

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXXI

1

IANUARIE — IUNIE

1986

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

CONSILIUL DE CONDUCERE

IOAN PĂTRUȚ — *redactor-șef*
ROMULUS TODORAN — *redactor-șef adjunct*
VIOREL BIDIAN — *membru al Colegiului de redacție*
VASILE BREBAN
DUMITRU D. DRAȘOVEANU
DIMITRIE MACREA
membru corespondent al Academiei R. S. România
ION MĂRII
PETRU NEIESCU
GRIGORE RUSU — *membru al Colegiului de redacție*
SABINA TEIUȘ
CARMEN VLAD
MIRCEA ZDRENGHEA
EUGEN BELTECHI — *secretar responsabil de redacție*
NICOLAE MOCANU — *secretar responsabil de redacție;*
membru al Colegiului de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, revistele se pot procura prin poștă, pe bază de abonamente.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à „ROMPRESFILATELIA”, Sectorul Export—Import Presă, P.O. Box 12—201, telex 10376, prsfi r, 78104 București, Calea Griviței nr. 64—66, Roumanie.

Le prix d'un abonnement est de \$ 54 par an.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste.

Les manuscrits, les livres et les revues proposés en échange ainsi que toute correspondance seront envoyés au Conseil de Direction de la revue „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

APARE DE 2 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
3400 Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21
telefon : 3.48.98 (int. 2), 3.62.05

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXXI, n° 1

1986

janvier — juin

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

- MIRCEA ZDRENGHEA, À propos de l'orthographe de Gheorghe Şincai 3

LEXICOLOGIE

- FLORICA DIMITRESCU, Éléments lexicaux romans récemment introduits dans la langue roumaine (II) 9
A. KALIK et G. GRUIŢĂ, Un phénomène linguistique complexe — le blocage du féminin 18
VIOREL PĂLTINEANU, La structure sémique des ichtyonymes roumains 25
C. SĂTEANU, Vides lexicaux 39
VALENTINA ŞERBAN, À propos de la présentation lexicographique de certaines expressions idiomatiques 46
Notes lexicales et étymologiques (V. Bidian, D. Loşonţi, Gr. Rusu ; I. Mării ; Ion Nuţă) 51

ONOMASTIQUE

- MIRCEA HOMORODEAN, Elementi di antica civiltà romena alla luce della toponomastica romanza 69
FELICIA ŞERBAN et ELENA POPESCU, Noms propres dans les premières traductions roumaines du *Cantique des cantiques* 76

GRAMMAIRE

- D. BEJAN, Sur la substantivation de l'adverbe en roumain 85
D. D. DRAŞOVEANU, Deux temps grammaticalisés — le « moins-que-parfait » et le « moins-que-futur » 92

COMPTES RENDUS ET PRESENTATIONS DE LIVRES

- ROMULUS TODORAN, *Contribuţii de dialectologie română*, Bucureşti, 1984 (*Anton Goţia*) 99
I. FISCHER, *Latina dundreană. Introducere în istoria limbii române*, Bucureşti, 1985 (*Elena Popescu*) 100
EUGENIO COSERIU, *Más allá del estructuralismo*, tomo I, San Juan, 1982 (*Mircea Borcilă*) 102
MILE TOMICI, *Govor sviničana*, Beograd, 1984 (*Petru Neiescu*) 104
JOHN R. SEARLE and DANIEL VANDERVEKEN, *Foundations of Illocutionary Logic*, Cambridge, 1984 (*Mihai M. Zdrenghea*) 106

IN MEMORIAM

- ION I. RUSSU (1911 — 1985) (*Romulus Todoran*) 108

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXXI, nr. 1

1986

ianuarie — iunie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

- MIRCEA ZDRENGHEA, Cu privire la ortografia lui Gheorghe Șincai 3

LEXICOLOGIE

- FLORICA DIMITRESCU, Elemente lexicale romanice recent introduse în limba română (II) 9
A. KALIK și G. GRUIȚĂ, Un fenomen lingvistic complex — blocarea femininului 18
VIOREL PĂLTINEANU, Structura semică a ihtionimelor românești 25
C. SĂTEANU, Goluri lexicale 39
VALENTINA ȘERBAN, În legătură cu prezentarea lexicografică a unor expresii 46
Note lexicale și etimologice (V. Bidian, D. Loșonți, Gr. Rusu; I. Mării; Ion Nuță) 51

ONOMASTICĂ

- MIRCEA HOMORODEAN, Elementi di antica civiltà romana alla luce della toponomastica romana 69
FELICIA ȘERBAN și ELENA POPESCU, Nume proprii în primele traduceri românești ale *Cântării cîntărilor* 76

GRAMATICĂ

- D. BEJAN, Despre substantivarea adverbului în limba română 85
D. D. DRAȘOVEANU, Două timpuri gramaticalizate — „mai puțin ca perfectul” și „mai puțin ca viitorul” 92

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

- ROMULUS TODORAN, *Contribuții de dialectologie română*, București, 1984 (Anton Goția) 99
I. FISCHER, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*, București, 1985 (Elena Popescu) 100
EUGENIO COSERIU, *Más allá del estructuralismo*, tomo I, San Juan, 1982 (Mircea Borcila) 102
MILE TOMICI, *Govor sviničana*, Beograd, 1984 (Petru Neiescu) 104
JOHN R. SEARLE and DANIEL VANDERVEKEN, *Foundations of Illocutionary Logic*, Cambridge, 1984 (Mihai M. Zdrenghea) 106

IN MEMORIAM

- ION I. RUSSU (1911—1985) (Romulus Todoran) 108

IN MEMORIAM

CU PRIVIRE LA ORTOGRAFIA LUI GHEORGHE ȘINCAI

MIRCEA ZDRENGHEA

Omagiu acad. Al. Rosetti, la 90 de ani

În jumătatea a doua a sec. al XVIII-lea, cînd apare importanta mișcare social-culturală cunoscută sub numele de Școala ardeleană, poporul român din Transilvania suferea o dublă exploatare: socială și națională, contestîndu-i-se orice drept, pe motivul că ar fi venit pe aceste locuri mai tîrziu decît celelalte populații.

Ca să obțină și pentru români drepturi egale cu ale celorlalte națiuni politice din Transilvania, reprezentanții Școlii ardeleni, apelînd la istorie și filologie, au demonstrat că românii sînt urmașii populației romanizate din aceste ținuturi cucerite de romani, pe care nu le-au părăsit niciodată, și că vorbesc o limbă ce continuă latina. Deci fiind cei mai vechi pe aceste locuri și lor li se cuvin drepturi egale cu ale celorlalte națiuni politice.

Recunoașterea imediată a latinității limbii române era împiedicată de faptul că limba noastră era scrisă cu caractere chirilice. De aceea, toți reprezentanții Renașterii transilvane au considerat că este absolut necesar ca textele redactate în limba română, cu excepția celor de cult, să fie scrise și tipărite cu alfabetul latin¹. Astfel, Samuil Micu, în *Acahist*², spune că, dacă românii vor „lua literele noastre cele vechi și pîrintești” de „care toate neamurile [...] cele iscusite și învățate se folosesc”, vor dobîndi laudă și între alte neamuri învățate (p. III—V). Gheorghe Șincai, în prefața la *Elementa...* (1780) își exprimă speranța că o dată cu înființarea de școli românești se va renunța la alfabetul chirilic și va fi folosit cel latinesc. Cel mai clar spune lucrul acesta Petru Maior: „Pînă vor scrie românii cu slove cirilicești [...] niciodată nu vor fi vederoase cuvintele latine în limba română [...]. De cîte ori mi s-au întîmplat mie, de îndoindu-mă de vreun cuvînt, oare latinesc este, cit l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina lui față și părea că ride asupra mea de bucurie că l-am scăpat din sclavie și de calicele cirilicești petece”³.

Dar folosirea alfabetului latin în scrierea limbii noastre prezintă unele dificultăți, deoarece limba română are foneme ce nu existau în limba latină. Din această situație se putea ieși în două feluri: 1) sau se creau semne noi pentru fonemele românești inexistente în limba latină, aplicîndu-se în scriere principiul fonetic; 2) sau cuvintele românești să fie scrise cu literele alfabetului latin într-o formă cît mai apropiată de cea latinească, adică să se aplice în scriere principiul etimologic.

Samuil Micu a optat pentru a doua soluție, căci în felul acesta latinitatea cuvintelor putea fi mai ușor recunoscută. Dar, scriind cuvintele românești apropiate ca formă de cele latinești, a fost necesar să stabilească și a și stabilit reguli după care cuvintele urmau să fie citite așa cum se rosteau ele obișnuit.

Aplicînd principiul etimologic, el a tipărit *Carte de rogacioni*, 1779, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, 1780 (lucrarea a fost completată și aranjată în forma în care s-a publicat de Gheorghe Șincai), și *Acathist*, 1801, dînd în cuprinsul lor și reguli de citire, făcînd concesii fonetismului în ultima lucrare.

Gheorghe Șincai a fost însă pentru o scriere fonetică, avîndu-i în vedere pe viitorii elevi ai școlilor românești ce urmau a fi înființate. Făcîndu-și studiile la Roma, era un bun cunoscător al limbii italiene, a scrierii fonetice a acesteia, sub influența căreia a întocmit pentru limba română propria sa ortografie⁴, pe care, credem noi, o avea fixată la întoarcerea din Italia.

Este adevărat că în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, din 1780, el a acceptat sistemul etimologic al lui Samuil Micu⁵, crezînd că în felul acesta vor reuși să convingă mai ușor pe străini și mai ales Curtea de la Viena că limba română este de origine latină, că poporul nostru este de origine romanică și, prin urmare, că românii trebuie să aibă drepturi egale cu celelalte popoare din imperiu⁶.

În ediția a doua a acestei lucrări (din 1805), care are ca autor numai pe Gheorghe Șincai, acesta folosește un sistem de scriere simplificat, bazat în mare măsură pe fonetism, întocmai ca și sistemul expus în *Epistola* din 1804 către Ioan de Lipszky. De altfel, o spune chiar Șincai în *Prefața* ediției a doua: „[...] prin regulile pe care le stabiliserăm în aceeași *Gramatică* [*Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, ediția întâi, din 1780], anume de a scrie românește cu litere latine, puțin a lipsit să nu facem limba română asemenea celei franceze în ce privește scrierea și citirea.”

Comparații între sistemul de scriere din cele două ediții s-au făcut de diverși cercetători. Aceștia sînt de părere că Gh. Șincai a trecut spre fonetism] în a doua ediție (1805) a *Elementelor*⁷.

Dar, încă în 1783, Gheorghe Șincai a publicat la Blaj o gramatică a limbii latine pentru elevii școlilor românești⁸, lucrare în care paralel cu textul latinesc se află și traducerea lui în românește. În textul românesc este folosită aproape aceeași ortografie cu cea expusă în scrisoarea către Lipszky și folosită în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, ediția a doua, 1805. Aceasta demonstrează că Șincai avea fixată ortografia sa, mai fonetică, la întoarcerea din Italia, și astfel se justifică scrierea cîtorva cuvinte cu această ortografie chiar în ediția I, din 1780, cuvinte pe care, așa cum am spus mai sus⁹, le credem introduse în text de Șincai.

Pentru a susține cele afirmate, vom pune în paralel ortografia folosită în *Elementa...*, ediția I (1780), cu cea întrebuintată în *Prima principia latinae grammatices*, 1783, în *scrisoarea către Lipszky*, 1804, și în *Elementa...*, ed. a II-a, 1805¹⁰.

	<i>Elementa</i> 1780	<i>Prima principia</i> 1783	<i>Epistola către</i> <i>Lipszky</i> 1804	<i>Elementa</i> 1805	Obs.
a	á, aa, aua	á			
ă	a (ch)e (anche = incă)	a ch } e macar che qv } e adeqve	a	a	
i	a + mp, mb, n e + mp, mb, n i + mp, mb, n â (qvât, târdiu)	â, ê, i			
e	e ë (vënen)	e			
ea	é, ea	é, ea			
i	i l + i (muliere) e + n ^{l,e} (cuvente, denti)	i			
o	o	o			
oa	o * (porta, sorte)	oa	—	oa	* Si oa cind se precize: ză cum trebuie citit (poarta, soarte)
u	u o + m ^u , m ^l , n	u			
b	b	b			
c	c(+a, o, u) qv (in unele pro- nume și adverbe)	c(+a, o, u) qv (in unele pronume și adverbe)	c(+a, o, u)	c(+a, o, u) qv (in unele pronume și adverbe)	
ce, ci	ce, ci	ce, ci			
che, chi	chi che, chi (in citeva cuvinte) **	che, chi și chi (c'iamato- riu, dar chema- to'ire)	che, chi		** Cf. nota 5
d	d	d			
f	f	f			
g	g(+a, o, u, cons.)	g(+a, o, u, cons.)			
ge, gi	ge, gi	ge, gi			
gbe, ghi	ghi	—	ghe, ghi		

	<i>Elementa</i> 1780	<i>Prima principia</i> 1783	<i>Epistola către</i> <i>Lipszky</i> 1804	<i>Elementa</i> 1805	Obs.
h	h h apare în cuvinte ca hom. hora		h		
j	i		j		
l	l		l		
m	m g+n		m		
n	n		n		
p	p ct		p		
r	r r ^o când provine din l intervocalic latinesc		r		
s	ss	f	s		
ș	s+i	f i	ș	f sh	
t	t		t th		
ț	t+i c		t+i ç		
v	v		v		
z	z d+i		z		

Reiese clar din tabelul de mai sus că ortografia folosită în *Prima principia latinae grammatices*, lucrare publicată în 1783, este, cu unele deosebiri neînsemnate, la fel cu cea expusă în scrisoarea către Lipszky și folosită în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, ediția a doua, din 1805. Dacă la această constatare se adaugă și cele câteva cuvinte din *Elementa...*, ediția întâi, scrise potrivit ortografiei din cele trei lucrări ulterioare, credem că putem afirma că Gheorghe Șincai avea fixată ortografia sa, mai fonetică decât a lui Samuil Micu, la venirea de la Roma.

De ce nu și-a impus-o în *Elementa...*, ediția întâi? Samuil Micu avea redactată lucrarea în ortografia sa etimologică. Gheorghe Șincai numai a revăzut-o și a adăugat unele cuvinte în care, așa cum am mai spus, se întâlnesc elemente din ortografia pe care el o va folosi mai târziu. A acceptat ortografia lui Samuil Micu din considerație pentru acesta și crezând și el că va putea convinge mai ușor pe străini și îndeosebi Curtea de la Viena că limba română este continuatoarea limbii latine, că vorbitorii ei sînt de origine romană, că sînt cei mai vechi pe aceste locuri și că, prin

urmare, li se cuvin și lor drepturi egale cu ale celorlalte națiuni din Transilvania.

Prima principia latinae grammatices este o lucrare ce îi aparține numai lui Șincai, în ea adresându-se elevilor din școlile românești și de aceea o redactează în propria sa ortografie, pe care o considera mai accesibilă elevilor. Situația este cam la fel și pentru *Elementa...*, ediția a II-a. Șincai o prelucrase singur, tot potrivit concepției sale asupra ortografiei, cu speranța că în felul acesta lucrarea va fi mai ușor folosită de un cerc mai larg de cititori.

NOTE

¹ Gheorghe Șincai, în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Buda, 1805, spune următoarele: „Daco-romanii (după cum am mai spus) se folosesc [în scris] de două feluri de caractere, anume în cele sfinte de chirilice, în cele politice și normale [...] de latine”. Citatul este dat după ediția din 1980, îngrijită de Mircea Zdrenghea, p. 9/119. Prima cifră indică pagina din textul original, iar a doua pagina din ediție. Și în continuare trimerile se vor face la fel.

² *Acalhist sau cărte cu multe rugățiuni pentru evlăviea fiesteqarui chrestin*, Sibiu, 1801.

³ *Lesicon romanesco — latinescu — ungurescu — nemfescu*, Buda, 1825, p. 72—73 (cunoscut sub numele de *Lexiconul de la Buda*).

⁴ Cf. D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 249, și versiunea românească a acestei lucrări, *Studii literare. I. Literatura română în epoca „luminilor”*, Cluj, 1972, p. 250.

⁵ Se întilnesc totuși și unele abateri de la sistemul ortografic propus de S. Micu. Astfel, alături de *k* și *cl* (*killie*, p. 95/104, *orecle*, p. 79/88, *inclinacioni*, p. 88/98) apar și *che*, *chi* (*rădeiche*, *curech*, p. 96/106, *schiop*, p. 81/90). Credem că aceste cuvinte au fost introduse în text de Gh. Șincai, care le-a scris potrivit ortografiei sale. Tot el a introdus, probabil, și semnul *ă* (a cu accent circumflex pentru sunetul *i* cind acesta nu provine din *a + mp, mb, n*). În *Carte de rogationi* semnul nu apare în normele de scriere date la sfârșitul cărții.

⁶ Cf. Ion Lungu, *Școala Ardeleană. Mișcare ideologică națională iluministă*, București, 1978, p. 166.

⁷ Cf. D. Popovici, *lucr. cit.*, p. 247—249, în versiunea românească, p. 249—251; D. Macrea, *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, București, 1978, p. 23; Al. Rosetti, B. Cazacu și Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, ediția a doua, București, 1971, p. 452—453; R. Ionașcu, *Sistemele ortografice cu litere cirilice și latine în scrierea limbii române*, ediția a doua, București, 1894, p. 111—112; Klaus Steinke, *Šinkais Korrecturen an den „Elementa linguae daco-romanae...” bei der Neuauflage von 1805*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași”, (Serie nouă), Secțiunea III (Științe sociale), e. Lingvistică, XVII, 1971, p. 109—119; Mircea Tomus, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, 1965, p. 45—46; Mioara Avram, *200 de ani de la prima gramatică tipărită a limbii române*, în LR, XXIX, 1980, nr. 6, p. 576—578.

⁸ Titlul complet al acestei gramatici este *Prima principia Latinae grammatices quae ad usum scholarum Valachico — nationalium Propter majorem incipientium Puerorum facilitatem, adjecta Valachica Lingvâ, in hunc ordinem redegit ac typis edi curavit Georgius Gabriel Sinkai de Eadem AA. LL. Philosophiae, et SS. Theologiae Doctor, ac Primariae Scholae Nationalis Balasfalvensis Director et Catecheta. Balasfalvae, Typis Seminarii Dioecesanii, MDCCCLXXXIII.*

⁹ Cf. nota 5.

¹⁰ O comparație mai sumară am făcut în *Probleme de limbă în opera lui Gheorghe Șincai*, în *Magyar-román filológiai tanulmányok*, Budapeșt, 1984, p. 219—220.

Nu discutăm în acest articol cind se folosește un semn sau altul sau unde, la început, la mijloc sau la sfârșit de cuvint, ci numai faptul că pentru același fonem există mai multe semne.

À PROPOS DE L'ORTHOGRAPHE DE GHEORGHE ȘINCAI

(Résumé)

On a affirmé jusqu'à présent que Gheorghe Șincai, représentant important de la Renaissance transylvaine, est passé vers une orthographe

plus phonétique seulement dans *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* de 1805.

Mais l'auteur de l'article montre que la même orthographe orientée vers le phonétisme a été employé par Șincai dans le texte roumain donné parallèlement au texte latin dans une grammaire de la langue latine publiée déjà en 1783 ; il en tire la conclusion que Șincai avait son propre orthographe plus phonétique, orienté vers l'italien, à son retour de Roma, où il avait fait ses études.

Noiembrie 1985

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

ELEMENTE LEXICALE ROMANICE RECENT INTRODUSE ÎN LIMBA ROMÂNĂ (II)*

FLORICA DIMITRESCU

II. Categoria a II-a, *franțuzismele* sau *peregrinismele franceze*, cuprinde elemente cu o sferă mai restrinsă de circulație, și cele mai multe aparțin grupului de împrumuturi conotative. În cadrul acestei categorii pot fi distinse trei subtipuri, în funcție de gradul de adaptare. Faptul că aici trebuie să ținem cont de acest factor nu este în contradicție cu atitudinea prezentată la început față de „adaptare”; cuvintele din categoria a II-a pun o serie de probleme specifice: astfel, se manifestă o poziție ostentativă uneori de nonadaptare din partea celor care utilizează aceste cuvinte, ele fiind o „marcă” a limbajului „distins” folosit. Cele trei subtipuri sint:

a) gradul 0, în care cuvintele apar întocmai ca în franceză, atât ca scriere cât și ca pronunțare; de ex.: *boutique* (există însă și o variantă adaptată *butică*), — *milieu*, *grand-guignol*, — *cache-radiator* (aici franțuzismul apare exclusiv la primul element al compusului), *coupé* (în terminologia spectacolelor), — *voyeur*, — *voyeurisme*, *café-concert*, *policier* — *café-frappé*, — *clou*. Cuvintele precedate de — nu au mai fost înregistrate în dicționarele limbii române sau au apărut, dar cu alte sensuri (*clou*, *milieu*); *clou* a fost discutat însă de I. Gheție, în LR, VII, 1957, nr. 4, p. 21.

b) gradul 1, care se evidențiază printr-o adaptare parțială fonetică (la cuvintele din această categorie există o adaptare morfologică, dar ea e implicită, deoarece categoriile morfologice ale cuvintelor respective din franceză sint identice cu cele din română), cele mai multe prezentind o vocală nazală redată în română prin voc. + cons. nazală, dar și alte fonetisme, de ex. *ill* > *i*, consoanele *-r* și *-t*, nepronunțate în franceză, pronunțate în română: *ambuteiaj* < *embouteillage*; *briant* < *brillant*; *canancier* < *canancier*; *perdant* < *perdant*;

c) gradul 2, la care se constată adaptarea deplină, fonetică și morfologică; fiind vorba de cuvinte mai numeroase, și aspectele adaptării fonetice sint mai bogate; în afară de cele prezentate sub b), *-s-* > *-z-*, *ü* > *u* etc.; la fel ale adaptării grafice: *ch* > *ș*, *ss-* > *-s-*, *ll* > *l*, *ou* > *u*, *ff* > *f*: a) verbe — *ambuteia* < *embouteiller*, — *antama* < *entamer*, — *cola* „a sorta” < *coller*, — *hanta* < *hanter*, — *marșa* < *marcher*, — *mezalia* < *mésallier*, *refrișa* < *rafraichir*, *surclasa* < *surclasser*, *trufa* < *truffer*; b) substantive: *fatigabilitate* < *fatigabilité*, — *plat* < *plat*, — *briantă* < *brillance*, *gheriser* < *guerisseur*, *compleu* < *complet*, *șaleu* < *chalet*, *lentoare* < *lenteur*, — *dezabie* < *deshabillé*, *aveniu* (argotic) < *avenue*, — *refontă* < *refonte*, *rotisor* < *rotissoire*, *ruban* < *ruban*.

Caracterul recent și, în același timp, străin al acestor cuvinte se exprimă uneori, în limba scrisă, prin indicarea articolului sau a desinențelor

* Vezi partea I în CL, XXX, 1985, nr. 2, p. 105—113.

după liniuță (*clou-ul, boutique-uri*) sau prin notarea între ghilimele a cuvintului : „clou”, „perdant”, „hanta”, „mezalia”, iar în limba vorbită printr-o nuanțare voit „à la française”, de ex. *ăta* „hanta”. Se poate observa că din categoria peregrinismelor nu toate sînt realmente necesare. Asumîndu-ne riscul de a discuta în numele limbii române din viitor, credem că sînt sortite să se mențină în română unele cuvinte din limbajul modei, de ex. *compleu*, pentru că noțiunea respectivă cere, exprimată altfel, un număr prea mare de cuvinte : „costum alcătuit din 2—3 piese asortate”, sau *dezabîé* „veșmînt ușor purtat de femei în casă”, *butic(ă)*, pentru că, în raport cu *magazin*, prezintă o specializare, o restrîngere a sensului : „magazin șic (și mic uneori) în care se prezintă și se vînd confecții elegante în serie mică”. Situația este similară pentru *rotisor*, care nu numai că este „ajutat” să se mențină în limbă de derivatul *rotiserie* (prezent azi în numeroase firme și care credem că este derivat în română după modelele bine cunoscute și nu provine direct din fr. *rôtisserie*), dar și exprimă o specializare față de clasică *frigare*, fiind vorba de o „frigare electrică cu raze infraroșii”. Tot din domeniul culinar este și *café-frappé* „băutură preparată din cafea (nes), cu înghețată, frișcă și, eventual, alcool”. Și *cache-radiator* credem că se va menține din cauză că, de asemenea, ar trebui exprimat printr-un lung șir de cuvinte : „mobilă tip paravan care ascunde caloriferul”. În lumea artei și a sportului au șanse de durabilitate termenii *coupé*, fiind vorba de o exprimare lapidară pentru „spectacol alcătuit din două sau mai multe piese scurte” (s-a înregistrat și *spectacol-coupé*, și *spectacol-tăiat*), *voyeur* „persoană care se complăce în a privi pe ascuns scene erotice”, *perdant* „care pierde într-o competiție”, iar în limbajul circulației, *ambuteia* și *ambuteiaj* (deși există și în românește *gîtuire* și *gîtui* (circulația)).

Alte franțuzisme însă nu își justifică prezența în limba română decît printr-o anumită tendință de a utiliza cuvinte mai deosebite, odată ce, pentru ele, există sinonime perfecte, exprimate fie a) prin cuvinte vechi ale limbii române, de ex. pentru *a antama* — *a deschide*, *a începe* (o discuție), *briant* — *strălucitor*, *briantă* — *strălucire*, *sachet* — *săculeț*, *cancanier* — *bîrfitor*, *hanta* — *bîntui*, *chinui*, *lentoare* — *încetineală*, *ruban* — *panglică*, *gheriser* — *tămăduitor*, *iramplasabil* — *de neînlocuit*, *plat* — *fel de mîncare*, *fatigabilitate* (cu conotația [+ medical]) — *oboseală*, fie b) prin neologisme (mai) de mult intrate în țesătura limbii noastre : *surclasa* — *depăși*, *aveniu* — *bulevard*, *clou* — *șpil*, *specific*, *colă* — *asorta*, *a mezalia* — *a face o mezulianță*, *milieu* — *bandă* (de hoți), *grand-guignol* — *marionete* (*teatru de păpuși*), *policier* — (*film, roman*) *polițist*. O situație aparte considerăm că are *refrișa*, cu cele două sensuri ale sale — „a se răcori” : am făcut o baie și *m-am refrișat* și „a împrăști”, „a face ca nou” : am călcat bine haina și am *refrișat-o*, în care dacă în primul caz neologismul este inutil, în al doilea, cu acest sens specializat, oarecum tehnic, are șansa de a se instala în limbă. Tot specializat este *șaleu* pentru „vilă, de obicei, la munte”, *refontă* „refacere”, *a marșa* „a fi de acord”. În legătură cu introducerea unor termeni de prisos, este interesantă poziția lui Em. Cioran, care arată că „acela care, pentru a înlătura o dificultate sau a rezolva o problemă, inventează un cuvînt pur și simplu, este, în mod inconștient, necinstit” („Luceafărul”, 5.V.1984, p. 12), la care credem că am putea adăuga „și pe cel care introduce un împrumut fără rost”. Și pentru a întări această atitudine, Em. Cioran aduce în sprijin un fragment dintr-o scrisoare a lui P. Valéry către F. Brunot : „pentru a te lipsi de un cuvînt

îți trebuie mai mult spirit decît pentru a-l introduce”, atitudine cu care nu putem fi decît de acord.

Din punctul de vedere al datei cînd au pătruns în română aceste cuvinte, se observă că, cu foarte puține excepții (și anume *clou*, discutat în 1957 în LR, nr. 4, p. 21, *sachet*, înregistrat în 1961, *cache-radiator*, atestat în 1964, *briant* și *lentoare*, ambele consemnate în 1969), toate celelalte „franțuzisme” datează din anii '70. Mai trebuie observat că *antama* nu a fost înregistrat în limba scrisă, ci doar auzit, relativ frecvent, în limba colocvială a vorbitorilor cultivați; în același mediu, și tot predominant în limba literară, circulă și *a marșa*, dar acesta a fost atestat și în scris în 1978.

III. În categoria *xenismelor franceze*, sînt cuprinși termeni care denumesc realități interne franceze sau invenții franceze. Și într-un caz și în celălalt, aceste elemente au un caracter tehnic și toate sînt denotative.

Astfel, se referă la realități franceze *bipark* „dispozitiv pentru parcare a două vehicule prin suprapunere”, *criminostat* „sistem informațional al poliției franceze de criminologie statistică”, *helicotecă* „colecție de imagini filmate, în Franța, din helicopter”, *scopochrome* „procedeu francez prin care filmele vechi în alb și negru vor putea rula ca producții în culori”, *taxofon* „aparat de telefon care stabilește automat legătura interurbană”, *telecom* „numele unui satelit francez”, *transpac* „rețea franceză de transmitere a datelor”. Alte cuvinte franceze reprezintă invenții: *cyclomet* „dispozitiv realizat de un francez pentru recuperarea peliculei de hidrocarburi de pe suprafața mării” (de specificat că mai de curînd în Franța a fost realizat un produs pentru înlăturarea petrolului deversat, denumit *Inipol* („România liberă”, 27.IV.1984, p. 6)), *discoral* „aparat descoperit de un inginer francez care asigură o mare economie de benzină”, *silistor* „dispozitiv electronic cu funcții diverse, inventat de un francez”, *tribolit* „țesătură specială, creată după patent francez, care produce electricitate statică”. Tot „cuvinte franceze” denumesc și unele invenții din țări în care se vorbește franceza, ca Elveția și Belgia. Astfel sînt *solunar* „ceasornic elvețian care afișează timpul solar și timpul lunar”, *sterimobil* „instalație inventată de belgieni, care poate furniza apă potabilă și electricitate în zone calamitate” și *vasopresin* „spray nazal lucrat de compania elvețiană Sandoz”.

De menționat că, cu o singură excepție, pentru nici unul din cuvintele amintite mai sus nu cunoaștem exact etimonul, în sensul că nu l-am văzut înregistrat nicăieri în lucrările franceze, nici în dicționare recente, nici în altfel de opere lexicografice cunoscute nouă. Putem însă bănuî că etimonul este identic cu forma înregistrată în românește; la unele cuvinte apar chiar indicii fonetice, de ex. scrierea la *scopochrome* sau *cyclomet*, iar altele reflectă o formație franceză: *criminostat* < *crimino(logie)* + *stat* (istique), *helicotecă* < *hélico* (pthère) + *-thèque*, *sterimobil* < *stéri*(l) + *mobil*. În fine, excepția pentru care avem o indicație etimologică este *tribolit*, prin faptul că există s. *tribologie*, provenit din fr. *tribologie*, engl. *tribology*; în engleză termenul este înregistrat în BD în 1968 și în franceză în PR în 1972. *Tribolit* se mai detașează de celelalte xenisme prin împrejurarea că, dintre toate, este singurul înregistrat într-un dicționar al limbii române, în DN3. Faptul că, cu trei excepții (*scopochrome* 1964, *silistor* 1965, *taxofon* 1966), cuvintele din această categorie au fost atestate după 1975 explică de ce n-au putut fi înregistrate în DEX și nici în DN3. De altfel — pină acum! — scurta lor viață și în franceză justifică și de ce n-au fost inserate în listele de cuvinte pentru PR sau pentru DMC.

2. Elementele italiene în limba română se pot clasifica în două categorii : I) împrumuturi, II) cuvinte italiene.

I. Împrumuturile sînt reprezentate printr-un număr de 28 de termeni, la care se adaugă 9 cuvinte care, deși au un corespondent și într-o altă limbă romanică (de fapt numai în franceză), pot fi considerate de proveniență italiană, ele trimițînd la realități italiene. Astfel, provin din italiană, după cum ne-o indică fonetica lor, cuvintele *cinerama*, *tranzistorizat* (în franceză și engleză formele corespunzătoare sînt mai îndepărtate : *transistorisé* și *transistorised*) și substantivul *travestit* „homosexual” (cf. francezul *travesti*, care în română stă la baza adjectivului *travestit* cu sensul bine cunoscut sau, cînd devine substantiv, se menține sub forma *travesti* : *joacă în travesti*, și englezul *transvestite* : PR '50, BD '67).

Cuvintele care se explică din italiană se referă la : circulație : *auto-utilitară*, *stradal*, *zebră* ; alimentație : *pizza*, *mandora*, *expres(o)* ; vestimentație : *giacă*, *terital*, *borsetă* ; muzică : *cantautor*, *operetistic*, *virtuoz* ; literatură : *epopeic*, *fantascientist*, *eruditism*, *inițiativ* ; construcții : *cupoletă*, *copertină* ; medicină : *sofrologie*, *sonat* ; botanică : *filariozis*, *rozariu* ; tehnică : *silențiator*, *tranzistorizat* ; zoologie : *gatopard* ; cinematograf : *cinerama* ; geologie : *bradisism* ; cosmetică : *mascară* ; arme : *lupara* ; diverse : *augură*, *incitativ*, *respiro*, *situational*, *regal(s.)*, *silențios*.

Un cuvînt ca *gondolă*, de origine italiană, mai de mult instalat în limba română, și-a lărgit sensul în interiorul românei, devenind un termen din domeniul comerțului.

După cum se poate remarca, aproximativ jumătate dintre aceste împrumuturi se referă la realități la origine italiene, unele dintre ele răspîndite apoi și pe alte meridiane : *expres(o)*, *pizza*, *borsetă*, *autoutilitară*, *cupoletă*, *copertină*.

II. Cuvintele italiene, deci *xenismele italiene* și-au păstrat scrierea și pronunțarea din limba de origine. Cu timpul, unele dintre ele au șanse să se instaleze în română. Astfel, nu e foarte mare distanța dintre *pizza*, considerat deja împrumut (pentru că în ultimii 20 de ani a apărut nu numai acest preparat la noi, ci și restaurante specializate în *pizza* ; de altfel termenul, devenit, obișnuit, *pizărie*, poate că nici nu este împrumutat din italianul *pizzeria*, ci creat pe teren românesc din *pizza* + *-ărie*, după tipul *cofetărie*, *gogoșerie*, *simigerie* etc.), și termenii sportivi *azzuro* și *tifoso*, răspîndiți azi în română — și nu numai în lumea sportului propriu-zis, ci în mase mai largi.

Cuvintele italiene denumesc realități italiene specifice din categoriile : alimentație : *mozzarella*, *pandoro*, *panettone* (aceste ultime două existente ca tipuri speciale de cozonac și încă neînregistrate în dicționarele limbii române, inclusiv în DCR) ; sport : *tifoso*, *azzuro* ; literatură : *fantascienza* ; diverse : *schippo*, *tombaroli*, *borgata*, *ragazza*, *indossatrice*.

Se poate constata că numărul cuvintelor italiene este relativ ridicat și că, dintre acestea toate (47), un număr de 30 de cuvinte nu au fost înregistrate pînă în 1982 în dicționarele limbii noastre. (Dintre acestea, la trei nu li s-a consemnat sensul recent : *regal*, *rozariu*, *virtuoz*.)

Din punctul de vedere al părților de vorbire se remarcă numărul predominant al substantivelor (35), urmate de adjective și de un singur verb (*augură*).

Elementele italiene sînt prezente și printre unele dintre cuvintele cu 2—4 etimoane. Este vorba de un număr de 23 de cuvinte care se inte-

grează în următoarele categorii semantice : 4 tehnice, 2 fizică, 2 astronomie, 2 biologie, 2 educație, 2 diverse, 1 cosmetică, 1 mecanică, 1 sport, 1 muzică, 1 aviație, 1 literatură, 1 informatică, 1 medicină, 1 astronautică.

În total, din italiană în română au provenit 47 de cuvinte, plus cele 23 de cuvinte cu etimologie multiplă, deci 70 de cuvinte.

3. Elementele spaniole, care în 1978 au format obiectul a două lucrări (de Elena Toma, în ER, și Tudora Șandru-Olteanu, în SCL, nr. 5, 1978), sînt reprezentate în limba română prin 17 termeni.

Dintre aceștia, I. *împrumuturi* propriu-zise, deci acceptate social și cu o anumită circulație, credem că nu pot fi considerate decît două : *marijuana* și *poncho* (acesta netratat în DEX), chiar dacă integrarea lor s-a realizat în special sub raport semantic ; grafic nu sînt adaptate sistemului românesc ; morfologic, dacă *marijuana* nu a căpătat (încă !) -ă la forma nearticulată, *poncho* (integrat în categoria mai veche reprezentată prin *radio* sau *metro*, de ex.) se articulează uneori chiar fără a se mai marca, în scris, separarea articolului de temă, la fel ca în cazul desinenței de plural (*ponchouri* subțiri). De menționat că ambele aceste cuvinte se găsesc și în franceză.

Mult mai numeroase sînt II. *cuvintele spaniole, xenismele spaniole* ; unele dintre ele par a nu mai circula și în alte limbi, după cum reiese din lucrările lingvistice consultate : *cabalerie*, *citrolina*, *marecás*, *vicuña*, *avenida*, *leucanea*. La acestea trebuie adăugat *canabicultor*, despre care aflăm din context că se folosește în Columbia și este o abreviere din *can[n]abi[s] + [agri]cultor* ; alte xenisme spaniole apar și în franceză, dar cercetările mai noi au arătat că provin direct din spaniolă cuvintele *jota*, *seguidilla*, *zapateado* (vezi Elena Toma, p. 475) ; în fine, cîteva sînt hispanisme cu etimologie multiplă, de ex. *fiesta*, *sol*, *patio* (apar în franceză și engleză), *marimba* (în engleză), iar *selva* se regăsește încă în două limbi romanice în afara spaniolei, în portugheză și în franceză.

La termenii împrumutați din spaniolă și la xenismele hispanice (de altfel calitatea lor de a aparține unei categorii sau celeilalte este relativă !) se observă că și-au menținut multe dintre caracteristicile grafice și fonetice ale limbii de origine, chiar și cînd provin printr-un intermediar străin, de ex. : ñ — *vicuña*, j — h (*jota*, *marijuana*) (în DN₃, „rar hotă”), substantive feminine în -a, *seguidilla*, *jota* ; pluralele în -s ; *marimbas*, *patios*, *avenidas*. În plus, caracterul „extern” al acestor cuvinte este marcat în scris, uneori, prin notarea lor între ghilimele.

Semantic, cuvintele din spațiul hispanic (la care includem, în afară de — *selva*, care am văzut că apare în comun în spaniolă, portugheză și în franceză, subst. port. *favela* — înregistrat în 1970 și în engleză în BD) aparțin următoarelor categorii : muzică și dans : *marimba*, *seguidilla*, *fiesta*, *marecas*, *zapateado*, *jota* ; chimie, zoologie, botanică : *selva*, *marijuana*, *leucanea*, *canabicultor*, *vicuña* ; unități de măsură : *cabalaria*, *sol* ; circulație : *avenida*, *citrolina* ; arhitectură, construcții : *patio*, *favela* ; vestimentație : *poncho*.

De relevant (ca o particularitate a elementelor recente din italiană și spaniolă în raport cu cele franceze) că, în timp ce influența franceză s-a exercitat atît pe cale scrisă cît și pe cale orală, printr-un contact lingvistic direct și indirect, deci — pentru că există un mare număr de vorbitori români care cunosc (relativ) bine limba franceză (însușită prin școală în general) —, nu așa se petrec lucrurile cu italiana și spaniola. Cu prea

rarele excepții ale celor care vorbesc și citesc aceste limbi, elementele spaniole și italiene au fost introduse printr-un contact la distanță (vezi Iorgu Iordan, în SCL, nr. 2, 1973, p. 134), în marea majoritate a cazurilor, pe cale scrisă, prin traduceri, în cărți sau în presă, sau oral, prin limba vorbită și auzită în filme în primul rînd, la televizor și radio în subsidiar. Așa se explică de ce multe elemente italiene și, în special, spaniole, nu sînt accesibile semantic celor din afara cercului restrîns care cunosc aceste limbi și de ce multe cuvinte au conotațiile [+ cult] și chiar [+ livresc] (vezi Elena Toma, în ER, p. 473).

De menționat că pentru italiană și spaniolă nu am făcut observații privitoare la raportul dintre prima atestare în limbile de origine și română, pentru că, la cei mai mulți termeni, lipsesc datele necesare în limbile respective.

4. Elementul latin este prezent sub mai multe forme în lexicul recent. Pe de o parte, apare în cuvinte precum *cvadruplu*, *flexibil* sau *plonar*, care au o dublă etimologie (lat. *quadruplus*, fr. *quadruple*; lat. *flexibilis*, fr. *flexible*; lat. *plenarius*, fr. *plénier*), sau în cuvinte provenite din engleză, dar care pornesc de la un etimon latin, de ex. *campus*, *hibiscus*, *terariu*, *serpentarium*, *digital*, *terminal* etc. și, pe de alta, în termeni noi denumind uneori invenții românești precum *lavoterp* sau *luxomat*, unde nu se poate să nu observăm în prima parte pe *lav(are)* „a spăla”, *lavoterp*ul fiind un detergent românesc, sau pe *lux* „lumină”, în *luxomat*, care este un dispozitiv de iluminat. Este clar că creatorii acestor cuvinte sînt români și că cei doi termeni discutați au o temelie latină, deci au fost îmbrăcate într-o formă latină denominații concepute în română.

Elemente latine întîlnim și în cazul altor cuvinte cărora nu li se cunoaște originea exactă și despre care nu se știe precis în ce limbă au fost create, de ex. denumirea noii cereale *triticale*, ce are la bază combinația între cuvintele latine *triti*[cum] + [se]cale; alte cazuri similare sînt adjectivul *odorologic*, în care se observă în prima parte lat. *odor* „miros”, substantivul *holodentografie*, printre elementele de alcătuire ale căruia se degajă lat. *dent*, substantivul livresc *choreautor*, în care partea a doua este constituită din lat. *autor* sau substantivul *scientică*, ce are la bază, desigur, latinul *scientia*.

În fine, elementul latin mai apare în româna de azi și sub alte două forme, și anume: 1) în etimologia unor cuvinte moștenite care, de curînd, au dezvoltat noi semnificații, de ex. *treaptă* < lat. *trajecta* „partea I sau a II-a a liceului”; 2) în plus, și aici rolul elementului latin este foarte puternic, el este prezent într-un număr de prefixoide sau de sufixoide de aceeași origine. La început aceste elemente de compunere s-au impus printr-o serie de împrumuturi externe, dar apoi româna le-a preluat și utilizat frecvent. De ex. *mini-*, intrat o dată cu moda *minicalculatoarelor* și a *minișupelor*, s-a răspîdit și s-a atașat la numeroase alte cuvinte, unele deloc „savante”, formînd o serie de substantive cărora (cel puțin pînă în momentul de față) nu le-am găsit nici un model străin (cu excepția lui *~fustă*, care a fost înregistrat în același an cu *~jupă*, pe care l-a „românizat”). Este vorba de cuvinte precum: *miniaragaz*, *~atelier*, *~autodrom*, *~baschet*, *~baschetbalist*, *~brad*, *~cabană*, *~campionat*, *~centru*, *~cooperator*, *~fotă*, *~fotbal*, *~generator*, *~ghid*, *~grădiniță*, *~hotel*, *~insulă*, *~interviu*, *~înseamnăre*, *~magazie*, *~mașină de gătit*, *~model*, *~motoretă*,

~oraș, ~patrulă, ~rachetă, ~robot, ~ruladă, ~tehnician, ~transfer,
~vacanță.

Acesta este numai un exemplu de extindere, în limba română, a unui procedeu modern, internațional, și o dovadă a împrejurării că astăzi latina trăiește o nouă viață prin prefixoidele și sufixoidele din limbile actuale, printre care și româna.

★

În concluzie, în tabloul trasat rapid acum, locul central îl ocupă cu constanță, de cca 200 de ani, franceza (de altfel preeminența francezei ca limbă-sursă este aceeași și pentru celelalte limbi romanice, în special pentru spaniolă, italiană și portugheză), înconjurată, la o respectabilă distanță însă, de italiană, spaniolă și portugheză, iar fundalul este țesut din fondul limbii noastre și al celorlalte limbi romanice, din limba latină.

Iată un sugestiv sumar, cu toate lacunele inerente, al proporțiilor împrumuturilor romanice actuale în limba română (pe baza DCR) :

franceză	579 + 136 = 715
italiană	47 + 23 = 70
spaniolă	17 + 1 = 18
portugheză	2 = 2
latină	16 = 16,

ceea ce, raportat la totalul celor 3 749 de cuvinte inserate în DCR, înseamnă pentru franceză un procentaj de 19,3 % ; dacă se adaugă și celelalte elemente romanice, proporția se ridică la 21,3 %. Importanța elementului romanice apare comparativ cu elementele nonromanice (engleze 353 + 110 = 463 ; germane 26 + 46 = 72 ; slave 29 + 27 = 56) care, în total, însumează 591 de cuvinte, deci 15,9 %, dintre care marea majoritate (12,3 %) se datorează influenței engleze actuale. Cifrele date reflectă o situație în care elementul romanice recent pare a fi echilibrat (dacă îl comparăm fie cu statistica lui D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, din DLRM : 38,42 % numai elementul francez, fie cu afirmația lui Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 36, după care elementul francez ar fi de 3 - 4 %).

De menționat că cele mai multe dintre cuvintele discutate n-au fost niciodată înregistrate în nici o lucrare de lingvistică românească și în nici un dicționar al limbii române, pînă în 1982, în DCR.

În privința elementelor lexicale franceze, este de observat că dintre categoria a II-a, a peregrinismelor, și a III-a, a xenismelor, necesare se relevă a fi cele din ultima categorie. Chiar dacă, astăzi cel puțin, nu sînt adaptate la română, pentru că, în timp ce o parte din cuvintele din categoria a II-a sînt mai „mondene”, cele din categoria a III-a reprezintă realități interne demne de a fi cunoscute și peste hotarele țării și ale limbii respective, ele au toate șansele de a se răspîndi, deci de a intra, la un moment dat — fiind favorizate de o serie de factori lingvistici sau extralingvistici — în rîndul împrumuturilor propriu-zise. Astfel, orice vorbitor al limbii române își poate da ușor seama că este mai puțin important a avea în limba română pe *a antamă* sau pe *a hană* (care „dublează” pe *a începe* sau pe *a bîntui*) decît termeni precum *vasopresin*, *bipark* (franceze) (sau, extinzînd la xenismele de pe alte spații romanice, italianul *mozzarella* sau spaniolul *patio*). Și în acest caz, realitatea extralingvistică este în măsură să impună o serie de elemente lexicale, mai ales că, datorită

circulației actuale a ideilor și a obiectelor de toate felurile, nu este exclus ca în curînd să se utilizeze și la noi *biparcuri* sau *discoralul*, *tribolitul* etc.

Aici trebuie adăugat că este posibil ca și dintre cuvintele catalogate a fi „de lux” să se impună unele dintre ele, și anume acelea care se dovedesc, într-un fel, diferite de sinonimul românesc, mai de mult instalat în limba noastră, printr-o nuanță a semnificației, printr-o utilizare particulară sau prin conotațiile pe care le pot declanșa. Numai timpul își poate spune cuvîntul în această problemă deosebit de fragilă. Ch. Bally (*Traité de stylistique*, ed. a II-a, vol. I, Paris, 1932, p. 49) avea perfectă dreptate cînd afirma despre locul neologismelor în limbile actuale: „Numărul lor crește zilnic și, cu tot războiul crîncen pe care-l duc unii specialiști în gramatică împotriva lor, nimic nu va putea da la o parte neologismele care răspund unei necesități; pentru celelalte, limba va opera singură selecția necesară”.

Istoria limbii noastre confirmă justetea acestei opinii; astfel, referindu-ne la procesul de continuă reinnoire lexicală a românei, ne putem aminti cîte cuvinte grecești sau turcești au invadat, la un moment dat, limba vernaculară și cîte au reușit într-adevăr să fie adoptate și să se mențină. Oricum, trebuie ținut seama de faptul că împrumuturile necesare contribuie astăzi la înțelegerea mutuală dintre popoare cu limbi diferite, că, datorită lor, se ușurează vehicularea unor noțiuni noi, se intensifică circulația ideilor, se rafinează capacitatea de a da expresie celei mai nuanțate gândiri științifice și, prin internaționalizarea lexicului, se întăresc relațiile de toate categoriile. Și din acest punct de vedere, în procesul în curs al dezvoltării românei, elementele, la origine latine, discutate aici, cu cele peste 21% de procente, nu fac decît să fortifice caracterul romanic al limbii noastre, să contribuie la romanizarea lexicului românesc. Cu aceste elemente de vocabular, alături de contingentul mult mai bogat al creațiilor proprii, limba noastră își continuă evoluția și se pregătește pentru lunga sa istorie viitoare.

S I G L E

- BD Clarence L. Barnhart, Sol Steir metz, Robert K. Barnhart, *The Barnhart Dictionary of new English since 1963*, Bronxville, New York, Evanston, San Francisco, London, [1972].
- DAN Josette Rey Debove et Gilberte Gagnan, *Dictionnaire des anglicismes*, Paris, 1980.
- DCR Florica Dimitrescu, *Dictionar de cuvinte recente*, București, 1982.
- DMC P. Gilbert, *Dictionnaire des mots contemporains*, Paris, 1980.
- DMN P. Gilbert, *Dictionnaire des mots nouveaux*, Paris, 1971.
- ER *Études romanes dédiées à Iorgu Iordan*, Bucarest, 1978.
- L *Lexis. Dictionnaire de la langue française* (Direction de Jean Dubois), Paris, 1975
- PR Paul Robert, *Le Petit Robert*, Paris, 1978.

ÉLÉMENTS LEXICAUX ROMANS RÉCEMMENT INTRODUICTS DANS LA LANGUE ROUMAINE

(Résumé)

Le statut des éléments lexicaux roumains apparus à la suite des contacts sur le plan économique, politique, scientifique et culturel avec les peuples d'origine latine a été maintes fois étudié dans les diverses étapes

de l'existence du roumain. Le présent article cherche à donner une réponse à la question : quel est le poids des influences romanes dans la phase actuelle de l'histoire du roumain ? Pour discuter cet aspect, on s'est basé sur le corpus constitué par le D C R, dictionnaire qui renferme exclusivement les mots avérés nouveaux après l'an 1960. Sans avoir aucune prétention que les termes discutés ici épuisent le total des éléments romanes récents, il est à peu près sûr qu'eux, collectés des pages de la presse, ont plus de chances être plus connus et plus répandus que d'autres mots de la même souche, utilisés dans les textes des spécialistes.

Tout en abordant les éléments lexicaux romanes récents d'après de critères homogènes, l'auteur arrive à la conclusion que le lieu central, en ce qui concerne le nombre (715 mots) et l'importance des notions nominées, est occupé par le français, suivi, à une distance considérable par l'italien (70 mots), l'espagnol (18 mots) et le portugais (2 mots), sans oublier les mots d'origine latine (16). Tout ça, rapporté aux 3749 mots contenus par le D C R, veut dire pour le français un pourcentage de 19,3 % ; si l'on ajoute les autres éléments romanes, le pourcentage devient 21,15 %. L'importance de l'élément roman se relève tout en le comparant à la totalité des éléments non-romans dont le pourcentage est de 15,9 % (591 mots).

Dans le processus en cours de développement du roumain, les éléments récents néo-latins avec plus de 21 % pourcentage, ne font que fortifier le caractère roman de notre langue, en contribuant à une nouvelle romanisation du lexique roumain.

Septembrie 1984

Universitatea din București

Facultatea de Limba și Literatură Română

Str. Edgar Quinet, 5-7

UN FENOMEN LINGVISTIC COMPLEX — BLOCAREA FEMININULUI

A. KALIK și G. GRUIȚĂ

Fenomenul abordat în cercetarea noastră are un caracter foarte actual și destul de general, deoarece poate fi semnalat în evoluția de ultimă oră a mai multor limbi. Este vorba de categoria genului la numele de agent cu trăsătura [+ Uman], care, în anumite condiții, manifestă tendința de blocare a variantei feminine. Decamdată, ne-am propus să analizăm situațiile din română și franceză, dar sintem convinși că lucrurile se prezintă într-un mod asemănător și în alte limbi, atât sub aspect cauzal, cât și ca formă de manifestare.

În secolul nostru, în special după al doilea război mondial, avântul tehnico-științific, modernizarea, democratizarea vieții sociale favorizează pătrunderea intensă a femeilor în diferite domenii : social, politic, cultural, științific etc. Cele mai variate profesii, funcții politice și administrative, de la cele mai modeste pînă la cele mai prestigioase, au încetat să mai fie un apanaj exclusiv al bărbaților, fiind asumate și exercitate și de către femei. Deși în proporții diferite, acest lucru este caracteristic tuturor societăților moderne. În consecință, limbile naționale au fost puse în fața necesității de a furniza termeni feminini corespunzători și o gramatică a utilizării lor.

Cele două limbi avute în vedere, româna și franceza, dispun de suficiente mijloace interne pentru a face față situației. Sistemul lor derivativ este activ și bine reprezentat la capitolul sufixelor moționale, prin morfemele *-ă*, *-iță*, *-că*, *-oică*, *-easă/-esă*, *-(toar)je*, în română¹, sau prin *-euse*, *-trice*, *-ère/-ière*, *-ienne*, *-esse*, în franceză². Aceasta din urmă mai prezintă și procedeul adăugării literei *e* (din *a* latin în poziție finală), nerealizată în codul oral, dar provocînd apariția consoanei latente de la masculin : *étudiant/étudiante*, *avocat/avocate*. De asemenea, franceza mai are la dispoziție modelul sintactic de exprimare a femininului, prin diferiți predeterminanți (articole, adjective demonstrative, posesive etc.), relevante mai ales acolo unde morfologia nu mai dispune de mărci proprii (*un libraire/une libraire* ; *ce libraire/cette libraire*). Cînd nici unul dintre aceste mijloace nu este aplicabil, cele două limbi pot apela la compusele formate cu ajutorul cuvîntului *femeie*, respectiv *femme* (*femeie-comisar* ; *femme juge*).

Se poate constata, prin urmare, că româna și franceza oferă procedee economicoase de formare a variantelor feminine pentru clasa de substantive cu trăsăturile [+ Agent], [+ Uman]. De altfel, numeroșii termeni atestați în dicționare sau în uz (ziare, reviste etc.) dovedesc vitalitatea și productivitatea acestor mijloace de exprimare a femininului agentiv. Cu toate

acestea, se observă, atît la vorbitorii români, cît și la cei francezi, o anumită reticență față de unele forme feminine, forme care nu contrazic în nici o privință regulile de structură ale celor două limbi (ex. rom. *chirurgă, librară/librăriță, rectoră*; fr. *une chirurgienne, une experte* etc.). Mai mult, există tendința de a evita chiar și unele derivate feminine atestate de dicționare (rom. *redactoare, decană, conferențiară, lectoră, avocată*³ etc.; fr. *éditrice, présidente, consillère, sculptrice, députée*⁴ etc.). Se produce, așadar, un fel de blocare a femininului, în mod special la nivelul termenilor de profesii, funcții, fenomen lingvistic simplu în aparență, dar extrem de complex prin multitudinea de cauze care îl generează, de la cele pur lingvistice, pînă la cele sociale, psihologice și chiar ideologice, uneori.

✱

O cauză a reticenței amintite ar putea-o constitui o anumită specializare a unora dintre sufixele moționale tradiționale. În română, de exemplu, *-easă* exprimă trăsătura [+ Agent] la derivate precum *croitoreasă, lăptăreasă, bucătăreasă*, care indică ocupații mai ușor accesibile, dar nu este atestat la profesiile care reclamă o instrucție mai înaltă. La termeni ca *isprăvnicasă, generăleasă, preoteasă, ministreasă/ministresă*⁵, sensul agentiv lipsește, ei indicînd pe soția celui care deține un titlu, funcție etc. Din acest rol subordonat sau din specializarea pentru meserii de o anumită altitudine socială, a putut apărea conotația minimalizatoare, ușor peiorativă, ca în *poetesă*, de pildă.

O ușoară devalorizare cunoaște și *-iță*, ca sufix moțional de agent, atît prin imprecizie semantică (*hangîță, băciță, morăriță* etc. pot fi interpretate și ca „soția celui care...”), cît și prin sensul diminutival pe care-l sugerează, trimițînd mai degrabă spre meserii „populare” (*șoferiță, chelneriță, casieriță*). Apelative ca *doctoriță, pictoriță, sculptoriță*, existente în limba română, nu contrazic constatările noastre, ci le confirmă prin frecvența lor redusă în raport cu varianta „masculin pentru feminin” (*tovarășa doctor*).

În limba franceză, această specializare a sufixelor moționale feminine pentru meserii mai ușor accesibile este și mai evidentă. Sufixul *-euse*, de pildă, foarte productiv astăzi⁶, operează exclusiv în zona ocupațiilor de largă accesibilitate (*couseuse, brocheuse*⁸, *sourfileuse*⁹, *plieuse, plisseuse, enrubanneuse, retoucheuse* etc.). Desigur, sînt necesare documentări și informații mai ample pentru a putea preciza în ce măsură specializarea lui *-euse* la nivelul amintit impietează asupra creării variantelor feminine la nivelul meseriilor și funcțiilor de prestigiu. În orice caz, în franceza actuală nu sînt atestați asemenea termeni. De exemplu, *chercheur* rămîne la masculin și atunci cînd se vorbește despre o femeie care lucrează în cercetare; aceeași este situația pentru *professeur*.

O reticență similară se constată și în cazul altor sufixe: *-trice, -ère, -ienne*. Există *opératrice, perforatrice, vérificatrice*¹⁰, în timp ce *oratrice, expérimentatrice*, deși înregistrate în dicționare¹¹, sînt puternic eclipsate de *orateur, expérimentateur*, forme masculine.

Productivitatea sufixului *-ière/-ère* se restrînge la aceeași sferă a femininului agentiv pentru ocupații mai puțin pretențioase: *magasinière, bobinière, officière*¹². Se spune curent, vorbind despre o femeie, că ea este *conseillère familiale, conseillère d'éducation*, dar se preferă masculinul cînd este vorba de o femeie care este *conseiller technique, conseiller municipal, de prefecture, conseiller à la Cour d'Appel* etc.

Tendința devalorizării sufixelor moționale feminine, semnalată în cele două limbi, pare a se extinde astăzi tot mai mult, afectînd pînă și forme vechi, bine consolidate în uz. În română, cuvinte ca *secretară*, *educatoare*, *asistentă*, *directoare*, *inspectoare*, *profesoară* au o circulație tot mai redusă, pe măsura creșterii importanței sociale a funcției la care se referă: *tovarășa Ionescu*, **profesoară de liceu**, dar *tovarășa Ionescu*, **profesor universitar**; *tovarășa Popescu*, **directoarea/secretara școlii**, dar *tovarășa Popescu*, **director în M.E.I./secretar al Comitetului Municipal** etc.

Și în franceză, întrebuițarea unor forme ca *directrice*, *inspectrice* este limitată astăzi la domeniul tradițional al învățămîntului (*directrice d'école*, *inspectrice de l'enseignement secondaire*), în timp ce, pentru a desemna femeii care ocupă posturi mai importante în ierarhia administrativă, se folosește forma masculină: *Mme Durand*, **directeur commercial**/**directeur general de la Société**... / **inspecteur des finances** etc.

★

Evitarea femininului, în anumite situații, trebuie raportată neapărat și la statutul semantic al acestuia, în comparație cu masculinul. Opoziția M/F, la substantivele mobile, nu se reduce la opoziția semantică dintre cele două sexe, ci la posibilitatea de a exprima exclusiv persoane de un singur sex (F) și la absența acestei posibilități (M)¹³. În consecință, femininul este restrictiv, în timp ce masculinul poate avea și un sens generic, încorporant (M + F). Raportul dintre cele două genuri este unul de incluziune, femininul reprezentînd mulțimea inclusă. Din această cauză, un enunț ca *Maria este cea mai bună ingineră din uzină* are un sens limitativ, restrîngînd sfera termenilor de comparație la persoanele feminine care posedă această calificare. Apelînd la masculin: *Maria este cel mai bun inginer din uzină*, superlativul are o altă valoare apreciativă, exprimînd o supremație extinsă la întregul personal ingineresc al uzinei¹⁴.

Caracterul încorporant, nonexclusiv, al masculinului face ca în nomenclatorul meseriilor, funcțiilor, în schema posturilor etc., acesta să fie genul preferat, rezervîndu-i-se femininului un rol secundar, pentru ocupații specifice femeilor (*educatoare* — în grădiniță; *dactilografă* sau chiar *secretară*). Un post indicat în statele de funcții prin denumirea de *conferențiar* este deschis ambelor sexe, pe cînd varianta *conferențiară* ar exclude angajarea unui bărbat. Prin urmare, denumirea masculină a majorității posturilor, funcțiilor, titlurilor are o solidă justificare lingvistică și nu conține în sine nimic discriminatoriu. Dar, dincolo de aceste considerații strict lingvistice, nu trebuie neglijați factorii de ordin social, politic, ideologic care au consolidat poziția masculinului. Este important să subliniem că, în ciuda progresului semnalat, accesul femeilor în unele sectoare de activitate este încă limitat, în raport cu cel al bărbaților. Egalitatea în drepturi, indiferent de sex, a fost legiferată în toate societățile moderne, dar o anumită rezistență la idee, generată de vechi mentalități, se poate încă observa. De aceea, lipsa echivalentelor feminine, pentru profesii și funcții de prestigiu, nu e chiar străină, în anumite situații, de tendința de minimalizare a rolului femeii în viața socială.

Pe de altă parte însă, trebuie să avem în vedere și un element de ordin psihologic. Femeile înseși, atinse în orgoliul lor, contestate adesea în privința disponibilităților pentru profesii, funcții și demnități înalte, „bărbătești” prin tradiție, preferă forma masculină a denumirii¹⁵. Aceasta are prestigiul variantei generice, în care opoziția de sex este anulată

lingvistic. Oricît ar părea de ciudat, în asemenea situații, renunțarea la feminin este în avantajul femeilor și satisface aspirația acestora de a fi tratate nediscriminatoriu.

*

Vorbind despre funcții și profesii mai accesibile și despre altele cu o exigență instructivă sporită, cu o pregnanță socială recunoscută, am consenmat o proporționalitate inversă între productivitatea sufixelor moționale feminine și cota de altitudine în această imaginară piramidă a pozițiilor profesionale, sociale etc. În afară de explicațiile date pînă aici blocării treptate a femininului, pe măsură ce ne îndepărtăm de baza piramidei, credem că trebuie să introducem în discuție și alte elemente, privind aspectele cantitative, frecvența în uz a termenilor cercetați și particularitățile culturale, psiholingvistice ale celor care îi vehiculează. Perechea *bobinator — bobinatoare*, de exemplu, în comparație cu *conferențiar — conferențiară*, are o circulație care diferă ca intensitate și zonă de manifestare. La nivelul primei perechi, presiunea sistemului, regularizarea prin analogie se efectuează cu mai multă ușurință. Vorbitorii care vehiculează curent acești termeni, mult mai numeroși, nu numai că nu au motive extralingvistice să evite femininul (meseria de bobinator a fost și este în egală măsură accesibilă ambelor sexe), dar au un simț al genului mai direct, mai concret, orientat nu spre funcție, profesie, ci spre persoana care le exercită. Femeia care bobinează este *bobinatoare*, în opoziție cu *bobinator*, după modelul *muncitoare — muncitor*, fără reticențe și scrupule lingvistice de tot felul. De altfel, la acest nivel funcționează perfect și perechi ca *inginer — ingineră*, *director — directoare* etc.

În general, se poate observa, referitor la fenomenul discutat, o diferențiere și între exprimarea scrisă și cea orală. Forma orală diminuează această suspiciune față de derivatele feminine existente și nici nu șovăie să creeze forme noi (rom. *milițiană*, *cosmonaută*; fr. *chauffeuse* (de taxi), *une écrivain*, *policière*, *doctoresse* etc.). Chiar și în varianta scrisă a limbii, trebuie să facem deosebire între diferitele stiluri funcționale. Cel gazetăresc, de exemplu, manifestă un spirit de conciliere în fața acestor oscilații ale limbii, utilizînd ambele posibilități (masculin/feminin) sau apelînd la modelul analitic, cu vocabula-morfem *femeie/femme* (rom. *femeie-pilot*, *femeie-scafandru*; fr. *femme agent de police*, *femme ingénieur* etc.)¹⁶. Acest procedeu, furnizînd de fapt niște cuvinte compuse, acoperă o lacună a limbii, rezolvă o dificultate a acesteia, deoarece, păstrînd forma masculină a denumirii funcției, dezambiguizează mesajul prin cuvîntul-morfem amintit (*femeie/femme*).

Mai ales presa franceză are o evidentă preferință pentru această soluție, poate mai puțin economicoasă, dar mai clară, mai tranșantă și mai puțin susceptibilă de tot felul de interpretări. În plus, permite să se evite acei termeni care s-ar putea preta la jocuri de cuvinte jenante pentru susceptibilitatea femeilor, din cauza conotațiilor depreciative posibile (*chêfesse*, *entraîneuse*, *experte*, *maîtresse-assistante* etc.).

Este adevărat că un anumit abuz al limbajului gazetăresc a creat o inflație artificială a compuselor franceze formate după acest model. Astfel, dacă este pe deplin justificată adăugarea lui *femme* la cuvintele masculine pentru care nu există un derivat feminin (ex. *femme juge*, *femme ministre*) sau chiar la cele pentru care femininul, deși posibil, nu

este deocamdată acceptat de dicționare (*femme chirurgien*), în schimb, nu există nici un motiv pentru crearea unor sintagme ca : *femme physicien*, *femme lauréat*, *femme avocat*, *femme président*, *femme éditeur* etc. De vreme ce varianta feminină simplă, marcată, există, fiind folosită de vorbitori și înregistrată în dicționare (*physicienne*, *lauréate*, *éditrice* etc.), cuvântul *femme* apare, în asemenea cazuri, ca un fel de tic lingvistic al ziariștilor. Că este așa, o dovedesc și derivatele cu *-iste* și *-aire*. Deși femininul se exprimă, în situația acestora, printr-un procedeu foarte economic, simpla schimbare a articolului (*un journaliste* — *une journaliste*, *un libraire* — *une libraire*), se întilnesc formulări analitice ca *femme journaliste*, *femme libraire* etc. Menționăm, alături de acestea, compusele : *femme attaché culturel*, *femme délégué*, *femme député*, utilizate frecvent, în ciuda femininelor corecte *une attachée*, *une déléguée*, *une députée*.

Desigur, cele semnalate aici pot fi puse pe seama grabei, a lipsei spiritului de discernămint de care păcătuiește uneori limbajul jurnalistic. Aceasta însă nu explică pe deplin fenomenul. În cazurile citate mai sus, cuvântul *femme* trebuie privit ca un element de redundanță semantică și sintactică în același timp, deoarece ambele valori sint deja exprimate prin articol : *une femme expert*, *une femme juge* etc. Cuvântul *femme* redundant, cum am spus, are totuși aici rolul de a conserva informația, periclitată de „zgomotul” datorat masculinului care urmează (*expert*, *juge*) sau ambiguității unor forme ca *journaliste*, *libraire* (masculin/feminin).

Oricum ar fi interpretat acest procedeu, el sporește deocamdată ponderea mijloacelor analitice în exprimarea genului și dovedește, la urma urmei, tendința spre invariabilitate în gen a substantivului francez, cel puțin într-o sferă restrînsă, a profesiilor și funcțiilor de prestigiu.

★

Analiza propusă de noi fenomenului semnalat (blocarea femininului în anumite situații) evidențiază influența unor factori extralingvistici asupra morfologiei, în general considerată ca un compartiment lingvistic mai rezistent la acțiunea cauzelor externe. Abordînd această problemă, în primul rînd din perspectiva sociolingvisticii¹⁷, am fost nevoiți să operăm o anumită diferențiere cultural-lingvistică, pe verticală, și un fel de clasificare a funcțiilor și profesiilor, după gradul de accesibilitate și pregnanța lor socială. Am evitat însă orice atitudine minimalizatoare, convinși fiind că toate ocupațiile își au utilitatea lor în sistemul vieții economice, sociale și politice actuale.

De asemenea, semnalînd unele contradicții și șovăieli în uzul limbii, am atins o problemă delicată, aceea a egalității sexelor și a reflexului său lingvistic. Considerăm că este un aspect important și foarte actual, iar intervenția specialiștilor poate contribui la explicarea unor stări de lucruri, înlăturînd orice suspiciune care s-ar putea ivi, în prelungirea unor vechi mentalități discriminatorii.

NOTE

¹ Vezi *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, București, 1963, p. 62.

² Pentru tabloul complet al mijloacelor de realizare a femininului în franceză, vezi, de pildă, M. Grevisse, *Le Bon usage*, ed. a VIII-a, Ed. J. Duculot, S.A., 1964, p. 240, sau T. Cristea, *Grammaire structurale du français contemporain*, București, 1979, p. 25—35.

³ Avem în vedere, referindu-ne la limba română, mai ales dicționarele mai recente (*DEX*, *DN*, ed. a III-a, *DOOM*).

⁴ Pentru franceză, vezi dicționarele *Petit Robert* (1968), *Dictionnaire du français contemporain* (1968), *Nouveau Petit Larousse* (1968).

⁵ *DOOM* recomandă forma *ministreasă* (p. 375).

⁶ Suffixul *-euse*, productiv în toate perioadele de evoluție a limbii franceze, cunoaște, în ultimii treizeci de ani, niște transformări foarte interesante. J. Dubois semnală, cu vreo douăzeci de ani în urmă, îngustarea sferei lui de productivitate la formarea numelor de mașini. Printr-un procedeu bine cunoscut (*la ville capitale* → *la capitale*), s-au creat: *batteuse-moissonneuse*, *laveuse*, *foreuse*, *brocheuse*, *perforeuse*, omițindu-se cuvântul generic *machine* (vezi J. Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français contemporain*, Paris, 1962, și J. Dubois, *Le vocabulaire politique et social en France de 1869 à 1872*, Paris, 1963). Astăzi, același sufix, fără să părăsească domeniul pentru care s-a specializat, al denumirilor de mașini, își extinde sfera de productivitate, servind și pentru desemnarea funcțiilor și profesiilor de o însemnătate mai modestă.

⁷ Este vorba de meserii care nu necesită o instruire costisitoare, nici nu presupun un spirit creator, iar cei care le practică nu beneficiază de un statut social deosebit.

⁸ Dicționarul *Petit Robert* nu dă decît forma feminină pentru a desemna pe cea care broșează caiete (*brocheuse de cahiers*).

⁹ Nu figurează încă nici în *Petit Robert*, nici în *Petit Larousse* din 1977.

¹⁰ Numai pentru cea care verifică pelicula filmului.

¹¹ *Oratrice* este semnalat în *Petit Robert* și de M. Grevisse în *Le Bon usage*, ed. a VIII-a, dar nu există în *Dictionnaire du français contemporain*, nici în *Nouveau Petit Larousse*.

¹² Denumire pentru femeia care servește la cantina „Armatei salvării”, asociație cu caracter religios și filantropic.

¹³ Vezi Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 292.

¹⁴ Diferența M/F, ca valoare apreciativă, este mult mai mare în franceză. Prin tradiție, pentru exprimări laudative se recurge la masculin, peiorativul fiind rezervat formelor feminine. De pildă, *la crapule*, *la chiffé*, *la tante*, feminine toate, se referă mai ales la bărbați și au un pronunțat sens depreciativ. În schimb, *mon chou*, *mon lapin*, *mon petit* se referă la femei. Un feminin ca *ma choute* (de la *mon chou*), posibil și el, este ușor peiorativ.

¹⁵ Firește, nu se poate absolutiza. De exemplu, unele mișcări feministe din Franța și publicațiile cu această orientare („Heures Claires”, „F Magazine”) au tendința de a folosi ostentativ, derivate feminine în cele mai multe situații.

¹⁶ Avem în vedere în primul rînd publicațiile cercetate de noi: „Scinteia”, „Scinteia tineretului”, „România liberă”, iar din presa franceză „Le Monde”, „Express”, „Nouvel Observateur”.

¹⁷ Din altă perspectivă, pur descriptivă, fenomenul a mai fost menționat, pentru limba română, de Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 322—323, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, București, 1963, p. 36—37, Mircea Zdrenghea, *Limba română contemporană. Morfologia*, Curs litografiat, Cluj, 1970, p. 56—57, și de alte lucrări cu profil descriptiv-normativ.

UN PHÉNOMÈNE LINGUISTIQUE COMPLEXE — LE BLOCAGE DU FÉMININ

(Résumé)

Les auteurs abordent un problème de sociolinguistique : l'influence des facteurs extra-linguistiques sur la structure morphologique dont on sait qu'elle est peu perméable aux changements rapides. Il s'agit en particulier du genre des noms d'agent (domaines français et roumain) affectés du trait [+ Humain].

L'analyse d'un grand nombre d'exemple aboutit aux conclusions suivantes :

— Bien que les deux langues en question disposent de procédés productifs et économiques servant à former les dérivés féminins [+ Agent] [+ Humain], il se produit dans cette classe de noms une sorte de blocage

de la forme féminine, surtout dans les termes de métiers de prestige. Le masculin y est beaucoup plus fréquent.

— Les causes multiples président à ce blocage : la dévalorisation de certains suffixes féminins et leur spécialisation dans une sphère lexicale étroite, des métiers « mineurs » (-easă, -iță, -euse, -trice, -iere/-ère) ; le statut restrictif du féminin en opposition avec le caractère générique du masculin ; l'influence des facteurs d'ordre social, psychologique, culturel.

Octombrie 1985

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

1. Na Hancușă, înșiși în *Rev. Hancușă*, nr. 1 în Partea I a revistei din 1977.
2. *Numai* pentru cei care vor să înțeleagă limba.
3. *Numai* este semnat în Partea I a revistei în *Rev. Hancușă*, nr. 1 în Partea I a revistei.
4. Dar nu există în *Rev. Hancușă* în partea I a revistei, înșiși în *Rev. Hancușă*.
5. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
6. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
7. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
8. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
9. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
10. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
11. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
12. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
13. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
14. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
15. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
16. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
17. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
18. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
19. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.
20. *Numai* pentru femeile care vor să înțeleagă limba.

EX PHRASES LINGUISTIQUE COMPLEXE — LE BLOCAGE DU FÉMININ

(Résumé)

Les auteures abordent un problème de sociolinguistique : l'influence des facteurs extra-linguistiques sur la structure morphologique dont on sait qu'elle est peu perméable aux changements rapides. Il s'agit en particulier du genre des noms d'agent (dominés par les hommes) et notamment affectés du trait [+Humain].

L'analyse d'un grand nombre d'exemples aboutit aux conclusions suivantes :

— Bien que les deux langues en question disposent de procédés productifs et économiques servant à former les dérivés féminins [+Agent] [+Humain], il se produit dans cette classe de noms une sorte de blocage

STRUCTURA SEMICĂ A IHTIONIMELOR ROMÂNEȘTI

VIOREL PĂLTINEANU

În procesul denominativ, referentul, ca element al realității obiective, este reflectat în mintea individului care percepe această realitate compact și complet¹, dar care introduce în limbaj doar ceea ce i se pare mai reprezentativ. Această trecere în limbaj a experienței perceptuale nu se realizează conștient, ci ca un reflex natural al actului de percepție.

În urma procesului de reflectare pot apărea în limbă un număr nelimitat de nume care să vizeze una și aceeași caracteristică a obiectului. Și cum caracteristicile referentului pot fi și ele numeroase, ar fi de așteptat să apară în limbă o infinitate de nume pentru unul și același obiect. Cu toate acestea însă, se realizează, în procesul percepției, o concentrare a atenției asupra unui număr redus de trăsături ale referentului, ceea ce duce, pe planul limbii, la o polarizare de tip lexical, datorită sinonimiei (fie chiar metaforice) sau lanțurilor asociative.

Comparând notele unei noțiuni cu trăsăturile semantice redade de motivare, se constată că mereu notele sînt mult mai numeroase decît conținutul semantic redat de limbă. În procesul de trecere în limbă a realității reflectate, se filtrează și se sintetizează trăsăturile percepute, potrivit cu cunoscuta afirmație că „limbajul este imperfect”², ceea ce face ca în limbă să nu pătrundă decît anumite elemente ale actului perceptual.

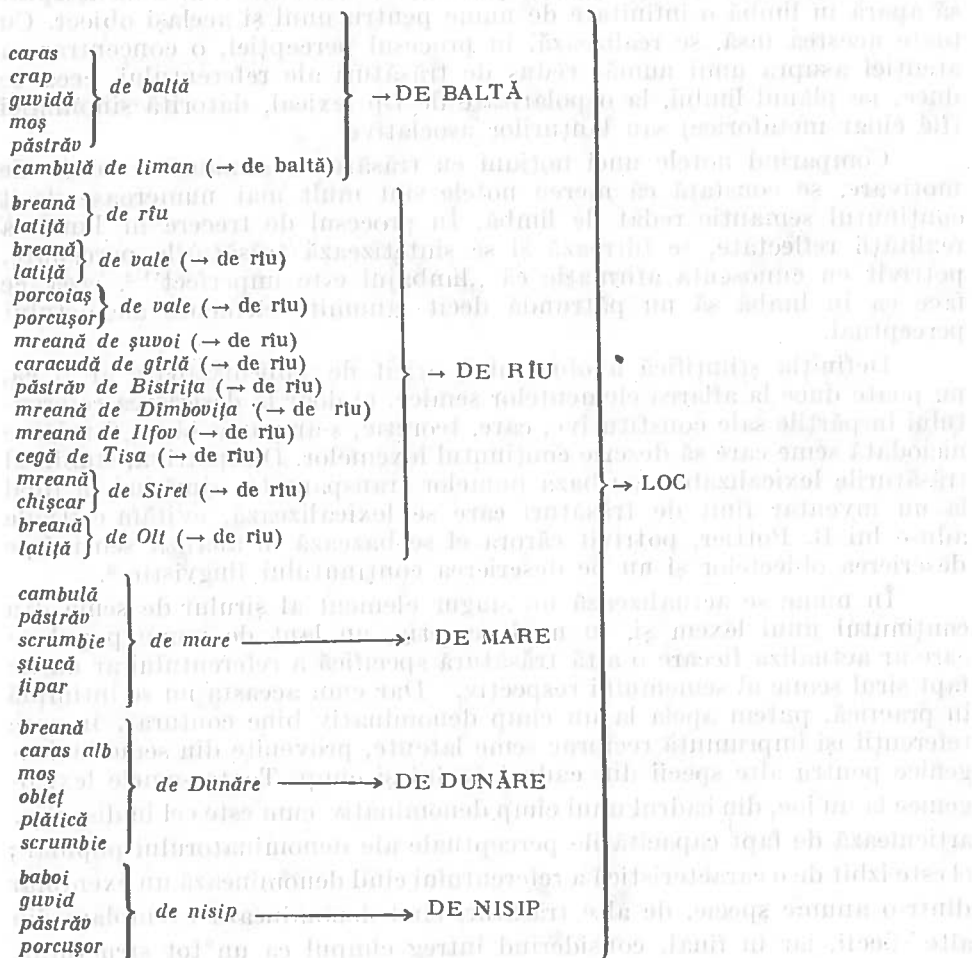
Definiția științifică a obiectului, oricît de cuprinzătoare ar fi ea, nu poate duce la aflarea elementelor semice, ci doar la descrierea referentului în părțile sale constitutive, care, teoretic, s-ar putea să nu furnizeze niciodată seme care să descrie conținutul lexemelor. Dimpotrivă, stabilind trăsăturile lexicalizabile pe baza numelor transparente, ajungînd în final la un inventar finit de trăsături care se lexicalizează, evităm criticile aduse lui B. Pottier, potrivit cărora el se bazează în analiza semică pe descrierea obiectelor și nu pe descrierea conținutului lingvistic³.

În nume se actualizează un singur element al șirului de seme din conținutul unui lexem și, în mod teoretic, un lanț de nume populare care ar actualiza fiecare o altă trăsătură specifică a referentului ar da de fapt șirul semic al sememului respectiv. Dar cum aceasta nu se întîmplă în practică, putem apela la un cîmp denominativ bine conturat, în care referenții își împrumută reciproc seme latente, provenite din seme lexiconice pentru alte specii din cadrul aceluiași cîmp. Toate semele lexiconice la un loc, din cadrul unui cîmp denominativ cum este cel în discuție, articulează de fapt capacitățile perceptuale ale denominatorului popular; el este izbit de o caracteristică a referentului cînd denominează un exemplar dintr-o anumite specie, de alte trăsături cînd denominează exemplare din alte specii, iar în final, considerînd întreg cîmpul ca un tot structurat,

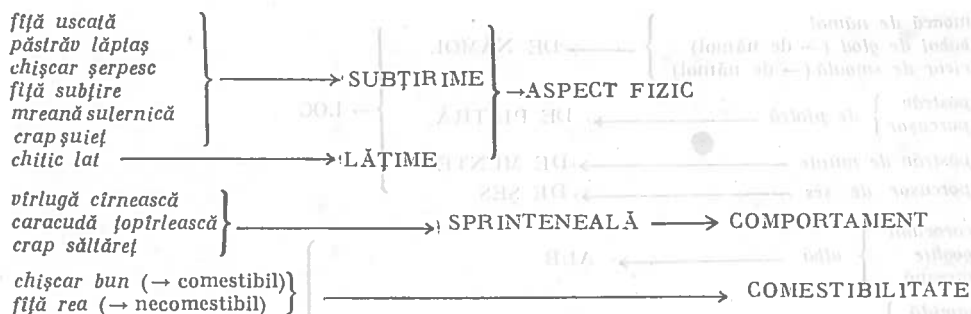
rezultă o sumă de trăsături pe care acesta le relevă în limbă nu numai atunci când dorește să denumească un anumit exemplar al unei specii, ci și atunci când încearcă să pătrundă conținutul semic al unui lexem din același câmp, pentru că semele lexicogenice ale câmpului denominativ formează totalitatea semelor relevante pentru fiecare semem în parte, semem care definește, pe planul limbii, conținutul.

Pornind de la un corpus aproape complet de ihtionime⁴, am ajuns, în urma analizei numelor transparente, la un număr limitat de unități de conținut, prin care se poate descrie fiecare ihtionim în parte. Acestea au rezultat din analiza de conținut a numelor studiate, stabilindu-se pentru fiecare nume în parte semul lexicogen pe baza motivării lingvistice⁵. Cum era și firesc, am început degajarea acestora pornind de la numele compuse, care, prin determinant, au dezvăluit primele câmpul perceptual al pescarului român, în limitele căruia au putut fi plasate și celelalte nume, în care s-a putut recunoaște motivarea.

Iată schematic cum arată axele semice rezultate din analiza numelor compuse, pe care le-am numit *determinative propriu-zise*⁶:

moacă de nămol babei de glod (→ de nămol) cicar de smoală (→ de nămol)	} → DE NĂMOL	} → LOC	
păstrāv } de piatră porcușor	→ DE PIATRĂ		
păstrāv de munte	→ DE MUNTE		
porcușor de șes	→ DE ȘES		
caracudă } goghie } mreană }	albă → ALB	} → CULOARE	
guvidă } mreană } vîrlugă }	neagră → NEGRU		
caracudă } goghie } caras } chișcar }	roșie } roșu } → ROȘU		
viză galbenă } caras galben }	→ GALBEN		
caracudă } mreană } plătică }	ruginosă } → RUGINIU		
mreană răpănoasă (→ ruginosă) mreană porcească (→ răpănoasă → ruginosă) plătică riuosă (→ ruginie)	→ RUGINIU		
smuj } zglăvoc } crap florean (→ peștiț)	peștiț } → PESTRIȚ		
șalău vârgat știucă cu dungi (→ vârga tă)	} → VÂRGAT		
păstrāv curcubeu caracudă colorată	} → MULTICOLOR		
chișcar } clean } mreană vinătă }	vînat } → VÎNĂT		
caras argintiu chefal aurii	→ ARGINTIU → AURIU		
șipar } chefal } obleș }	mare → MARE		} → ASPECT FIZIC
calcan } chefal } clean } șipar } șușcov }	mic } → MIC		
glăvoace } guvidie }	mică }		
șușcov de sac (→ mic) sorn pilic (→ mic) oceană săracă (→ mică)	→ MIJLOCIU		
cosac nemeș ⁷ (→ mijlociu)	→ MIJLOCIU		
fișă groasă păstrāv icraș ⁸	→ ROBUSTEȚE		

Cel de-al doilea termen al numelui compus fixează genul speciei respective. El sugerează amănunte de diferențiere între două sau mai multe specii, aducînd în același timp date despre cîmpul de percepție al omului din popor, în contactul său nemijlocit cu lumea obiectivă. Aceste determinări nu sînt elemente în plus în șirul de componente ale planului de conținut, ci înlocuiesc altele, care nu mai corespund la noul referent. Specia *Ictalurus melos* a primit numele *somn mic* și *somn pitic*, prin asemănare cu *Silurus glanis*, *somnul*, care este „cel mai mare pește de apă dulce, de la noi”⁹. În acest caz, este clar că o singură trăsătură distinctivă a stat la baza diferențierii celor două specii, iar apariția determinantului *mic* implică în șirul semic existent al lexemului *somn* modificarea de la /+ mare/ la /- mare/. Prin asemănare cu *Misgurnus fossilis* (*țiparul*), a apărut numele *țipar de mare*, pentru specia *Anghilla anghilla*. Determinantul *de mare* s-a adăugat deoarece *țiparul* este un pește de apă dulce, iar *Anghilla* este „un musafir al Mării Negre”¹⁰. În acest nume compus s-au comutat două însușiri pe care pescarul român le cunoaște foarte bine: /pește de apă dulce/, specifică primului, cu /pește de apă sărată/, specifică celui de-al doilea. La nivelul expresiei, cea de a doua trăsătură de conținut a fost lexicalizată în determinantul *de mare*, iar prima a fost considerată implicită în conținutul lexemului *țipar*, fără ca să apară și aici la nivelul expresiei. Susținem ideea comutării mărcilor distinctive pentru că altfel, în numele nou creat, ar coexista două trăsături contradictorii: /de apă dulce/ și /de apă sărată/.

Dacă analizăm fiecare nume sau sintagmă cu rol denominativ ca un șir limitat de trăsături distinctive, din care numai una se lexicalizează, înseamnă că și numele metaforice¹¹ au la bază un sem lexicogenic, care se referă la o trăsătură anume, caracterizatoare a peștelui. Prin această trăsătură lexicogenică, putem plasa și numele-metaforă pe axele semice rezultate din analiza numerelor compuse avînd ca prim termen un alt ihtionim. Metafora a fost folosită mai ales în cazul denominării speciilor marine, cînd prin determinantul *de mare* s-au comutat clasemele /+ mamifer/ cu /+ pește/, în nume ca: *bou de mare*, *căluț de mare*, *cățel de mare*, *lup de mare*, *vulpe de mare*, sau clasemele /+ pasăre/ cu /+ pește/, în nume ca: *rîndunică de mare*, *cocoș de mare*, *corb de mare*. În afară de *lup de mare* și *vulpe de mare*, denuminate după COMPORTAMENT, și *corb de mare*, după CULOARE, celelalte au fost denuminate după ASPECTUL FIZIC. O puternică notă afectivă se întrevede în *cățea bătrîna*, nume dat pentru *Esox lucius* (*știucă*), după rapacitatea sa, deci după COMPORTAMENTUL său. Deși aceste nume sînt de fapt metafore, ele pot fi grupate pe axele semice denominative propriu-zise.

Alături de numele discutate mai sus, există încă o categorie de nume compuse, cărora le-am spus *nume-definiție*¹², căci ele au ca prim termen lexemul *pește*, urmat de un determinant (cf. *pește de piatră*, *pește-firez*, *pește-curcubeu*, *pește-lup*, *pește-bălan*). Analizând și aceste puține nume în funcție de motivarea care a stat la baza formării lor, observăm că și ele se încadrează în axele semice anterioare. Fiind nume cu o motivare foarte vizibilă, ele pledează pentru ideea că în nume se actualizează doar o singură trăsătură distinctivă, reprezentată de determinant, și în cazul lor. Primul termen al acestora este echivalent cu sufixul din numele derivate, după cum se poate vedea din paralelele existente în ihtionimie: *pește de piatră* = *pietrar*, *pește negru* = *negrar*, *pește firez* = *ferezar* etc.

Ținând seama de axele semice obținute în urma analizei numelor compuse, am încercat o încadrare a ihtionimelor create prin procedeul derivării la aceste axe. Iată, în continuare, cum arată această cuplare a derivatelor pe cele 6 clase de conținut:

LOC	← DE BALTĂ	←	:	—
	← DE RIU	←	:	—
	← DE DUNĂRE	←	:	dunărință;
	← DE MARE	←	:	—
	← DE NISIP	←	:	nisipariță; prundar;
	← DE PIATRĂ	←	:	pietrar, pietroc, petrișor, petroșel, petrușel;
	← DE NĂMOL	←	:	—
CULOARE	← ALB	←	:	albișor, albișoară, albeț, albețe, albușel, albușu;
	← NEGRU	←	:	negrar; corbancă, corpacă, corpănică, corpancă; figănuș;
	← ROȘU	←	:	roșioară, roșior; boieț, boianior, murgoi;
	← ARGINTIU	←	:	argentină; sticlețe;
	← AURIU	←	:	sorean, sorașcă, soreană, sorașcă, soraș, sorașă, soraș, șorașcă, soraș, sorașă;
	← GALBEN	←	:	—
	← RUGINIU	←	:	—
	← PESTRIȚ	←	:	—
	← VĂRGAT	←	:	—
	← MULTICOLOR	←	:	—
← ALBASTRU	←	:	—	
← VERDE	←	:	verdele, verzișor;	
DIMENSIUNE	← MARE	←	:	—
	← MIJLOCIU	←	:	—
	← MIC	←	:	boblete, boțoc, boțog, ciuciulean, ciuciulete, coconar; muscan, muscănel, lingurar ¹³ , plevușcă, țiclan;
ASPECT FIZIC	← ROBUSTEȚE	←	:	bortos, bortănică, bortășică, borțică, borțoi, boarcă, boarchiță, bortan, burtășel, burtică, burticușă, porculeț, porcuș, porcan, porcaș, porcoiaș, porconel, porculean, porculete, porcuș, porșor, purcoi;
	← SUBȚIRIME	←	:	fusar, sular, suloi, sulac, sulinar, sulernic, șerpar, șărpan, bîrsac, loitrar, grindel, grindei, grindică, grindea, grindeiușă, obleț, șuică;
	← LĂȚIME	←	:	laliță, lăteață, lăteană, lătană, lătană, lăteț, lătau, lătuț, lătuș, lătușcă; plătică, plăstăică, plotică; dăltușică, săbioară, sabiță, ciobăcan;
	← SPRINTENEALĂ	←	:	gonac, fugar; vîrlugă, sfîrlugă, vîrlugoanță; zvîrlugă;
COMPORTAMENT	← AGRESIVITATE	←	:	chișcar, cuțitoaie, guran, gurun, mușcătoare, sugaci, lăietoare, pișcar, pișcarică;
	← SUNETE EMISE	←	:	fisar, griță, fițioare, fițioagă, țaucă, țipar, țîmpar;
OCMESTIBILITATE	←	:	—	

Toate numele derivate s-au încadrat în cîmpurile stabilite pe baza determinantelor din compuse, ceea ce confirmă faptul că, la nivelul conținutului, modalitățile de interpretare a realității sînt aceleași, chiar dacă nu s-au întîlnit nume derivate pentru toate clasele anterior stabilite. E posibil însă ca virtual să apară nume care să completeze spațiile rămase libere. De pildă, în clasa CULORII, cu semul /GALBEN/ nu am înregistrat nici un nume, dar capacitățile creatoare ale limbajului pot genera un nume cu acest sem. Situația de mai sus a rezultat din numele atestate pentru speciile cunoscute, dar în materialul nepublicat al ALR, în punctul 316, apare un nume de pește, fără să se indice specia la care se referă. Acest nume este *gălbănuș*. În discuția de față interesează mai puțin identificarea speciei, ci important este că „o căsuță goală” a fost ulterior acoperită cu un nume derivat.

Uneori, datorită modificărilor fonetice, apare o desincronizare între semul lexicogen și complexul sonor, care duce la pierderea motivării. Așa pare să se fi întîmplat cu ihtionimul *mămulete*, pentru specia *Lota lota*, al cărui nume poate fi legat de faptul că acest pește se ascunde în nămol¹⁴, de unde putea să se formeze un nume **nămolete*, de la care, prin asimilare consonantică, după formula $n - m > m - m$, s-a creat forma **mămolete* și apoi *mămulete*, prin obișnuita schimbare a lui *o* neaccentuat în *u*. Dacă această etimologie este plauzibilă, atunci se mai poate completa încă „o căsuță goală” a schemei de mai sus :

/LOC/ ← /DE NĂMOL/ : *mămulete*.

După cum se poate vedea, a apărut și situația inversă, prin care câteva nume derivate au adăugat seme noi la inventarul rezultat în urma analizei compuselor (cf. /VERDE/, /SPRINTENEALĂ/, /AGRESIVITATE/ și /SUNETE EMISE/).

Luînd ca bază acum axele semice completate cu elementele adăugate de derivate, vom arăta cum se încadrează în acestea ultima categorie de nume, adică cele nederivate, care provin din apelative prin lărgirea volumului semantic, fără să modifice nimic din complexul lor sonor atunci cînd au intrat în acest cîmp denominativ.

Expansiunea semantică a acestora s-a realizat printr-un sem sincron cu una dintre caracteristicile peștelui denominat. Iată cum arată repartizarea lor în axele semice existente :

LOC	←	_____	:	_____
DIMENSIUNE	←	MIC	←	_____ : <i>pitic (chitic), pleavă</i> ;
CULOARE	←	NEGRU	←	_____ : <i>șigan, șigancă, văduviță</i> ;
		PESTRIT	←	_____ : <i>măriușă, pătat, pistriș</i> ;
		AURIU	←	_____ : <i>soare</i> ;
ASPECT FIZIC	←	ROBUSTEȚE	←	_____ : <i>boașă, boarfă, borfete, borș</i> ;
		SUBȚIRIME	←	_____ : <i>cordea, fus, mițoace, sîrmă, sulă, trapezan¹⁵, unghișă, șarpe</i> ;
		LĂȚIME	←	_____ : <i>daltă, frunză, limbă, rașă</i> ;
COMPORTAMENT	←	SPRINTENEALĂ	←	_____ : <i>flîă, sufă, sofig</i> ;
		NONSPRINTENEALĂ	←	_____ : <i>bătrîn, moș</i> ;
		SUNETE EMISE	←	_____ : <i>clă, ftsă</i> ;
		AGRESIVITATE	←	_____ : <i>boandriș, bondric, căfea, cușitoaie, sugaci, vespere, vinător</i> ;
COMESTIBILITATE	←	_____	:	_____

Printre ihtionimele din acest ultim grup, există unele care merg paralel cu o formație sufixală (cf. *moacă* — *moacănaș*, *fus* — *fusar*, *fișă* —

fițoaică, sulă — sular, pleavă — plevușcă, soare — sorete). În cazul acestor perechi ar fi posibil ca procesul denominativ să fi avut două etape: prima, în care termenul-bază să fi fost plasat în câmpul ihtionimic prin asocierea sa cu un sufix, creîndu-se astfel un nou nume derivat; a doua, în care, printr-un proces de derivare regresivă, s-a folosit și termenul-bază, fără sufix, ca ihtionim.

În urma acestei prezentări a ihtionimelor motivate din limba română, iată cele 35 de seme din care se compun axele semice:

LOC

S₁ = de apă curgătoare

S₂ = de apă stătătoare

S₃ = de apă mare

S₄ = de apă mică

S₅ = de apă dulce

S₆ = de apă sărată

S₇ = de fund

S₈ = de suprafață

Opoziții:

S₁ ↔ S₂; S₃ ↔ S₄; S₅ ↔ S₆; S₇ ↔ S₈;

CULOARE

S₉ = alb

S₁₀ = negru

S₁₁ = roșu

S₁₂ = galben

S₁₃ = ruginiu

S₁₄ = pestriț

S₁₅ = vărgat

S₁₆ = vinăt

S₁₇ = argintiu

S₁₈ = auriu

S₁₉ = verde

Opoziții:

S₉ ↔ S₁₀ ↔ S₁₁ ↔ S₁₂ ↔ S₁₃ ↔ S₁₄ ↔

S₁₅ ↔ S₁₆ ↔ S₁₇ ↔ S₁₈ ↔ S₁₉;

DIMENSIUNE

S₂₀ = mare

S₂₁ = mic

S₂₂ = mijlociu

Opoziții:

S₂₀ ↔ S₂₁ ↔ S₂₂;

ASPECT FIZIC

S₂₃ = disproportionat

S₂₄ = gros

S₂₅ = subțire

S₂₆ = lat

S₂₇ = moale, acoperit cu mucus

S₂₈ = aspru, cu țepi

Opoziții:

S₂₃ ↔ S₂₄ ↔ S₂₅ ↔ S₂₆;

S₂₇ ↔ S₂₈;

COMPORTAMENT

S₂₉ = sprinten, vioi

S₃₀ = încet în mișcări

S₃₁ = agresiv

S₃₂ = vorace

S₃₃ = sunete emise

Opoziții:

S₂₉ ↔ S₃₀;

S₃₁ ↔ S₃₂;

S₃₂ ↔ S₃₃;

S₃₃ ↔ S₃₀;

COMESTIBILITATE

S₃₄ = comestibil

S₃₅ = noncomestibil

Opoziții:

S₃₄ ↔ S₃₅;

Folosindu-ne de aceste 35 de trăsături distinctive ale cîmpului denominativ al peștilor, am marcat, în tabelul final, prin plus și prin minus, în dreptul fiecărei specii existente în țara noastră, prezența sau absența trăsăturilor de conținut într-o posibilă descriere semică a fiecărei specii în parte (O = indiferență față de trăsăturile respective). Semele lexicogenice ale fiecărei specii sînt marcate distinct, și ele trimit la numele populare care au avut ca sem lexicogen trăsătura respectivă.

Iată cum se prezintă descrierea speciei **OBLEȚ** (*Alburnus alburnus*) în tabelul amintit: fiecare nume a fost creat în limba română cu unul dintre semele înscrise aici, cu care, de fapt, concordă la nivelul motivării; pe lângă acestea, se constată că și alte seme, care nu i-au fost lexicogenice, pot descrie valori de conținut ale ihtionimului în discuție (cf. S₁ (de apă curgătoare), S₂ (de apă stătătoare), S₅ (de apă dulce), S₈ (de suprafață), S₃₄ (comestibil). Reiese de aici că șirul semic al *oblețului*, ca nume generic pentru această specie, este format cel puțin din totalitatea semelor lexicogenice pentru această specie (S₃ + S₉ + S₁₈ + S₂₁ + S₂₅ + S₂₉), la care mai putem adăuga, pentru completarea descrierii semice, și S₁ + S₂ + S₅ + S₈ + S₃₄.

Descrierea globală a speciilor care fac parte din cîmpul în discuție permite și aprecieri privitoare la tendința de denominare în limba română, în comparație posibilă cu alte limbi.

NOTE

¹ Cf. M. Golu, *Percepție și activitate*, București, 1971, p. 46.

² Cf. A. Schaff, *Introducere în semantică*, București, 1966, p. 343.

³ E. Coseriu, *Les structures lexématiques*, în „Zeitschrift für französische Sprache und Literatur”, neue Folge, Heft 1, 1968. p. 8—9.

⁴ Principalele surse au fost: Gr. Antipa, *Fauna ichtiologică a României*, București, 1909; M. Băcescu, *Peștii, așa cum îi vede țăranul pescar român, Studiu etnozoologic, zoogeografic și bioeconomic*, București, 1947; ALR I și II; DA, DLR; C. S. Antonescu, *Peștii din apele RPR*, București, 1957; Th. Bușniță, I. Alexandrescu, *Atlasul peștilor din apele R. S. România*, București, 1971.

⁵ Am eliminat numele pseudomotivate, ca *pod, coc, babă*.

⁶ Există trei categorii de nume derivate: a) *determinative propriu-zise*, b) *metaforice* și c) *nume-definiție* (mai degrabă definiții sintetice, foarte apropiate de definițiile date de informatori în ALR, I și II).

⁷ Nume pentru *Abramis ballerus*, „ceva mai mare, mai răsărit”, după cum îl definește Antipa, *op. cit.*, p. 145. Cf. și A. Avram, în LR, XXII, 1973, nr. 3, p. 195.

⁸ În perioada de pontă, femelele, pline de icre, sînt mai robuste, în timp ce masculii sînt subțiri.

⁹ Th. Bușniță, I. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 88.

¹⁰ *Ibidem*, p. 59.

¹¹ Întreaga sintagmă indică un anume referent.

¹² Aceste nume fac trecerea de la compuse la derivate, căci uneori definitorul, printr-o deplasare de sens, primește toată încărcătura semantică a numelui, și cu un sufix realizează un nume derivat.

¹³ Pentru că „sînt cit o lingură de mari”, spune Antipa, *op. cit.*, p. 114, referindu-se la puii de *Cyprinus carpio carpio* (crap).

¹⁴ Cf. M. Băcescu, *op. cit.*, p. 122.

¹⁵ Prin comparație cu *trapezanul* „furchet de barcă, în Delta”.

Pentru o altă categorie, mai redusă ca număr, forma în care s-au constituit expresiile ni se pare mai puțin sesizabilă sau chiar nemotivată, iar încadrarea la un anumit sens dintre cele două de mai sus, mai anevoioasă, de exemplu : *a-i ieși sufletul pe urechi* = a-i fi foarte frică (Conv. lit. V, 76, TDRG), *a-i băga* (cuiva) *bumbacul în urechi* = a bate pe cineva pentru a-l face să nu mai spună ceea ce trebuia tănuuit (Zanne, P. II, 464), *a-i desfunda* (cuiva) *urechile* = a-i trage cuiwa o palmă (Zanne, P. II, 463), *a-și plăti urechea* = a se achita superficial de o obligație (Barițiu, P. A. II, 43, Agirbiceanu, P.M. 131). În DLR ms. acestea sînt considerate ca aparținînd sensului de bază.

O expresie care ne-a reținut însă atenția și asupra căreia intenționăm să ne oprim în continuare este *a fi (cam) într-o ureche* (sau, regional, *pe-o ureche* = a fi lipsit de rațiune, a fi cam nebun, a fi țicnit, care în lucrările de lexicologie românească a fost tratată diferit în ce privește relația expresiei cu forma-titlu : la „organul auzului și al echilibrului” (TDRG, CADE), ca sens aparte (DL, DM), la sensul „pavilion al urechii” (DEX). Alături de interpretările lexicografice s-au propus și alte soluții. Constantin Dominte³, discutînd expresia, pornește de la folosirea figurată a substantivului, cu un sens mai puțin cunoscut, cel de „toartă”. Autorul arată că „sensul concret, originar al expresiei trimite probabil la acele ulcioare construite cu două urechi (metaforă pentru „toarte”), dar devenite inutilizabile sau greu de utilizat din cauza lipsei uneia dintre ele”⁴. În comentariu se încearcă apoi o paralelă cu expresia *a-i lipsi o doagă*, al cărei sens a fost cel de „a nu fi întreg”, din care a derivat sensul figurat „a nu fi întreg la minte”.

S-ar părea, după sugestiile care s-au dat, că imaginea pe care o evocă expresia *a fi (cam) într-o ureche* este mai puțin clară pentru înțelegerea sensului ei. Noi credem că există mai degrabă o legătură de sens și formă între această construcție și altele două, sinonime cu ea : *a fi într-o parte* (sau *pe-o parte*) și *a fi într-o dungă*. După părerea noastră, expresia *a fi într-o ureche* are la bază suportul anatomic. Într-o conversație, omul care nu aude cu o ureche ține de regulă capul ușor înclinat spre persoana care îi comunică ceva pentru a auzi și a înțelege mai bine ceea ce i se spune. Poporul a ironizat această deficiență în expresia de mai sus, după cum în altele este ridiculizată poziția capului celui mîndru, cu fruntea și nasul ridicate în sus, redînd ideea de semeție : *umblă cu nasul pe sus, nu-i ajungi cu prăjina la nas*⁵. Uneori această ironizare merge pînă la nominalizarea persoanei cu acest defect : *a se pune* (sau *a apuca*) *într-o parte* (ca *Uca*) = a nu asculta, a o lua razna, și aici luîndu-se în seamă faptul că persoana nu aude bine, deci nu înțelege ce i se spune, cf. în aceeași ordine și alte expresii de la *ureche* : *umblă într-o ureche* = și-a pierdut rostul (Zanne, P. II, 461), *o ia așa într-o ureche* = de capul lui, fără judecată (Zanne, P. II, 461), *a se face într-o ureche* = a se preface că nu înțelege (Marian, T. 197; Zanne, P. II, 461).

Avînd în vedere aceste aspecte, considerăm că expresia *a fi (cam) într-o ureche* (sau regional, *pe-o ureche*) trebuie încadrată în dicționare la sensul de „organ al auzului și echilibrului”.

În alte situații, forma unității frazeologice transpare și mai greu, iar pentru înțelegerea și explicarea expresiilor respective este necesară cunoașterea unor realități istorice, materiale și sociale. Un exemplu în acest sens ni-l oferă *moși pe groși* sau *moși păroși*, folosită în legătură cu unele verbe de declarație sau echivalente ale acestora și însemnînd „vorbe

Gugui, Marie Jeanne Wojcicki, unde se spune că nu au fost incluse în dicționar expresiile idiomatice întâlnite în ALR și glosare regionale pentru motivul că „nu există în aceste cazuri întotdeauna siguranța că ele aparțin zonei lingvistice respective sau idiolectului unui informator chestionat” (p. 8). Afirmatia ar fi valabilă dacă se referă la atestările unei expresii cu totul izolate, de exemplu într-un singur punct din atlas, deoarece atunci când expresia cunoaște o răspândire mai mare (în mai multe puncte) nu putem pune la îndoială apartenența ei unei anumite zone lingvistice.

Am amintit mai sus contribuția unor dicționare ale limbii române de înregistrare a creațiilor metaforice. Mult mai delicată pentru munca lexicografului este însă repartizarea pe sensuri a expresiilor, subordonarea acestora sensurilor de care aparțin în cadrul schemei generale a cuvintului-titlu polisemantic. Problema vizează desigur un grup de expresii, deoarece la cele mai multe dintre ele imaginea evocată de elementele din componența unității respective, așa-numita „formă internă”, cum a fost denumită uneori², ne ajută la stabilirea înțelesului expresiei și ea poate fi luată drept bază în repartitia pe sensuri a expresiilor. Acolo unde forma unității respective nu ne ajută în lămurirea și înțelegerea sensului, lexicograful trebuie să descopere alte legături care îi înlesnesc plasarea expresiei la un sens sau altul al cuvintului-titlu, să se documenteze și să găsească rezolvarea justă, mai ales când soluțiile unor lingviști sau dicționare diferă. În continuare vom ilustra cele spuse cu câteva exemple.

Unele expresii sînt moștenite din epoci îndepărtate, altele au apărut ulterior prin împrumuturi și s-au asimilat definitiv limbii române, contribuind astfel la îmbogățirea lexicului metaforic românesc. Cuvintele moștenite din latină cunosc de obicei un număr apreciabil de expresii. Dintre acestea, cele care denumesc părți ale corpului omenesc polarizează numărul cel mai mare de asemenea construcții. Un exemplu în acest sens este cuvîntul *ureche*, care după DLR (ms.) are peste 60 de expresii, sensul de bază, cel de „organ al auzului și al echilibrului la om și la animale, alcătuit din cite o parte externă și una internă, așezate simetric de o parte și de cealaltă a capului”, avînd numărul cel mai mare.

Am încercat să le urmărim mai îndeaproape sub aspectul integrării lor la sensurile aparținătoare, ținînd seama de forma expresiilor, respectiv de imaginea care rezultă din structura lor.

Se desprinde astfel o primă categorie de expresii a căror formă apare clară, iar sensul lor se deduce relativ ușor. Construcțiile din această categorie se încadrează prin aspectul lor fiecărui dintre sensurile cuvîntului-bază, de exemplu, la cel de „organ al auzului” se includ: *a fi numai urechi* (sau *o ureche*) = a asculta ceva foarte atent, *a asculta numai c-o ureche* = a nu fi atent la cele ce se relatează, (*a fi*) *urechea tîrgului* (sau *a satului*, *a pămîntului*), se spune despre cineva care e la curent cu tot ce se petrece în lume, *a fi tare* (sau *fudul*, *greu*) *de urechi* = a nu auzi bine, *a avea apă în urechi*, se zice unui om care nu aude prea bine, *a-i intra cuiva* (ceva) *pe o ureche și a-i ieși pe alta* = a nu reține ceea ce i se spune și altele, iar la sensul de „partea externă, cartilaginoasă, vizibilă a urechii, pavilion” vor figura: *a se culca pe o ureche* = a nu-și bate capul cu nimic, a aștepta în zadar să se îndeplinească ceva, *a rîde cu gura pînă la urechi* sau *a rîde pînă i se duce gura la ureche* = a rîde foarte tare, *a sta* (sau *a șede*, *a cădea*) *pe urechile cuiva* = a sta pe lîngă cineva (creîndu-i neplăceri), *a-și ascuți* (sau *a-și ciuli*, *a-și aținti*) *urechile* = a-și încorda auzul, a asculta cu atenție sporită etc.

ÎN LEGĂTURĂ CU PREZENTAREA LEXICOGRAFICĂ A UNOR EXPRESII

VALENTINA ȘERBAN

Lucrările de lexicografie au inserat în paginile lor, în mai mare sau mai mică măsură, bogăția și diversitatea de expresii aparținând limbii române. Autorii acestor opere au fost și sint conștienți de valoarea remarcabilă pe care o reprezintă în limbă unitățile frazeologice și în special expresiile idiomatice, acestea legate fiind de observația și sensibilitatea poporului, de modul lui de trai și de gândire.

Dicționarele mai vechi ale limbii române, fiecare dintre ele creația, de obicei, a unui singur autor, nu puteau să cuprindă în întregime tezaurul de expresii ale limbii și, de aceea, în majoritatea lor expresiile au fost selectate și orânduite diferit, de la un autor la altul. Astfel, ca să dăm câteva exemple, *Lexiconul de la Buda*, un dicționar care la vremea respectivă a suplinit golul unui dicționar unilingv propriu-zis¹, a inclus în paginile sale și un număr mare de expresii, grupate de cele mai multe ori la sensurile cuvintului-titlu și adesea cu definiții.

Lazăr Șăineanu, în *Dicționar universal al limbii române*, Craiova, [1896], avea să înregistreze o parte din unitățile frazeologice ale limbii, dar acestea erau limitate la caracterul dicționarului, destinat să cuprindă lexicul uzual al limbii române. În dicționar au fost incluși termeni aparținând diverselor domenii ale vieții sociale, mai puțin cuvinte arhaice și regionale.

Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească” al lui I.-A. Candrea și Gh. Adamescu se remarcă prin numeroase expresii, bine definite și exemplificate cu citate, care se integrează, cu mici excepții, filiației semantice a cuvintului-titlu.

Față de dicționarul de mai sus, A. Scriban (*Dicționarul limbii românești*) înregistrează un număr mai redus de unități frazeologice, plasate după ultimul sens al formei-titlu, un procedeu mai puțin uzitat și care nu pune lexicografului probleme deosebite.

Lucrările lexicografice mai noi (DL, DM, DEX), elaborate de colective de specialiști, cuprind un număr mare de expresii, repartizate pe sensuri, cu explicații semantice, unele ilustrate cu citate din diferite izvoare (DL).

Sub aspect numeric, *Dicționarul limbii române* (DLR) se detașează de restul dicționarelor, deoarece expresiile ocupă aici un loc important, însumând atât pe cele apropiate de sensurile proprii ale cuvintelor-titlu, cât și pe cele mai îndepărtate. Dicționarul valorifică de asemenea elementul regional și popular din monografiile, culegeri dialectale, atlase etc., aceste surse îmbogățind simțitor materialul lexical din dicționar. În acest sens ni se pare curioasă o afirmație din *Cuvînt înainte* a recentului *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*, 1985, de Gabriela Duda, Aglaia

¹ Pentru conceptul de *gol* am găsit doar câteva referiri, deși el nu este nou. Astfel, apare la S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 149—161, cu accepțiunea de „gol al unui verb ce se cere împlinit”, ex. *poate cere, mînca*. S. Pușcariu împrumută această teorie de la K. Bühler, așa cum spune la p. 149. La H. Geckeler, *Strukturelle Semantik des Französischen*, Tübingen, 1975, p. 87, apare cu accepțiunea dată și de noi, precum și la H. E. Wiegand, *Lexikalische Strukturen*, in „Funk Kolleg Sprache”, 2, Frankfurt am Main, 1974, p. 62 — 64.

² Cea mai cuprinzătoare lucrare românească consacrată acestor cuvinte este cea a lui N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, care reprezintă o parte din monografia în care autorul va cuprinde neologismele limbii române pînă la 1860. Pentru neologisme în general avem *Dicționar de neologisme*, București, 1978, de C. Maneca și Fl. Marcu, iar pentru neologismele din ultimii 20 de ani avem *Dicționar de cuvinte recente*, de Fl. Dimitrescu, București, 1982. Nu dăm aici studiile și articolele care tratează anumite aspecte ale împrumuturilor neologice în română; ele pot fi găsite în revistele de specialitate, iar problematica împrumuturilor în general poate fi găsită în Louis Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, care cuprinde și o bogată bibliografie.

³ Ne-am folosit pentru limba română de studiul A. Bidu-Vrănceanu, *Modalités d'analyse structurale du lexique: le système des dénominations des animaux domestiques*, in RRL, 1974, nr. 6, p. 525 — 546, reluat în *Limba română contemporană*, vol. II, București, 1975, p. 231 — 242, iar pentru limba franceză de acela al lui George Mounin, *Un champ sémantique: la dénomination des animaux domestiques*, in „La Linguistique”, 1965, p. 31 — 45, pe care le-am adaptat scopului urmărit de noi.

VIDES LEXICAUX

(Résumé)

Le concept de vide lexical est soumis à l'observation d'une perspective sémantique, en découvrant les processus qui les déclenchent et les procédés que l'on utilise pour les remplir. Ainsi, on présente deux types fondamentaux de vides lexicaux : *vide de spécification*, où manque le terme spécifique subordonné à une notion supraordonnée, et *vide de généralisation*, où fait défaut le terme supraordonné pour les termes spécifiques subordonnés. Les procédés proposés pour remplir ces vides (il s'agit de vides anciens dans la langue) sont : le transfert sémantique, les formations syntagmatiques et la dérivation. À la fin on fait une comparaison entre le roumain et le français en ce qui concerne la dénomination des animaux domestiques.

Noiembrie 1984

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

Matricea nr. 4 : *adăpost*

Arhilexem	română	franceză
cal	grajd	écurie
măgar	× (grajd)	écurie
viță	staul (grajd)	étable, bouverie, vacherie
oi	stină, țarc	bergerie
capre	× (țarc, grajd)	n.i.
porc	cocină, coteț	porcherie, soue
cline	cușcă	niche, chenil
pisică	×	n.i.
iepure	× (cușcă de...)	lapinier, clapier
rațe, găște	× (coteț de...)	n.i.
găini	găinărie (coteț de...)	poulailler
porumbei	porumbar, colivie	colombier, pigeonnier

Observații:

1. La *strigăte*, româna nu are umplute două goluri (*capră și iepure*).
Prin extensiune de sens se spune și despre capre *behăie*.
2. La *adăpost*, franceza are mai mulți termeni, mai ales formați de la numele animalului.
3. Franceza nu are un termen generic, cum poate fi considerat românescul *grajd* pentru animale mari sau *coteț* pentru animale mici.

Matricea nr. 5 : *ingrijitor*

Arhilexem	română	franceză
cal	herghelegiu	n.i.
vite	văcar, bouar	bouvier, vacher
măgar	× (măgărar)	ânier
capre	căprar	chevrier
oi	oier, cioban, păcurar	berger
porc	percar	porcher
gîscă	gîscar	n.i.
găini	găinăreasă	n.i.
cline	×	n.i.
pisică	×	n.i.
iepure	×	n.i.

Matricea nr. 6 : *parturiție*

Arhilexem	română	franceză
cal	făta	pouliner
vite	„	vêler
capre	„	chevreter
oaie	„	agneler
porc	„	cochonner
cline	„ (pui)	chienner
pisică	„ (pui)	chatonner
iepure	„ (pui)	lapiner
găină	× (cloci, scoate pui)	n.i.

Observații:

1. La *ingrijitor*, româna are mai mulți termeni, printre care și diferiți de numele animalului, față de franceză unde, ciți sint, toți sint formați de la numele animalului. Româna mai are un termen, *păstor*, general pentru ovine, bovine, bubaline, caprine, porcine.
2. La *parturiție*, româna nu are termeni formați de la numele animalului născut, ca franceza, ci păstrează lat. *felare* ca termen general, dublat de *a pui* pentru animale mici. Franceza nu a păstrat termenul general, ci și-a format sintagma *mettre bas*.

Matricea nr. 2 : *animal tânăr*

Română

Arhilexem	animal tânăr	mascul	femelă
cal	minz	× (minz)	minză
viță	vițel	× (vițel)	vițea
măgar	măgăruș	junc(an) ×	juninecă ×
capră	ied	× (ied)	iadă
oaie	miel	× (miel)	mioară
porc	purcel	× (purcel)	purcea
cîine	cățel	× (cățel)	cățelușă
pisică	pisoi	× (pisoi, pisic)	pisicuță
iepure	ieपुराș	×	×
rață	boboc de... (rățușcă)	×	×
gîscă	boboc de... (gîscuță)	×	×
curcă	pui de...	×	×
găină	pui	cocoșel	puicuță
porumbel	pui de...	×	×

Franceză

cheval	poulain	n.i.	poulliche
bœuf	veau	bouvillon	génisse
âne	ânon	taurillon	taure
chèvre	chèvreau	n.i.	n.i.
mouton	agneau	×	agnelle
porc/cochon	porcelet/cochonnet	n.i.	n.i.
chien	goret	n.i.	n.i.
chat	chiot	n.i.	n.i.
lapin	chaton	n.i.	n.i.
canard	lapereau	n.i.	n.i.
cie	caneton	×	canette
pigeon	oison	×	canette
poule	pigeonneau	n.i.	n.i.
	poulet	n.i.	n.i.
		cochet, coquelet	poulette, poularde

Observații:

1. Pentru a denumi un sex sau altul se transferă, în cele mai multe cazuri, numele animalului tânăr.
2. Atît în franceză cit și în română goluri apar la sexe: animalul tânăr are denumiri proprii în ambele limbi. În română apar formații prin sintagme: boboc de..., pui de...
3. Termeni în număr complet au ambele limbi la găină și paraleli la vițel.
4. Golurile apar echilibrate între cele două limbi, dacă considerăm n. i. (neinventariat) ca goluri. Nu știm însă dacă Mounin nu le-a inventariat sau ele sînt într-adevăr goluri.

Matricea nr. 3 : *strigăte specifice*

Arhilexem	română	franceză
cal	necheza	hennir
viță	mugi, rage, băuni	mugir, meugler, beugler
măgar	zbiera	braire
capra	×	chevroter, begueter (bêler)
oaia	(behăi)	bêler
porc	behăi	grogner
cîine	grobăi, guița	aboyer, clabauder, gronder, glapir, japper
	lătra, urla, hămăi, bate, scheuna, schelălăi, mirii	miauler, ronronner
pisică	mieuna, mirolăi, toarece	clapir
iepure	×	cancaner, nasiller
rață	măcăi	jargonner, cacarder
gîscă	gîgli, sisli	glouglouter
curcă	cloncăni	glucusser, caquetter, crêteier
găină	cotcodăci, clntø, croncăni	roucouler
porumbel	ugui, ginguri	

potrivit(ă) este relativ, căci este în funcție de starea de referință : *rece* (potrivit de *rece*) sau *caldă* (potrivit de *caldă*).

A pătrunde mai adinc în problematica acestor goluri lexicale vechi înseamnă a face o inventariere a lor pe cîmpuri lexicale. În acest sens, am abordat o secțiune într-un cîmp al vocabularului românesc, acela al denumirii animalelor domestice, comparativ cu limba franceză³.

Matricea nr. 1 : denumiri pe sexe *

Română

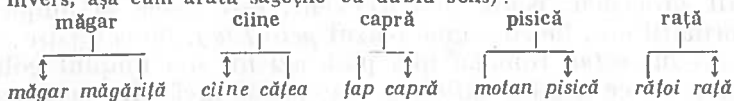
Arhilexem	mascul	femeală	castrat
cal	armăsar	iapă	× (cal)
vită	taur	vacă	bou
măgar	× (măgar)	măgăriță	×
capră	șap	× (capră)	×
oaie	berbec	× (oaie)	×
porc	vier	scroafă	mascur
ciine	× (ciine)	cățea	×
pisică	motan, cotoi	× (pisică)	×
iepure	iepurci	iepuoică	×
rață	rățoi	× (rață)	×
gîscă	gîscan, gînsac	× (gîscă)	×
găină	cocoș	× (găină)	clapon
curcă	curcan	× (curcă)	×
porumbel	× (porumbel)	porumbiță	×
bibilică	bibilo	× (bibilică)	×

Franceză

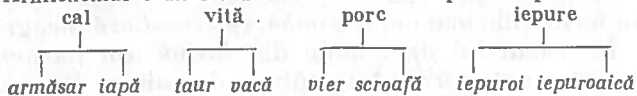
cheval	étalon	jument	hongre
bœuf	taureau	vache	× (bœuf)
âne	× (âne)	ânesse	×
chèvre	bouc	× (chèvre)	×
mouton	bélier	brébis	×
porc/cochon	verrat	truie	× (mouton)
chien	× (chien)	chienne	×
chat	matou	chatte	×
lapin	× (lapin)	lapine	×
canard	× (canard)	cane	×
dindon	× (dindon)	dinde	×
oie	jars	× (oie)	×
poule	coq	× (poule)	chapon
pigeon	× (pigeon)	pigeonne	×

Observații :

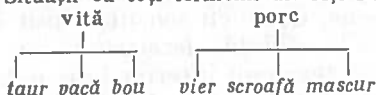
1. Arhilexemul funcționează și ca termen ce umple un gol de specificare (sau poate invers, așa cum arată săgețile cu dublu sens):

2. Arhilexemul e diferit de cei doi termeni pentru specificare:

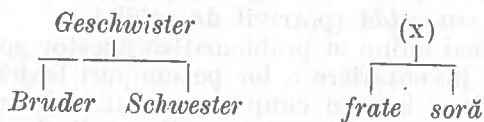
3. Situații cu toți termenii diferiți sînt puține:

4. Diferențele față de franceză sînt ne semnificative.

* Golurile sînt marcate prin (x), iar alături, în paranteză, apare cuvîntul care umple golul.

Dacă comparăm diagramele :

constatăm că limba română prezintă un gol (x), neavînd termenul generalizator (arhilexem) pentru a denumi frați și surori împreună, așa cum are limba germană (*Geschwister*).

3. Căutînd să dăm răspuns la a doua problemă, și anume să găsim procedeele prin care se umplu aceste goluri, desigur că procedeele care vor fi găsite vor fi și ele vechi, ținînd de mijloacele interne ale limbii.

3.1. Un asemenea procedeu este investirea unuia din termenii cîmpului cu sensul pentru care lipsește cuvîntul, altfel spus, transferul unui nume pentru marca nelexicalizată. Așa a fost cazul cîmpului *cal*, unde arhilexemul *cal* a fost investit cu sensul „castrat”, sau altfel spus termenul *cal* a fost transferat pentru a denumi marca specificatoare (castrat). Așa se face că astăzi în limba română comună cabalinul castrat este denumit cu ajutorul cuvîntului *cal*.

Tot aici se încadrează și gradul de rudenie amintit, unde procesul a fost invers, termenul subordonat, *frați*, a fost investit cu marca generalizatoare, devenind arhilexem. Același proces a avut loc și în italiană, unde *fratelli* înseamnă atît „frați” cît și „frați și surori împreună”. În limba franceză, în schimb, nici pînă azi nu s-a umplut acest gol. Franceza nu a investit nici pe *frères*, nici pe *sœurs* cu acest sens. Copiii francezi de sex diferit născuți din aceiași părinți își zic: *nous sommes frères et sœurs*; ei nu-și pot zice reciproc *frères*, ca în română, sau *fratelli*, ca în italiană, dar nici nu s-a creat un nou termen, ca în germană.

În ceea ce privește gradul de rudenie prin descendență, româna este aceea care nu are termeni separați pentru relația dîntre copilul băiatului meu și mine, pe de o parte, și pentru relația dîntre copilul fratelui meu și mine, pe de altă parte. Româna a investit cu aceste două sensuri termenul *nepot*, astfel că azi atît descendentul de bunic cît și cel de unchi se numesc deopotrivă *nepot*. Franceza, în schimb, a păstrat termenul *nepotem* > *neveu* numai pentru relația dînspre unchi, iar pentru relația dînspre bunic și-a creat un nou termen, *petit-fils*.

3.2. Un alt procedeu, poate mai frecvent, este acela al umplerii golurilor prin formații noi, fie sintagme (cazul *petit-fils*), fie compuse sau derivate. În cazul lui *sătul*, româna nici pînă azi nu și-a umplut golul, perechea sa pentru cel ce a băut suficient se exprimă încă prin perifrază. În cazul perechilor: *albă* — *neagră* (piînea), *închisă* — *deschisă* (ușa), s-au umplut golurile prin formațiile mai noi *semialbă*, *intermediară* (neagră), *semideschisă* (închisă). În cazul lui *apă*, unde din latină am moștenit pe *lîncea*, el nu corespundea exact stării intermediare, dovadă că francezii l-au luat pe *tepidus* (*tiède*), ca și italienii (*tiepida*) sau spaniolii (*teda*). În DEX *lîncea* nici nu e trecut cu acest sens, decît cu sensul „lipsit de vlagă”. În română se mai întîlnesc termenii *călduță*, *dezmoțită*, iar în franceză *frais* (*fraîche*). Dar dacă în română termenii intermediari redau diferențe de cald, în franceză cei doi termeni redau: unul diferența de cald (*tiède*), iar celălalt diferența de rece (*fraîche*). Româna preferă pentru aceste situații o expresie a „intermediarului”: *potrivit(ă)*. Dar și

GOLURI LEXICALE

C. SĂTEANU

1. Intenția noastră fiind aci de a ne ocupa de o anumită categorie de goluri, se impune de la început precizarea și delimitarea noțiunii de *gol lexical*¹. Spre deosebire de noțiunea de îmbogățire a vocabularului, care este mai cuprinzătoare, noțiunea de gol lexical privește doar două aspecte: a) apariția unor obiecte, procese etc. ca rezultat al evoluției tehnice și științifice, cu care operează omul, dar pentru care nu are cuvinte proprii, b) existența unor procese, stări etc. permanente pentru care limba a „uitat” (să zicem așa) să-și creeze cuvinte de la început.

Despre cuvintele din prima categorie știm foarte multe lucruri, pentru că s-au ocupat de ele, pe lângă lingviști, numeroși oameni de știință și cultură². Despre cuvintele din a doua categorie știm puțin, deoarece limbile au căutat să rezolve aceste goluri în felul lor și după specificul lor. Am putea zice că această a doua situație constituie categoria de goluri propriu-zise, căci dacă limbajele profesionale au termeni pentru aceste goluri, limba curentă, folosită și cunoscută de toți vorbitorii, nu are termeni totdeauna pentru umplerea lor.

Așa, de exemplu, pentru două stări biologice permanente, foamea și setea, limba română are cuvinte separate: *foame*, *sete*, dar pentru starea lor satisfăcută nu are perechea corespunzătoare. Dacă celui care a mâncat suficient i se spune *sătul*, celui care a băut suficient cum i se spune: *băut*, *beat*? Acestea înseamnă mai mult sau chiar altceva.

Un alt exemplu: gradul de rudenie dintre doi sau mai mulți copii de sex opus, născuți din aceiași părinți, nu are un cuvânt propriu în limba română, așa cum are în limba germană, unde *Geschwister* denumește tocmai această relație dintre frați și surori. Este un termen suprapus celui de *Brüder* (frați) și *Schwester* (surori).

Româna nu are termeni separați nici pentru relația de rudenie dintre copilul fratelui meu și mine, pe de o parte, și pentru relația dintre copilul băiatului meu și mine, pe de altă parte.

De asemenea, dacă româna are un cuvânt propriu pentru bovinul castrat: *bou*, formînd triada *taur*, *vacă*, *bou*, pentru aceeași situație la cabaline, triada prezintă un gol, româna neavînd un cuvânt pentru calul castrat: *armăsar*, *iapă*, (x), așa cum are franceza (*hongre*) sau germana (*Wallach*).

Adăugăm încă trei exemple, legate de cele mai vechi aspecte ale folosirii limbii: *apa*, *pîinea*, *ușa*. Apa este *caldă* sau *rece*, pîinea este *albă* sau *neagră*, ușa este *închisă* sau *deschisă*. Nu avem termeni pentru starea intermediară.

Dacă ar fi să căutăm exemple, am găsi suficiente, deși numărul lor nu este nici pe departe de o asemenea amploare cum este acela al

LA ESTRUCTURA SÉMICA DE LOS ICTIONIMOS RUMANOS

(Resumen)

Con base en la motivación denominativa, el autor establece 35 semas que entran en la composición de cualquier nombre popular. Los semas surgieron del análisis casi completo de los ictionimos del rumano.

Martie 1985

*Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31*

seme	S ₁	S ₂	S ₃	S ₄	S ₅	S ₆	S ₇	S ₈	S ₉₋₁₉	S ₂₀ S ₂₁ S ₂₈ S ₂₃	S ₂₄ S ₂₅ S ₂₆	S ₃₇ S ₃₈	S ₂₉ S ₃₀	S ₃₁ S ₃₂ S ₃₃	S ₃₄ S ₃₅
lexeme															
ROȘIOARĂ	-	+	-	+	+	-	+	-	[11]	-	-	0 0 0	0 0	-	+
SĂBIOARĂ	+	-	+	-	+	-	-	+	17	-	+	0 0	+	-	+
SCOBAR	+	-	-	+	+	-	+	-	[10]	+	-	0 0	+	-	+
SOMN	+	+	+	-	+	-	+	-	16	+	+	0 0	+	+	+
SOMN PITIC	+	-	-	+	+	-	+	-	10	+	+	-	+	+	+
SORETE	+	+	-	+	+	-	0 0	0	[12]; [14] [18]	-	-	0 0	+	+	+
ȘALĂU	+	+	+	-	+	-	+	-	[9]	+	-	0 0	+	+	+
ȘALĂU VĂRGAT	+	+	+	-	+	-	+	-	[15]	-	+	0 0	+	+	+
ȘTIUCĂ	+	+	+	+	+	-	0 0	0	[15]	+	-	0 0	+	+	+
ȚIGĂNUȘ	+	-	+	-	+	-	+	-	[10]	-	+	0 0	+	-	+
ȚIPAR	+	+	-	+	+	-	+	-	12; [11]; 15	+	-	+	+	+	+
VĂDUVIȚĂ	+	+	-	+	+	-	0 0	0	[9]; [10]	-	-	0 0	0 0	-	+
VIZA	+	-	+	-	+	-	+	-	16; 17	+	-	0 0	+	-	+
ZGLĂVOC	+	-	+	+	+	-	-	+	10; 12	-	+	+	+	-	+
ZVİRLUGĂ	+	+	-	+	+	-	+	-	10; [14]; 12	-	-	-	+	+	-

lexeme	seme															
	S ₁	S ₂	S ₃	S ₄	S ₅	S ₆	S ₇	S ₈	S ₉₋₁₉	S ₂₀ S ₂₁ S ₂₂ S ₂₃	S ₂₄ S ₂₅ S ₂₆	S ₂₇ S ₂₈	S ₂₉ S ₃₀	S ₃₁ S ₃₂ S ₃₃	S ₃₄ S ₃₅	
COSAC	+	-	+	-	+	-	+	-	[11]	-	-	+	-	+	-	+
CRAP	+	+	⊕	-	+	-	+	-	[14]	-	⊕	-	+	-	-	+
CRAP SĂLTĂRET	+	+	+	-	+	-	+	-	14	-	-	⊕	⊕	-	-	+
DUNĂRIŢĂ	+	-	⊕	-	+	-	+	-	14	+	-	+	+	-	+	+
FUFĂ	+	+	-	+	+	-	-	+	[9]; [18]	⊕	-	⊕	⊕	-	-	+
FUSAR	+	-	+	-	+	-	⊕	-	12; 15	-	-	⊕	+	-	-	+
Ghiborț	+	+	⊕	-	+	-	-	+	12; 19	-	-	-	+	-	-	-
GLĂVOC	-	+	-	⊕	+	-	+	-	14	+	-	+	+	-	-	+
GUIDĂ DE BALTĂ	-	⊕	-	+	+	-	+	-	14	-	+	+	+	-	-	+
GUIDIE MICĂ	+	+	-	+	+	+	+	-	[10]	⊕	-	+	+	-	-	+
LATIȚĂ	⊕	-	-	⊕	+	-	-	+	[18]	⊕	-	⊕	+	-	-	+
LIN	-	⊕	-	+	+	-	+	-	19	-	-	+	-	+	-	+
LIPAN	+	-	-	+	+	-	-	+	14	-	-	+	+	-	-	+
LOSTRITĂ	+	-	+	+	+	-	-	+	[14]	+	-	+	+	-	-	+

seime		S ₁	S ₂	S ₃	S ₄	S ₅	S ₆	S ₇	S ₈	S ₉₋₁₉	S ₂₀	S ₂₁	S ₂₂	S ₂₃	S ₂₄	S ₂₅	S ₂₆	S ₂₇	S ₂₈	S ₂₉	S ₃₀	S ₃₁	S ₃₂	S ₃₃	S ₃₄	S ₃₅
lexeme																										
ANGHILĂ		+	+	+	-	+	+	0	0	17	+	-	0	0	-	⊕	-	0	0	+	-	+	-	-	-	+
AVAT		+	-	+	-	+	-	-	+	17	+	-	0	0	⊕	-	⊕	0	0	+	-	⊕	+	-	-	+
BABUȘCĂ		-	+	+	+	+	-	+	-	[9]	-	-	+	0	-	-	-	0	0	0	0	-	-	-	-	+
BATCĂ		+	+	+	+	+	-	+	-	[16]; 9	-	⊕	-	0	-	⊕	-	0	0	-	+	-	-	-	-	+
BIBAN		+	+	+	+	+	-	+	-	12; 15	-	-	+	0	-	-	-	+	⊕	+	-	-	-	+	-	+
BOARȚĂ		+	+	+	+	+	-	-	⊕	[11]; [16]	-	⊕	-	+	⊕	-	-	0	0	+	-	-	-	-	⊕	-
BOIȘTEAN		+	-	+	+	+	-	-	+	[11]; [19]	-	⊕	-	-	-	⊕	-	0	0	+	-	-	-	-	-	+
BOȚOG		+	-	+	-	+	-	0	0	16	-	-	+	⊕	-	-	-	0	0	0	0	0	0	0	0	+
CARACUDĂ		⊕	⊕	+	+	+	-	0	0	[11]; [13] [18]	-	+	-	-	⊕	-	⊕	0	0	⊕	-	-	-	-	-	+
CARAS ARGINTIU		-	+	⊕	-	+	-	0	0	[9]; [17]	-	-	+	-	-	-	-	+	0	0	0	0	0	0	0	+
CEGĂ		+	-	⊕	-	+	-	+	-	12	+	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	+
CHIȘCAR		⊕	-	-	+	+	-	+	-	[16]	-	-	+	-	-	⊕	-	⊕	-	⊕	-	⊕	-	⊕	-	⊕
CIRĂ		+	-	+	+	+	-	⊕	-	18	-	+	-	-	-	⊕	⊕	0	0	+	-	⊕	-	⊕	-	⊕
CLEAN		+	-	+	+	+	-	0	0	[9]; 17	-	-	+	-	-	-	-	+	0	0	+	+	⊕	-	+	-
CLEAN DUNGAT		+	-	+	+	+	-	0	0	[9]; [15]	-	-	+	-	-	-	+	0	0	+	+	-	-	+	-	+

fără temei, minciuni". În dicționare expresia a fost inclusă fie la sensul de „bunic, ascendent mai îndepărtat, înaintaş, strămoş” (DL, DM, DEX), fie la „numele unei sărbători care urmează după cele nouă babe de la începutul lui martie” (CADE) sau la sensul de „bărbat (mai) în vîrstă, bătrîn” (DLR). În alte surse lexicografice (DA; Scriban, D.) se arată că expresia provine din neînţelegerea construcţiei *a afla groş pe groş* „a afla comori şi avere multă”.

În legătură cu această ultimă interpretare, Al. Graur⁶ susţine, pe bună dreptate, că nu vede de ce aici *groş* s-ar fi schimbat în *moş*, după cum nu este justificată nici schimbarea de înţeles. Al. Graur arată că *moşi pe groşi* este aceeaşi expresie cu *moşi păroşi* şi că prima trebuie explicată prin cea de a doua. Întrucît *moşi pe groşi* circulă mai mult în Muntenia, unde *pe* se pronunţă *pă*, Al. Graur explică prin aceasta trecerea de la *păroşi* la *pă groşi*.

Alţi lingvişti (Al. Philippide⁷ şi Al. Andriescu⁸) au socotit expresia de mai sus ca fiind legată de sărbătoarea moşilor, bilci tradiţional organizat anual la Bucureşti, unde aveau loc distracţii publice, iar pentru ciţiva groşi „bani” ascultai tot felul de lucruri neadevărate. Al. Philippide consideră că expresia şi-a pierdut înţelesul din cauza izolării cuvintelor care rimează⁹. Al. Andriescu citează expresia în categoria idiotismelor care şi-au diminuat valoarea afectivă iniţială din cauza necunoaşterii unui cuvînt de bază din cuprinsul ei¹⁰.

P. P. Panaitescu, descriind starea de lucruri din perioada obştilor tărăneşti, arată că *moşul* în Ţara Românească era denumirea care se dădea unei părţi din teritoriul satului, care la început a aparţinut unui fondator al acestuia. Prin subîmpărţiri continue între urmaşi se întîmpla ca aceştia să nu-şi delimiteze întotdeauna drepturile şi se ajungea astfel ca în interiorul „moşului” să existe părţi nedeterminate. În astfel de situaţii, la vînzarea lor apăreau neînţelegeri, de unde şi expresia *a vinde moşi pe groşi* = a vinde părţi de moşie (*moşi*) pe bani (*groşi*), dar a face o vînzare cu înşelăciune din moment ce vinzi pămînt nedelimitat, nemarcat¹¹.

Expresia reflectă aşadar realitatea noastră de odinioară: existenţa unei populaţii care îşi transmite din tată în fiu pămîntul pe care îl deţine¹², precum şi unele aspecte care decurg din aceste raporturi. Originea expresiei fiind legată de un fapt concret, material, din viaţa poporului, credem că explicaţia dată de P. P. Panaitescu este cea concludentă, iar expresia în acest caz ar trebui să fie dată la sensul „primul deţinător, cu titlul de moştenitor, al unui pămînt”. Cu timpul expresia a căpătat înţelesul figurat pe care îl cunoaştem azi. În ce priveşte pe *moşi păroşi*, inclinăm să credem că este vorba de o deformare a expresiei *moşi pe groşi*.

NOTE

¹ Cf. Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. I, *De la origint pînă la 1880*, Bucureşti, 1966, p. 32.

² J. J. Avaliani, L. L. Roizenzon, *O razgraničenii sinonimii i variantnosti v oblasti frazeologičeskikh edinic*, în „Problemy frazeologhii”, Baku, 1967, p. 70–77, ap. Ametista Evseev, *Contribuţii la studiul variantelor unităţilor frazeologice*, în „Analele Universităţii din Timişoara”, Seria Ştiinţe filologice, VII, 1969, p. 247.

³ *Note etimologice*, în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 34–35.

⁴ *Ibidem*, p. 34.

⁵ Cf. Stelian Dumitrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, 1980, p. 177-178.

⁶ *Note etimologice*, în SCL, VII, 1956, nr. 3-4, p. 273.

⁷ *Istoria limbii române. Volumul întâi. Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 139.

⁸ *Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice*, în S.C.Șt. (Iași), Filologie, VII, 1956, fasc. 1, p. 64-65.

⁹ Alexandru Philippide, *loc. cit.*

¹⁰ Al. Andriescu, *art. cit.*, p. 64.

¹¹ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964, p. 149-151.

¹² I. Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860)*, București, 1981, p. 71.

À PROPOS DE LA PRÉSENTATION LEXICOGRAPHIQUE DE CERTAINES EXPRESSIONS IDIOMATIQUES

(Résumé)

La notation des idiotismes dans les travaux de lexicographie suppose leur encadrement correcte dans un sens ou dans un autre du mot auquel elles appartiennent.

À l'aide d'exemples, on soutient comme critère de départ la forme de l'expression idiomatique, respectivement l'image évoquée par les éléments qui la composent. La forme dans laquelle les idiotismes se sont constitués est parfois moins discernable, voire même dépourvue de motivation et en ce sens on donne et on discute deux exemples : *a fi (cam) într-o ureche* et *moși pe groși* ou *moși păroși*.

Noiembrie 1985

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

Sursa și criteriile de selectare a materialului din aceste note sint precizate în CL, XXX, 1985, nr. 2, p. 114.

boăftă (pl. *boäfte*) 'cocoașă' (Vilcelele Bune HD : 309/432), **bóctă** (pl. *bócte*) 'idem' (Crișcior HD : 309/370) și **búftă** (pl. *búfte*) 'idem' (Sibișel HD : 309/427) sint variante ale lui **bóftă** (pl. *bófte*) 'idem' (Ghețari AB, Mada HD, Chimindia HD, Dîncu Mare HD : 309/327, 374, 400, 428; Mogoș AB : ALR I, vol. I, h. 41/100), cuvînt pe care DA îl cunoaște din Abrud AB cu sensul de 'umflătură la grumaz'.

bobîlcă (pl. *bobîlci*) 'cocoașă' (Cetea AB, Văleni BV, Bătrîna HD, Poplaca SB, Boița SB : 309/353, 389, 404, 425, 435) este un sens specializat de la cel de 'umflătură'.

bobîlcău (pl. *bobîlcăi*) 'cocoșat' (Cetea AB : 310/353). Cf. *bobîlcă*.

bólfă (*bólfe*) 'cocoașă' (Romuli BN, Lăpuș MM, Tiha Birgăului BN, Cristur-Șieu BN, Meștera MS, Idicel MS, Budești BN, Someșu Cald CJ, Petrești de Jos CJ, Buru CJ : 309/241, 242, 252, 253, 268, 285, 286, 296, 308, 325; vezi și ALR I, vol. I, h. 41) este sens specializat de la cel de 'umflătură'.

bot (pl. *boți*) 'cocoșat' (Fildu de Jos SJ : 310/291), **bot de spate** 'idem' (Mănăstireni CJ : 310/295; Cîmp BH : ALR I, vol. I, h. 41/80). Cf. *bot* 'cocoașă' (Buciumi SJ, Ciumeghiul BH : ALR I, vol. I, h. 41/285, 315).

bofit 'cocoșat' (Mureșenii Birgăului BN, Tiha Birgăului BN, Someșu Cald CJ : 310/251, 252, 296) provine din **a se bofi* 'a se cocoșa'.

brută (pl. *brúte*) 'cocoașă' (Copșa Mare SB, Valea Viilor SB : 309/366, 378; Mediaș SB : ALR I, vol. I, h. 41/144) este sens evoluat prin analogie de la *brută*, variantă a lui *brut* 'piine neagră și grumbă, de calitate inferioară' (vezi DA).

buburút 'omușor' (Dîncu Mare HD : 166/428).

buburúzá (pl. *buburúze*) 'cocoașă' (Ernea SB, Mihai Viteazu MS, Retiș SB : 310/358, 364, 380; Daneș MS : ALR I, vol. I, h. 41/156).

bulzít (pl. *bulzítî*) 'cocoșat' (Măgoaja CJ, Cășeu CJ, Chiraleș BN, Corvinești BN, Feleacu CJ : 310/244, 261, 267, 275, 297; Budești MM : ALRR — *Mar.*, vol. I, h. 111/222; vezi și ALR I, vol. I, h. 41) provine de la *a se bulzi* 'a se cocoșa', cunoscut nouă din nordul Transilvaniei.

bulzitúrá (pl. *bulzitúri*) 'cocoașă' (Măgoaja CJ : 309/244) e derivat de la *a se bulzi*.

búrcă (în spate) 'cocoașă' (Buduș BN : 309/265) este un sens dezvoltat prin analogie de la *burcă* 'turtă de făină de păpușoi, opărită și coaptă în vatră; mălai' (DA).

buzăráu (pl. *buzărâi*) 'buzat' (Micăsasa SB : 254/337). Cf. *buzău* (DA).

buzós (pl. *buzóși*) 'buzat' (Ceanu Mare CJ, Ceanu Mic CJ, Beliș CJ, Ghețari AB, Cocești AB, Lunca, com. Vidra AB, Valea Caselor AB, Izvoare HR, Valea Mănăstirii AB, Cetea AB, Bixad CV, Secășel AB, Văleni BV, Lancrăm AB : 254/304—306, 327, 329—331, 338, 346, 353,

361, 376, 389, 397; vezi și ALRR — *Mar.*, vol. I, h. 84, NALR — *Banat*, vol. I, h. 72). Răspîndirea cuvîntului contrazice etichetarea de derivat „neobișnuit” făcută în DA.

cățel (pl. *căței*) ‘omușor’ (Mihai Viteazu MS, Drăguș BV : 166/364, 422; Corvinești BN, Moinești BC : ALR I, vol. I, h. 33/259, 582), **cățelul din gît** ‘idem’ (Apold MS : 166/365; Mihai Viteazu MS : ALR I, vol. I, h. 33/158), **cățelul gîtului** ‘idem’ (Calbor BV : ALR I, vol. I, h. 33/166), **cățelul gurii** ‘idem’ (Buia SB : 166/392).

cățeluş (pl. *cățeluşi*) ‘omușor’ (Calbor BV : 166/412), **cățeluşul limbii** ‘idem’ (Arpașu de Jos SB : 166/423) e diminutiv de la *cățel*.

cepălós ‘peltic’ (Maieru BN, Satu Nou BN : 171/247, 264). Cf. *cepeli*. **cepeli** ‘a vorbi peltic’ (Chiuză BN, Ciceu-Giurgești BN, Șoimuș BN, Chiraleș BN, Cristur-Șieu BN, Valea Măgherușului BN : 171/256, 257, 266—269) este cunoscut și de DA după o comunicare a lui G. Tofan din Bilca SV. A rezultat prin hiperurbanism din *șepeli* (vezi *infra*). Are variantele a **ceperlui** (Beclean BN : 171/262), care se explică prin „despicarea” lui *-l-* în *-rl-*, și a **cipili** (Năsăud BN, Meștera MS, Corbu HR : 171/255, 281, 302), din care, prin metateză, avem a **cilipi** [șilipîi] (Ceanu Mare CJ : 171/304).

cepelit ‘peltic’ (Buduș BN, Șoimuș BN : 171/265, 266), **cipilit** ‘idem’ (Bilbor HR, Subcetate HR, Corbu HR : 171/282, 284, 302) sînt derivate de la a *cepeli*, a *cipili*.

cepelitór (pl. *cepelitóri*) ‘peltic’ (Ciceu-Giurgești BN : 171/257) e derivat de la a *cepeli*, cu suf. *-tor*. Cf. *șepelitor*.

ciceî [șișeîi] ‘a vorbi peltic’ (Sucutard CJ, Mociu CJ : 171/287, 298). Cf. *ciciri*, *sîsiî*.

ciceîrî [șișirî] ‘a vorbi peltic’ (Răstolița MS : 171/280). În forma *ciceri*, cuvîntul figurează și în DA, fără precizarea sensului, dintr-un descîntec din Dorna [Candrenilor?] SV. Cf. *ciceî*.

cilipitór ‘peltic’ (Ceanu Mare CJ : 171/304) e derivat de la a *cilipi*, cu suf. *-tor*.

cioroból ‘gălăgie’ (Șanț BN, Mureșenii Birgăului BN, Ceanu Mic CJ : 228/248, 251, 305) este o variantă a lui *ciorobor* (vezi DA, CADE).

cicăit ‘peltic’ (Micești AB : 171/368) provine de la a *cicăi*, cunoscut de noi din Transilvania cu sensurile ‘a gîngăvi, a vorbi peltic’ și atestat de NALR — *Banat*, vol. I, h. 57/45, 50, 55.

cicăli ‘a vorbi peltic’ (Someșu Cald CJ, Rîciu MS : 171/296, 311). Cf. *cicăi*.

cîrjob ‘cocoșat’ (Șieuț BN : 310/278), **gîrjob** (pl. *gîrjobi*) ‘idem’ (Petrești de Jos CJ, Ghețari AB, După Piatră HD : 310/308, 327, 352), **gîrjov** (pl. *gîrjovi*) ‘idem’ (Vorța HD : 310/372; Romuli BN : ALR I, vol. I, h. 41/360).

cîrn (pl. *cîrni*) ‘cocoșat’ (Prăvăleni HD : 310/350; Almaș AR, Vețel HD : ALR I, vol. I, h. 41/61, 107), **cîrn de spate** ‘idem’ (Beliu AR : *ibidem*, h. 41/61).

cîrpișoară (pl. *cîrpișoare*) ‘batistă’ (Zăbala CV, Poiana Sibiului SB, Covasna CV : 156/386, 407, 415). În Covasna s-a notat și pl. *cîrpișóri*.

cîrpiță (pl. *cîrpiți*) ‘batistă’ (Prăvăleni HD, Zam HD : 156/350, 371) e diminutiv de la *cîrpă* ‘idem’.

cîrpuliță (pl. *cîrpulițe*) ‘batistă’ (Bod BV, Poiana Mărului BV : 156/418, 446).

cîrpúță (pl. *cîrpúțe*) 'batistă' este răspindit într-o arie relativ compactă în nord-vestul Brașovului.

cîrșoară 'batistă' (Aciliu SB, Valea Mare CV, Băcel CV, Întorsura Buzăului CV, Crasna CV : 156/408, 416, 417, 443, 453). Pl. *cîrșoare* (Valea Mare, Întorsura Buzăului), *cîrșóri* (Aciliu, Băcel, Crasna). Din *cîrpișoară* sau *cîrpușoară* prin sincoparea lui *i* sau *u* și reducerea grupului consonantic.

cîrtúcă (pl. *cîrtúci*) 'batistă' (Livezi HR : 156/317, ALR II, s.n., vol. IV, h. 1202/574) e diminutiv de la *cîrță*, pe care DA îl cunoaște cu sensurile 'petec, cîrpă'.

climpúș 'omușor' (Subcetate HR : 166/284).

clopoțél 'omușor' (Daneș MS, Ighișu Vechi SB, Glimboaca SB, Veștem SB : 166/359, 391, 424, 436). Din Daneș figurează și în ALR I, vol. I, h. 33/156).

coáďă, pl. *coáďe* (într-un singur punct : *cozi*) 'zăbale la gură' l-am înregistrat în 20 de puncte ce formează o arie în sud-estul Transilvaniei (BV, CV). DA îl cunoaște din Brașov.

coc (pl. *coci*) 'cocoșat' (Cocești AB : 310/329). Cf. *coc* 'cocoasă'.

conór (pl. *conoáre*) 'cucui' (Poplaca SB : 62/425 ; Boița SB : 62/435, ALR I, vol. I, h. 6/122).

crimpurúș 'omușor' (Mada HD : 166/374). Cf. *climpuș*.

cúbleş (pl. *cúbleşi*) 'cocoșat' (Sîngeorz-Băi BN : 310/246). DA îl cunoaște din Poiana Ilvei BN, după o comunicare a lui Sever Pop, și, cu referire la cai, din Leșu BN. Vezi și DR, V, p. 179.

dicăi a 'vorbi peltic' (Corvinești BN : 171/275). Tot din Corvinești, localitatea noastră natală (V.B.), îl cunoaștem cu sensul de 'a vorbi neclar, a gîngăvi'.

dicăit 'peltic' (Arți AB : 171/426), cu varianta *dicăit* 'idem' (Retiș SB : 171/380), provine de la *a dicăi*.

gheábă 'cocoasă' (Mărtănuș CV, Arini BV, Fintina BV, Bod BV, Brașov : 309/385, 387, 388, 418, 442 ; pl. *ghébe* în Mărtănuș, Arini, Brașov și *ghebi* în Bod), **ghébă** (pl. *ghébe*) 'idem' (Mateiaș BV : 309/382), **ghíbă** 'idem' (Bilbor HR, Subcetate HR, Hodac MS, Corbu HR, Voșlăbeni HR, Izvoru Mureșului HR, Livezi HR, Izvoare HR : 309/282, 284, 301, 302, 315—317, 338 ; pl. *ghíbe* în Bilbor, Subcetate, Hodac, Izvoru Mureșului, Livezi, Izvoare).

ghíboș (pl. *ghíboși*) 'cocoșat' (Meștera MS, Idicel MS, Hodac MS, Voșlăbeni HR : 310/281, 285, 301, 315) pare o contaminare între sinonimele *ghibós* (variantă a lui *ghebós*) și *púpoș*, curente în zonă.

ghibozít (pl. *ghibozíți*) 'cocoșat' (Dumbrava CJ : 310/292). Cf. *ghibos*, (*ím*)*bulzít*.

gíbít de spináre (Cerbăl HD : 310/405) provine de la **a se gíbi* 'a se cocoșa' (<*gíb* 'cocoșat').

gífút (în spate) 'cocoasă' (Feldru BN : 309/254) este un sens dezvoltat prin analogie de la *gífút* (pl. *gífúturi*), diminutiv — atestat de noi (D.L.) în comuna Gîlgău SJ — al lui *gíf* 'covecioară rotundă (de lemn)'.

gílcă (pl. *gílci*) 'cocoasă' (Ștei HD, Dealu Babii HD : 309/447, 459. Vezi și ALR I, vol. I, h. 41 ; NALR — *Olt.*, vol. I, h. 101 ; NALR — *Banat*, vol. I, h. 110).

gîngăli 'a vorbi peltic' (Dăbica CJ, Fildu de Jos SJ : 171/273, 291 ; Munar AR : NALR — *Banat*, vol. I, h. 57/65). Cf. *gîngăi*, *gîngăvi*.

gîrb (pl. *gîrbi*) 'cocoşat' (Blăjenii de Jos BN, Avrig SB : 310/263, 439). Cf. *gîrb* 'cocoasă' (DA).

gîrgov (pl. *gîrgovi*) 'cocoşat' (Cărpiniş AB, Retiş SB : 310/348, 380) este o variantă a lui *gîrbov*, rezultată prin asimilare (*g-b > g-g*).

gîrjobăt (pl. *gîrjobăți*) 'cocoşat' (Giurgeşti HD : 310/349). Vezi și DA.

golgojină (pl. *golgojini*) 'cocoasă' (Petreştii de Jos CJ : 309/308).

gujbit (pl. *gujbîți*) 'cocoşat' (Ciceu-Giurgeşti BN, Măgurele BN, Budeşti BN, Sucutard CJ, Gădălin CJ, Jucu de Mijloc CJ, Feleac CJ, Mociu CJ, Ceanu Mic CJ, Tăureni MS, Măhăceni AB : 310/257, 277, 286—289, 297, 298, 305, 309, 324) provine de la **a se gujbi** 'a se cocoşa', atestat în Vilcele CJ (Romulus Todoran, *Material dialectal. II. Granul din Vilcele (raionul Turda)*, în *Materiale și cercetări dialectale, I*, [Bucureşti], 1960, p. 72) și cunoscut de noi (D.L.) din Bonţida CJ, Năsal CJ etc.

holăgeală 'gălăgie' (Livezi HR : 228/317) derivă din *a holăgi*.

holăgi 'a face gălăgie' (Livezi HR : 228/317). Cf. *holci, holcăi* (DA).

hôle 'gălăgie' (Lunca, com. Vidra AB : 228/330).

îmboțit (pl. *îmboțiti*) 'cocoşat' (Mureşenii Birgăului BN, Săcel CJ : 310/251, 307) provine de la **a se îmboți* 'a se cocoşa'.

îmbulzit (pl. *îmbulziti*) 'cocoşat' (Lăpuş MM, Vima Mare MM, Maieru BN, Năsăud BN, Gilgău SJ, Gîrbou SJ, Bobilna CJ, Căşeu CJ, Buduş BN, Cristur-Şieu BN : 310/242, 243, 247, 255, 258—261, 265, 268). Vezi și ALRR — *Mar.*, vol. I, h. 111. DA îl cunoaşte doar din Zagra BN. *Îmbulzit* i se spuneşi unui 'cal strîmb de spinare, cu şira spinării încovoată în sus' (DR, V, p. 205). Provine de la *a se îmbulzi* 'a se cocoşa', sens familiar nouă din nordul Transilvaniei, neatestat de DA, CADE etc.

îmbulzitură (pl. *îmbulzituri*) 'cocoasă' (Vima Mare MM : 309/243) e derivat de la *a se îmbulzi*.

îngîrboji [îngîrboji], vb. refl. 'a se cocoşa' (Gorneşti MS : 310/313).

îngîrjobit (pl. *îngîrjobiți*) 'cocoşat' provine din **a se îngîrjobi** 'a se cocoşa' (Arieşeni AB : ALR I, vol. I, h. 41/93), un derivat de la *gîrjob*. Cf. *a se îngîrjoba* (DA).

limba mică 'omuşor' (Buduş BN, Măgurele BN, Milaş BN, Breaza MS, Gorneşti MS, Nadeş MS : 166/265, 277, 299, 300, 313, 341; Mociu CJ : ALR I, vol. I, h. 33/247), **limba micuță** 'idem' (Arini BV : ALR I, vol. I, h. 33/190).

limbuş 'omuşor' (Voşlăbeni HR, Cerbăl HD, Poplaca SB : 166/315, 405, 425; Buru CJ : ALR I, vol. I, h. 36/249).

limbuşcă 'omuşor' (Şieuş BN, Bilbor HR : 166/278, 282) e un diminutiv de la *limbă*, cu suf. *-uşcă*.

limbût (pl. *limbûți*) 'peltic' este răspîndit în două arii, una de 11 puncte în sud (SB, MS, BV) și alta de 4 puncte în sud-estul Transilvaniei (BV, CV). Cu acelaşi sens apare în 19 puncte din Banat (vezi NALR — *Banat*, vol. I, h. 57) și în 4 din Oltenia (vezi NALR — *Olt.*, vol. I, h. 57).

limbûță 'omuşor' (Răstolița MS, Toplița HR, Zăbala CV, Arini BV, Băcel CV, Avrig SB, Întorsura Buzăului CV, Vama Buzăului BV, Crasna CV : 166/280, 283, 386, 387, 417, 437, 443, 444, 453; Mogoş AB, Şieuş BN, Stînceni MS, Iapa MM : ALR I, vol. I, h. 33/100, 223, 227, 354), **limbûța mică** 'idem' (Bođ BV : 166/418; Păltiniş SV, Parachioi, azi Băneasa CT : ALR I, vol. I, h. 33/214, 984).

lindie 'omuşor' (Măhăceni AB : 166/324).

lindieuşul gîtului 'omuşor' (Şoimuş MS : 166/336) poate fi un derivat de la *lindic*, cu suf. *-uş*, sau o contaminare între *lindic* și *împărătuş*.

mălái (în spate) 'cocoaşă' (Galaţii Bistriţei BN : 309/276) este sens dezvoltat prin analogie de la *mălai* 'aliment preparat din făină de porumb, de mei etc., dospit şi copt în cuptor'.

mănúş 'omuşor' (Corneşti MS : 166/343). Cf. **mánoş** 'idem' (Bobilna CJ : ALR I, vol. I, h. 33/257), care trebuia să figureze în DLR.

molíngós (pl. *molíngóşi*) 'slab (fără putere)' (Galaţii Bistriţei BN : 220/276).

momílcă (pl. *momílci*) 'cocoaşă' (Şugag AB : 309/426) este sens rezultat prin extensiune de la cel de 'bubă pe corp', cu care DLR înregistrează cuvîntul din Bonţ CJ (s.v. *momealcă*, fără formă de pl.) după PAŞCA, GL.

mucăriţă (pl. *mucăriţe*) 'batistă' (Buru CJ, Valea Caselor AB : 156/325, 331), cu varianta **mocăriţă** (pl. *mocăriţe*) 'idem' (Coceşti AB, Lunca, com. Vidra AB : 156/329, 330), este un derivat de la *muc*, cu suf. -*ăriţă*. **Mucariţă** 'idem', care figurează în DLR din Scărişoara-Nucet, unde ă protonic se pronunţă *a*, trebuia literarizat *mucăriţă*.

murgáci (pl. *murgáci*) 'brunet' (Cerbăl HD : 70/405) e derivat de la *murg*, cu suf. -*aci* sau, mai puţin probabil, o contaminare între *murg* şi *bărnaci*.

oláli 'a face gălăgie' (Vinători MS, Mihai Viteazu SB, Retiş SB : 228/360, 364, 380). Cf. *olălău* 'gălăgie' (cuvînt cunoscut de DLR ca învechit şi regional, notat şi de noi în Mihai Viteazu şi Retiş), *olălăi*, *olălui* (DLR).

ólcă 'gălăgie' (Feldru BN : 228/254) este variantă a lui *holcă* 'idem'. ou 'omuşor' (Riu Sadului SB : 166/434). Cf. *ouşor* 'idem' (Şona BV : 166/413), sens cunoscut şi de DLR.

păsturiţă (pl. *păsturiţe*) 'batistă' (Riu Sadului SB : 156/434), cu varianta *păstorită* (pl. *păstorîţi*) 'idem' (Avrig SB : 156/437). DLR îl cunoaşte din Sibiel SB.

pěrnă (pl. *pěrne*) 'cocoaşă' (Riciu MS : 309/311), cu **pěrnă în spate** 'cocoşat' (Riciu MS : 310/311).

pitít (pl. *pitíţi*) 'cocoşat' (Biia AB : 310/355). Cf. *pită* 'cocoaşă', *a se piti*.

pitós (pl. *pitóşi*) 'cocoşat' (Greibenişu de Cîmpie MS, Voiniceni MS, Lechinţa MS : 310/310, 312, 321) e derivat de la *pită* 'cocoaşă' (vezi şi DLR), cu suf. -*os*. Din Lechinţa fusese notat de Sever Pop (ALR I, vol. I, h. 70/148) în forma [kitós], deci trebuia să figureze în DLR.

pítoş (pl. *pítoşi*) 'cocoşat' (Corneşti MS, Fărău AB, Blăjel SB : 310/343, 344, 357) e, probabil, contaminare între *pită* 'cocoaşă' şi *púpoş* 'cocoşat'.

púeles 'cocoşat' (Şoimuş BN : 310/266) este o variantă a lui *púcliş* 'idem' (Satu Nou BN : 310/264), înregistrat în DLR din Vişeu de Sus MM şi din Sibiu.

púpeş (pl. *púpeşi*) 'cocoşat' (Ungheni MS, Luna CJ : 310/320, 323) e o variantă a lui *púpoş* 'idem', înregistrat de noi în multe localităţi din Transilvania şi cunoscut de DLR.

pupít (pl. *pupíţi*) 'cocoşat' (Sălciua de Jos AB : 310/333) este derivat de la de verbul **a se pupi* 'a se cocoaşa' care, la rîndul lui, provine din *pup* 'cocoaşă', atestat în multe localităţi din Transilvania (vezi şi DLR).

pupoşi vb., IV, refl. 'a se gîrbovi' (Lăureni MS : 310/319) e derivat de la *púpoş* 'cocoşat'.

pupuiăș (pl. *pupuiăși*) 'cocoașă' (Fața Pietrii AB : 309/346) e un derivat, cu suf. *-aș*, de la *pupui* 'cocoașă', atestat în DLR.

púta din grumaz 'omușor' (Sălcud MS : 166/334). Sintagma *puța gîtului* 'idem' este cunoscută de DLR din Brusturi BH și Voivozi, com. Șimian BH.

puțutúr 'omușor' (Ungheni MS : 166/320).

schilălău 'gălăgie' (Valea Viilor SB : 228/378). Cf. *chilălău*, *schelălău* 'chelălăitură, vaiet' (DA).

spiridúș 'omușor' (Peșelca AB : 166/354), *spiritúș* 'idem' (ALR I, vol. I, h. 33), *spiritușu din grumaz*, *spiritușu din fundul gurii* (ALR II, vol. I, MN 17, 6929/365, 551).

șepeli 'a vorbi peltic', notat de noi în 16 localități din nordul Transilvaniei (BN, CJ, MM și MS) și existent în I.B, de unde-l preia DA (s.v. *cepeli*) și-l compară cu rut. *šepeljati* 'a vorbi peltic', trebuia să figureze în DLR măcar cu trimitere la *cepeli*. De asemenea, lipsesc din DLR *șepeleag*, *șepeleav* 'peltic' (<rut. *šepeljavii*, adj., *šepeljavo*, adv. 'peltic'), *șepelegi* 'a gîngăvi, a vorbi peltic', *șupeli* (menționate în DA s.v. *cepeleag*, *cepeli*), *șeperli*, *șipeli*, *șipirli* și *șopeli* (ALR II, vol. I, h. 33).

șepelilă (Poiana Ilvei BN : 171/250), **șepele** (Mureșeni Birgăului BN : 171/251) sînt epitete atribuite unei persoane care șepelește.

șepeliós [șăpel'ós] 'peltic' (Măgurele BN : 171/277) e derivat de la *a șepeli*, cu suf. *-os*.

șepelit 'peltic' (Mureșeni Birgăului BN : 171/251) provine din verbul *a șepeli*.

șepelitór (pl. *șepelitóri*) 'peltic' (Lunca Ilvei BN, Tiha Birgăului BN, Blăjenii de Jos BN : 171/249, 252, 263) e derivat de la *a șepeli*, cu suf. *-tor*.

șoc (pl. *șócuri*) 'cocoașă' (Tăureni MS : 309/309).

ștergărél (pl. *ștergăréle*) 'batistă' (Sohodol BV, Fundata BV : 156/452, 454).

ștérgură (pl. *ștérguri*) 'batistă' (Ghețari AB, Avrămești AB : 156/327, 328). DLR îl cunoaște numai din Ghețari.

titiréz 'omușor' (Idicel MS : 166/285).

țimbirlie 'omușor' (Blăjel SB : 166/357). Cf. *țimbuluș*, *țimburuș* (vezi *infra*). Grupul *-rl-* provine din „despicarea” lui *-l-* sau *-r-*.

țimbulúș [țimbulúș] (pl. *țimbulúșe*) 'omușor' (Șercăița BV : 166/420) este o variantă a lui *țimburuș* 'idem' (Arefu AG : ALR I, vol. I, h. 33/782 ; Măciuceni VL, Ciuperceii Vechi DJ, Desa DJ : NALR — *Olt.*, vol. I, h. 56/926, 976, 977). Sensul 'omușor' a rezultat prin extensiune de la cel de 'mică proeminență (rotundă) la un obiect' (DEX).

țivlicul din fundul gurii 'omușor' (Sucutard CJ : 166/287. *Țivlic* (pl. *țivlice*, *țivlicuri*) 'colțul interior, din cele două ale basmalei, care atîrnă pe spate' (*Te-ai îmbrobodit cu țivlicul în afară*) îl cunoaștem din Bonțida CJ, Năsal CJ etc.

țîfnă, **țîgnă** 'omușor' (Fundata BV : 166/454).

zăbile (sg. *zăbilă*), variantă a lui *zăbale* (sg. *zăbală*) (la gură), formează o arie compactă, în care sînt cuprinse 19 puncte, în sud-vestul Transilvaniei (HD), arie care se continuă în nord-estul Olteniei (unde a fost notat în 5 puncte : NALR — *Olt.*, vol. I, h. 75/902, 905—907, 917) și în estul Banatului (unde a fost notat într-un singur punct : NALR — *Banat.*, vol. I, h. 74/71). Prin despicarea lui *-b-* în *-br-*, din *zăbile* a rezultat *zăbrile* (Cîmpu lui Neag HD : ALR I, vol. I, h. 27/835), iar din *zăbele* (pl. *destul*

de răspîndit al lui *zăbală*), *zăbrele* (sg. *zăbreă*) (Mada HD, Ilimbav SB : 256/374, 411).

zôbiți (sg. *zôbiță*) 'zăbale' (Lăpugiu de Sus HD, Bătrîna HD : 256/403, 404). Cf. *zubite* 'bubulițe care se fac pe cerul gurii' (Biniș CS : NALR — *Banat*, vol. I, h. 74, punctul 34, legendă).

Noiembrie 1985

V. BIDIAN, D. LOȘONȚI, GR. RUSU
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

1. preveghénie.

În DLR VIII/5, p. 1369, este lucrat următorul articol lexicografic : „*preveghénie* s.f. (Prin Transilv.) Priveghi (5). *La preved'enie... (priveghiu) fac fel de fel de jocuri*. ARH. FOLK. V, 131, cf. ALR II/I h 169/95, ALRM I/II h. 414/96. — Pl. : *preveghenii*. — Și : *prevedénie* s.f. ALRM I/II h 414/96. — *Preveghéa* + suf. *-enie*”.

Să observăm, mai întii, că h. 414 din ALRM I/II constituie varianta interpretativă a h. 295 din ALR I/II, hartă citată de DLR la cuvîntul *priveghi* (vezi *infra*). În harta mică (colorată), răspunsurile (cele reținute pentru alcătuirea acestei hărți) sînt redade, unele, *literarizat*, iar altele, *fonetic*. Într-adevăr, în harta colorată apare, *literarizat*, și substantivul *prevedenie* pentru punctele cartografice 96 și 103. Mergînd (căci : „Atlasul colorat nu poate înlocui atlasul mare ; e numai un mijloc de a prezenta intuitiv și în linii generale ariile unor fenomene fonetice, lexicale, morfologice, sintactice etc. care i-au părut mai interesante redactorului atlasului. Pentru o documentare mai sigură trebuie neapărat să fie consultat atlasul mare” — E. Petrovici, *Introducere* la ALRM II/I, p. 9 ; spaț. n. — I.M.), însă, la harta mare, descoperim, redade *fonetic*, următoarele forme : *priviéd'énîě*/96 și *preved'énîě*/103, forme care, literarizate corect (așa cum, corect, a fost literarizată forma fonetică înregistrată de E. Petrovici din punctul cartografic 95) și netipizate, arată : *priveghéne*/96, *preveghéne*/103.

Utilizînd, așadar, ALR I/II, h. 295, articolul lexicografic consacrat acestui substantiv va avea, desigur, o altă înfățișare și o altă poziție alfabetică.

2. privegheá.

Pentru *privegheá*, DLR VIII/5, p. 1517, înregistrează și variantele : „*privegeá* (ALR II/I h 169/833)” și „*prevegeá* (*ib.* h 169/27)”, variante care (în realitate) = *privegheá* și *prevegheá*, pentru că autorul și anchetatorul ALR II a auzit și a notat în (*transcrierea fonetică* utilizată de ALR formele : (il) *privégiáză* (833), *prevegiáză* (27).

La variantele autentice menționate de DRL, de adăugat, acum, și varianta *prevechi* din ALR I/II, h. 295/305.

3. privégghi.

Pe baza ALR I/II, h. 295 și ALR II/I, h. 169, DLR VIII/5, p. 1519, înregistrează, pentru *privégghi*¹, mai multe variante lexicale, dar : „*privége* (ALR II/I h 169/76) s.f.” = (în realitate) *privéghe* ; — „*privégi* (*ib.* h 169/219) s.n.” = (în realitate) *privégghi* ; — „*priveáche*

(ALR I/II, h 295/63) s.f.” = (în realitate) **prevéghe**; — „privéci (*ib.* h 295, ALR II/I h 169/365)” = (în realitate) **privéchi**; — „privíchi (ALR I/II h 295/825)” = (în realitate) **privíghi**; — „prevégi (*ib.*)” = (în realitate) **prevéghe**. La fel, pluralul „*privegi*” (de sub varianta **privég**) = (în realitate) **privéghe**.

Pe baza ALR I/II, h. 295, de adăugat, acum, și variantele : **prevéghe**/112, 764; **prevéghe** (rostit : *-ghi-e*)/87; **privéghe** (rostit : *-ghi-e*)/49, 684 și **privéche**/675, toate = s.f.

Pentru forma-titlu, **privéghe**, de adăugat, pe lângă pluralul *priveghiuri*, și pl. *priveghe*/354, 700, 831.

4. pușcâvi; pușcâvit, -ă.

Lucrate în DLR VIII/5, p. 1831, cele două cuvinte, verbul (a) **pușcâvi** (cu „etimologia necunoscută”) și adjectivul **pușcâvit** (< **pușcâvi**), sînt, în realitate, variante lexicale ale cuvintelor **pișcâvi** (cu variantele **pișcoví** și **pășcâví**) și **pișcâvit**, -ă (cu varianta **pășcâvit**), cuvinte lucrate în DLR VIII/3, p. 743. Verbul a **pișcâvi** este explicat, firesc, din adjectivul **pișcâv**, -ă, lucrat, pe aceeași pagină, cu „etimologia necunoscută” și cu variantele **pișcav**, -ă; **pișcov**, -ă și **pișcav**, -ă. Pentru ultima variantă, ca izvor, se indică : „ALR I 878/840”. În sursa citată de DLR, forma arată, însă, astfel : „(*ii*) *pișcâv* (*inaîntru*)” [mărul], formă care, literarizată (căci graiul vorbit în punctul cartografic 840 din ALR I este un grai [v., pentru același grai, și M. Boreilă, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 278, punctul cartografic 16 din *Harta atestării fenomenului*] în care lui *ș* : *s*), devine, normal, **pișcâv**, formă identică, deci, cu forma-titlu din DLR.

Pentru originea adjectivului **pișcâv**, trimitem la E. Petrovici, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*, II, în „Balcania”, VII, 2, 1944, p. 480—481, partea consacrată lui *pișcâv* («(pain) moisi», precizînd, însă, că formele cu *-u-*, forme necunoscute lui E. Petrovici și care presupun și o formă (bază) ***pușcâv**, indică un tratament sud-slav occidental al „ierului dur (*ü*)”, spre deosebire de formele (cele mai frecvente, totuși) cu *î*, *ă*, care indică un tratament sud-slav oriental al aceleiași ier.

Pentru o cunoaștere cit mai exactă a ariei de circulație a acestor cuvinte, vezi, acum, pe lângă atestările menționate în DLR, și CADE, care atestă, din Banat, verbul **pășcâvi** „a se strica (în spec. despre brînză, cînd începe să prindă floare)”, precum și Nicolae Firu, *Monografia comunei Chișoda*, în „Revista Institutului social Banat-Crișana”, XIII, 1944, p. 321, care atestă adjectivul **pișcâv** „muțed”. De asemenea, E. Petrovici atestă (în nota citată mai sus) cuvintele **pișcâv** și **pișcâvi** din localitatea sa natală, Toracu Mic (Banatul iugoslav). În localitatea noastră natală, Toager (jud. Timiș), sînt cunoscute și (încă, frecvent) întrebuințate cuvintele : **pișcâvi** „a se muțegăi” și **pișcâvit**, -ă „muțegăit”, cuvinte cunoscute și în localitatea Bocșa (jud. Caraș-Severin), ne informează istoricul Nicolae Bocșan (originar din această localitate). Pentru localitatea Berzovia (jud. Caraș-Severin), colega Doina Grecu (originară din această localitate) ne comunică cuvintele : **pișcav** „muțegăit”, **pișcâvi** și **pășcâvi** „a se muțegăi”, **pișcâveală** și **pășcâveală** „muțegăială”, iar,

pentru localitatea Bodrogu Vechi (jud. Arad), prozatorul Ștefan Damian (originar din această localitate) ne semnaleză cuvintele : *pișcav* „mucegăit”, *pișcăví* „a se mucegai”, *pișcăvít*, -ă „mucegăit” și *pișcăveală* „mucegăială”. În sfârșit, colegul Eugen Beltechi, cu prilejul anchetei pentru NALR — *Banat*, înregistrează, din localitatea Gîrliște (jud. Caraș-Severin) = punctul de anchetă 27, verbul *pișcovî* în următorul context : *merele s-or pișcovî* = „s-au muiat”.

5. *selabórt*.

În DLR XI/1, p. 48, pentru cuvîntul „*selabórt* subst. (Regional) Cocos (la pușcă) (Petreștii de Jos — Turda). Cf. ALR II 4993/250” este indicată și varianta „*selabórt* subst. ALR II 4993/250”. În sursa indicată aflăm, însă, următorul răspuns : „*selobozítór* «nou», «vechi» *selabórt*”, încît nu putem ști de unde a apărut varianta lexicală indicată de DLR.

6. *șáină*.

În DLR XI/1, p. 9, este redactat următorul articol lexicografic : „*șáină* s.f. (Prin Ban. ; cu sens neprecizat, probabil Ciutură (la fîntină). *Se scoate apa cu șaina*. CHEST II 457/9 *Fîntină cu șaine*. ALR SN III h 850/29. — Pl. : *șaine*. — Etimologia necunoscută”.

În ajutorul celui care va încerca să stabilească etimologia acestui regionalism, sint absolut necesare următoarele precizări :

a) Pentru „*fîntină cu roată*”, informatorul din punctul cartografic 29 a răspuns : *fîntină cu roată*, *fîntină cu șáine*, iar acest *șáine*, l i t e r a r i z a t, este singularul *șáină* și nu pluralul (neatestat în nici una din sursele citate de DLR) *șaine*.

b) Corespondentul (= învățătorul Emilian Novacoviciu) din localitatea Răcășdia, la întrebarea 457 (= „Cum se seacă fîntina?”) din CHEST II, a răspuns : „Se scoate cu «șaina»”, obiect pe care l-a definit în răspunsul dat la întrebarea 456 (= „Cum se curăță fîntina?”) : „Cu șaina. O osie lungă de lemn, pe care o întorc, învîrt 2 inși, cite unul la o parte, de care e legat un ștreang și un vas, cel [sic!] umple unul ce stă în fîntină și alții îl golesc afară”.

7. *șrégvinclu*.

În legătură cu „*șrégvinclu* s.m. (Prin Transilv.) Colțar cu limbă. ALR II 6649/53, 105, 346. — Pl. : *șregvincli*. — Și : *șiregvinclă* (accentul necunoscut) s.f. ALR II 6649/53” din DLR XI/1, p. 186, avem de făcut următoarele observații :

a) La întrebarea 6649, anchetatorul și autorul ALR II a înregistrat, f o n e t i c, pentru punctele cartografice menționate de DLR următoarele forme : *șirégvinclă*/53, *șrégvinclu*/105 și *șrégvincli*/346 ;

b) Toate cele trei forme înregistrate de E. Petrovici sint f o r m e d e s i n g u l a r, încît ne întrebăm de unde s-a dedus, pe de o parte, că forma din 105 reprezintă un substantiv masculin, iar, pe de altă parte, că forma din 346 reprezintă pluralul acestui substantiv masculin ? ;

c) Accentul pentru *șiregvinclă* este la fel de cunoscut ca și cel pentru *șregvinclu*.

Noiembrie 1985

I. MĂRII
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

Notele care urmează, referitoare la terminologia pomicolă și viticolă, completează unele date oferite de DLR (litera P). Ele propun definiții, discută cuvinte, variante și sensuri noi, înregistrează și alte atestări.

Palér s.n. În sintagma *vin paler* = varietate de vin de calitate superioară, alcoolic, de culoare gălbuie (H/V, 102^v, 380^v); *vin ca paliru* (H/IX, 114^r).

Pamid s.m. (< bg. *namug* „varietate de struguri”). Varietate de struguri, originară din Plovdiv — Bulgaria, cu boabele mari, de culoare roșie (BORZA, D., 182); astăzi, în Constanța, Dolj, Olt.

Panabrici adj. În sintagma *mere panabrici* apare și la : PANȚU, PL., 168; BORZA, D., 106 (vezi aici și *mere panarici*).

Paradâisă 1. S.f. Varietate de struguri cu boabele mari, rare, rotunde, de culoare roșie. Apare și la BORZA, D., 182.

2. Adj. (formele *părădai*, *părădică*, în sintagmele :) *mere părădai* (de la *părădâi* „paradise”) = varietate de mere mari, zemoase, rotunde, de culoare verde-gălbuie (BORZA, D., 106; cf. și BULET. GRĂD. BOT., I); *prune părădâici* (sau *ca părădâile*; de la *părădâică* „paradaisă”) = varietate de prune mari, rotunde, zemoase, de culoare roșie (BORZA, D., 138).

Paradis. În sintagmele : *măr paradis* (și în DDRF); *meri paradîși* (BREZOIANU, A., 341); *mere paradise* (BARONZI, L., 93; PANȚU, PL., 168; GRECESCU, FL., 222; CADE); *mere de paradis* (CL, 1958, 213; aici, Borza stabilește ca primă atestare, pe baza unui dicționar manuscris, anul 1748); vezi și DR, II, 705 (cf. și BULET. GRĂD. BOT., I) cu definiția : *mere paradize* = „mărunte, o parte vărgată cu roșu, restul galben, capătă ușor pete negre; calitate inferioară”.

Paragină adj. În sintagma *poamă paragină* = varietate de struguri care are boabele mărunte, rare, de culoare albă (H/I, 33^r). Pentru etimologie, vezi *părăgină* „nume de plantă” (la BORZA, D., 269); compară și cu *vie paragină* „vie părăsită”.

Păriș adj. Apare și în sintagmele : *mere parișe* și *mere pariși* (BORZA, D., 106).

Pariziană adj. În sintagma *nuci pariziene* = varietate de nuci mari, alungite, de culoarea griului, cu miezul plin, alb-gălbui (ENC. AGR., IV, 268—269).

Părmen adj. și subst. În sintagma (*măr*) *parmen aurii* apare și la SIMIONESCU, FL., 335; în ENC. AGR., IV, 469 este urmată de un determinant : (*măr*) *parmen aurii de iarnă*; la BORZA, D., 106, unul sau ambele elemente ale sintagmei sint la pl. : *mere parmen* (și *parme*), *mere parmene aurii*; tot aici sintagma este urmată de determinări : *mere parmene de aur*, *mere parmene aurii de iarnă*, *mere parmene aurii noi*.

Parodese adj. Apare și în sintagma *mere parodești* = varietate de mere timpurii, mărunte, rotunde, de culoare verzuie (BORZA, D., 106); substantivat, n., la BREZOIANU, A., 341.

Paroș adj. În sintagma *măr paroșu* = varietate de măr și fructul acestuia, de mărime mijlocie, rotund, de culoare roșie (H/XVIII, 301^v); vezi și *măr poroșiu* (BORZA, D., 106).

Pasatúti s.n. (< fr. [chasselas] *passatutti* „varietate de struguri”). Varietate de *șasla*, cu boabele mărunte, dese, aurii (BORZA, D., 182).

Pasăre s.f. Apare și în sintagmele : *cireșul paserilor* (BRANDZA, FL., 69; CONV. LIT., 1889—1890, 513; DA : *păsărilor*); *cireșa paserilor* (DDRF; PAMFILE — LUPESCU, CROM., 215; DA : *păsărilor*); *cireășă a păsărilor* (LB; DDRF; DA).

Patanál adj. În sintagma *mere patanale* = varietate de mere mari, rotunde, de culoare gălbuie, cu pete maronii (BORZA, D., 106).

Pávie s.f. Varietate de persici mari, de culoare albă-gălbuie. Atestările sînt urmate de determinări: *pavie alberge* (BREZOIANU, A., 324: „mare, frumoasă, galbenă”); *pavia tîrzie* (*ibidem*, 325); adj. urmat de determinări: *persica pavie magdalina* („ca și magdalina albă”) (*ibidem*, 324).

Pădure. În loc. adj.: *cireș de pădure* = sălbatic (BRANDZA, FL., 69; TDRG; PANȚU, PL., 64; GREȚESCU, FL., 196; DA; BORZA, D., 221); *poamă de pădure* = viță sălbatică (BORZA, D., 181).

Pădurel adj. În sintagma *mere pădurele* = pădurețe (H/XVII, 226^r).

Pădureț adj., s.m. 1. În sintagme, cu alte atestări: *cireș pădureț* (PANȚU, PL., 63; DA; BORZA, D., 43); *cireșe pădurețe* (PANȚU, PL., 63; BORZA, D., 44); *cireasă pădureață* (PAMFILE — LUPESCU, CROM., 215; DA); *măr pădureț* (BRANDZA, FL., 61; COLUMNA, 1882, 156; H/IX, 374^r; H/X, 419^v; H/XI, 26^r; H/XIII, 445^v; CONV. LIT., 1889—1890, 887; DDRF; BÎRLEA, C. P., 31; GREȚESCU, FL., 222; CADE; ENC. AGR., III, 695; CL, 1958, 207, atestat în *Dictionarul* manuscris al lui Corbea, în jurul anului 1700; ALR, s.n., I, h. 220; BORZA, D., 107); *meri pădureți* (H/X, 81^v); *mere pădurețe* (H/VIII₂, 204^v; BARONZI, L., 93; ARH., 1899, 60; DDRF; PAMFILE, B., 38; BIANU, D. S., 445; PANȚU, PL., 168; SCRIBAN, D.; CADE; GREȚESCU, FL., 222); *păr pădureț* (COLUMNA, 1882, 97; H/X, 419^v; H/XI, 26^r, 325^v; CONV. LIT., 1889—1890, 966; ALR, s.n., I, h. 220; BORZA, D., 140); *peri pădureți* (BREZOIANU, A., 97); *pară pădureață* (DAMÉ, T₂, 45; BIANU, D. S., 563; PANȚU, PL., 213; ENC. AGR., IV, 446); *struguri pădureți* = struguri sălbatici (pășărească) (ȘĂINEANU, D. U., 467); *vin pădureț* = nealcoolice, acru (H/XI, 436^r; H/XIII, 361^r);

2. s.m. Varietate de struguri sălbatici, cu boabele mărunte, dese, negre (JIPESCU, O., 53).

Pălămidră adj. În sintagma *prune pălămidre* = varietate de prune de calitate inferioară, mărunte, rotunde, de culoare roșie (BORZA, D., 138).

Păros, -oasă adj. În sintagma *mere păroase* = varietate de mere rotunde, de culoare verzuie, acoperite cu un strat pufoș (BORZA, D., 106).

Pășărese, -ească, *pășărești* adj., s.m. și f. (Varietate de struguri) cu ciorchinele mic și boabele mărunte, rotunde, dulci, tari, de culoare galbenă-aurie, albă sau neagră, pe care le mănîncă păsările. DLR dă doar cîteva atestări. Completăm aici aceste lacune:

1. Adj.: *strugur pășăresc* (H/XV, 368^v); *strugure pășăresc* (ȘĂINEANU, D. U.); *poamă pășărească* (H/I, 33^r; H/III, 139^r; H/VI, 23^r; H/VIII₂, 31^r, 113^r; H/X, 129^v; H/XIII, 284^v, 324^r; H/XV, 142^v, 342^r; TDRG; ENC. AGR., II, 541; LTR, 7, 555; BORZA, D., 182); *struguri pășărești* (H/XIII, 9^v, 206^v; H/XV, 378^r; H/XVII, 226^r, 362^r).

1.1. Urmat de determinări: *poamă pășărească neagră* (H/XI, 516^r).

1.2. În compuse: *poamă pășărească-beșicată* = varietate de struguri cu boabele mărunte, bătute, de culoare galbenă-aurie (H/XV, 342^r).

2. S.m. și f.: *pășărească* (I. IONESCU, P., 254, 261, 263: *pășărească*; H/I, 83^v; H/III, 129^v, 166^v, 226^r; H/VI, 80^r, 124^v, 152^r, 206^v; H/VIII₁, 5^v, 18^v, 119^v, 141^v, 202^r, 282^r, 310^r; H/VIII₂, 52^r, 152^r, 165^r, 204^v, 276^v; H/XII, 19^r; H/XIII, 23^v, 50^v, 308^v, 387^v, 468^v, 508^r; H/XV, 15^r, 88^v, 274^r, 306^r, 328^v, 335^v, 390^v, 514^r; H/XVI, 142^v, 159^r, 207^r, 216^v,

280^r, 287^r, 328^r, 338^r, 405^r, 444^r; HEM, III, 2781; CONV. LIT., 1889—1890, 969; PAMFILE, I. C., 217; ENC. AGR., IV, 685); *păsărești* (JIPESCU, O., 53; H/III, 286^v; BORZA, D., 182).

2.1. Urmărit de determinări: *păsărească albă* (I. IONESCU, P., 263; H/VIII₂, 213^r; ENC. AGR., II, 541); *păsărească neagră* (H/VIII₂, 213^r).

3. Adj. În sintagme (despre varietăți de pomi și fructe = sălbatic, nealtoit): *cireș păsăresc* (PANȚU, PL., 64; GRECESCU, FL., 196; DA; BORZA, D., 221); *cireșă (cireașă) păsărească* (DR, I, 360; PAMFILE — LUPESCU, CROM., 215); *cireșe păsărești* (și în DR, I, 360; ALR, s.n., I, h. 209; BORZA, D., 44); *pere păsărești* (H/XVII, 7^r), *vișine păsărești* (BORZA, D., 44).

Păsărică s.f. = (poamă) *păsărească* (H/XII, 136^r).

Păsătos, -oasă adj. În sintagmele: *mere păsătoase* = varietate de mere rotunde, de culoare verde-gălbui, cu miezul moale, apos, dulce (și la BORZA, D., 106; se trimite și la volumul *Doine și lăcrămioare* de V. Alecsandri); *pere păsătoase* = varietate de pere mari, alungite, făinoase, de culoare verde-gălbui (BORZA, D., 141).

Păsățel adj. În sursa indicată de DLR (sub 2.) apare forma *pisățel* (vezi și BORZA, D., 182), o variantă lexicală a lui *păsățel*.

Păstrățel adj. În sintagma *pere păstrățele* = varietate de pere, întâlnită în nordul Moldovei, de culoare gălbui, lucioase, mărunte, rotunde, tari (ENC. AGR., IV, 503).

Păstrăvior, -oară adj. În sintagma *pere păstrăvioare* și în: ENC. AGR., IV, 448; BORZA, D., 141.

Păstrăviu, -ie adj. În sintagma *pere păstrăvii* = pere păstrăvioare (BORZA, D., 141).

Pătrujară s.f. (cf. *pătrunjel*). Varietate de struguri cu boabele mărunte, rare, turtite, de culoare verde-gălbui (BORZA, D., 182).

*Pătul*² Pentru sintagmele amintite în DLR sînt și alte atestări: *măr pătul*: H/XVII, 405^v; *mere pătule*: BIANU, D. S., 445; BULET. GRĂD. BOT., I; PANȚU, PL., 168; CADE; ENC. AGR., III, 694; BORZA, D., 106 (și *mere pătule verzi*).

Pătulă adj. Apare și în sintagma *mere pătulate* (BULET. GRĂD. BOT., I; BORZA, D., 106).

Pecimă s.f. Magiun, lictar (L. COSTIN, GR. BĂN., I).

Pecmez. Apare și la L. COSTIN, GR. BĂN., I; *picmez* „magiun, marmeladă” (CV, III, 1—10, 47); *pacsamét* (L. COSTIN, GR. BĂN., II); *pesmet* (CV, IV, 4, 34).

Pelin. În sintagma *vin pelin* sau substantivat, n., este atestat în H/I—XVIII de 82 de ori. Izolat, apare urmat de determinări: (*vin pelin alb* (H/I, 84^r; H/XIV, 463^r; H/XV, 242^v); (*vin pelin roșu* (H/XV, 242^r; ARH. OLT., 1935, 79—82, 435). Sub forma *vin cu pelin*: ECONOMIA, 167; FURTUNĂ, I. C., 80. Sensul dat de DLR sub I.6. (numele unei varietăți de struguri) este inexact. În H/II, 98^v *pelin* urmează într-o înșiruire de varietăți de vin („roșu, alb, tămîios, pelin”), ca răspuns la întrebarea nr. 60 din *Chestionar*, referitoare la „numirile feluritelor vinuri...”

Pelinaș s.n. Varietate de vin de culoare roșcată, cu gust amar, în care, la fierbere, se pune puțin pelin. Apare și la: H/V, 208^r; H/XIV, 21^r.

Pepene. În compusul *pere-pepene* = pere pepenești (BORZA, D., 141).

Pepelese adj. (*pepene* + suf. *-esc*). În sintagma *pere pepenești* = varietate de pere mari, lunguiețe, zemoase, de culoare verzuie (RĂDULESCU, M. N., 97; BORZA, D., 141).

Pepeniu adj. În sintagma *pere pepenii* = pere pepenești (BORZA, D., 141).

Perată s.f. Băutură (alcoolică) obținută prin fermentarea perelor; cidru (BREZOIANU, A., 337, 612).

Perea s.f. Pară sălbatică (LR, 1962, 3, 262).

Perel, pere s.m. Păr sălbatic (*ibidem*).

Perese adj. (*pere* + suf. *-esc*). În sintagma *mere perei* = varietate de mere mărunte, puțin alungite, de culoare galbenă-verzuie, dulci, zemoase, asemănătoare perelor (BORZA, D., 106).

Pergamut, -ă adj. În sintagma *pere pergamute* apare și la : BARONZI, L., 93 (*pergamote*); H/XII, 226^r; H/XVIII, 301^v (*pergamente*, prin etimologie populară); RĂDULESCU, M. N., 97; PANȚU, PL., 213 (*pergamute*); DR, II, 706 (cu determinările : *de vară, de toamnă*); BORZA, D., 141).

Perse adj. În sintagma *prune perse* = varietate de prune mari, rotunde, de culoarea piersicii (BORZA, D., 138).

Pestișene adj. În sintagma *nuci pestișene* = varietate de nuci târzii, mari, puțin alungite, cu coaja încrețită (ENC. AGR., IV, 197; cf. *pestit* „târziu”; vezi și *Pestișani, Pestișu*, nume de localități).

Pestriș, -ă adj. Apare și în sintagmele : *mere pestrișe* = varietate de mere mari, puțin alungite, cu coaja tare, de culoare verzuie, cu puncte negre (CL, 1958, 202; BORZA, D., 106); *cireșe pestrișe* (și cu determinări : *amare, dulci, pietroase amare, pietroase dulci*, în ENC. AGR., II, 77); vezi și *prun pestriș* (H/XI, 325^v).

Piersicină adj. În sintagma *caisă piersicină* = varietate de caise mari, rotunde, de culoare roșiatică (GRECESCU, FL., 195; DA).

Piersiciu adj. Sintagma *vin piersiciu*, și în H/V, 81^v, 234^v.

Pietros, -oasă 1. Adj. În sintagmele : *cireș pietros* (BREZOIANU, A., 329; H/XI, 325^v; PANȚU, PL., 63; GRECESCU, FL., 196; ENC. AGR., II, 75; DA; BORZA, D., 44, 221); *măr pietros* (H/XI, 325^v); *păr pietros* (H/XIII, 445^v); *cireșă pietroasă* (LB; DDRF; DA); *cireșe pietroase* (și în : BREZOIANU, A., 329; PANȚU, PL., 63, 64; CADE; GRECESCU, FL., 196; BORZA, D., 44); *mere pietroase* (FILIPESCU, D., II, 61; BULET. GRĂD. BOT., I; BORZA, D., 106); *nuci pietroase* (ENC. AGR., IV, 196, 199); *pere pietroase* (și în : FILIPESCU, D., II, 61; H/X, 395^r; ENC. AGR., III, 457; BORZA, D., 141; atestarea dată de DLR din BARONZI, L., 93 este inexactă, pentru că aici denumirea varietății este *pere rotunde verzi pietroase*, deci o sintagmă urmată de un determinant compus; a se vedea în aceeași lucrare și alte cazuri asemănătoare : (*pere*) *rotunde verzi mărețe, rotunde verzi mustoase* etc.); *prune pietroase* (BORZA, D., 138); *vin pietros* (și în FILIPESCU, D., II, 52; în H/I—XVIII este atestat de 32 de ori).

1.1. Cu determinări care precizează calitatea, locul de proveniență etc. : *cireșe pietroase amare* (ENC. AGR., II, 77); *cireșe pietroase dulci* (*ibidem*), *cireșe pietroase de Cisnădioara* (SIMIONESCU, FL., 334); *cireșe pietroase de Leordeni* (ENC. AGR., II, 75); *cireșe pietroase lungărețe* (BARONZI, L., 93); *nuci pietroase de Hotin* (ENC. AGR., IV, 196).

2. S.f. Varietate de struguri cu boabele mari, cu pielița groasă și miezul pietros, de culoare neagră (H/III, 101^v; ȘEZ., 1915, 140; BORZA, D., 182).

2.1. Cu determinări (care arată varietăți de) cireșe: *pietroase de Cisnădioara, de Cotnari, de Leordeni, de Trăieni, negre, românești* (BORZA, D., 44); *pere: petroase de iarnă* (ENC. AGR., IV, 451).

Pietroșel adj. (cf. *piatră, pietros*). În sintagma *mere petroșele* (*petrușele*) = varietate de mere mărunte, rotunde, cu pielița și miezul tare, de culoare verde-gălbui (și la BORZA, D., 106).

Pinot s.n. Varietate de struguri cu ciorchinele mic, bătut, cu boabele mărunte, de culoare neagră-fumurie sau albă (ENC. AGR., IV, 622; BORZA, D., 182; GIURESCU, O., 97; LTR, 12, 409; MDE, 710; DEX).

Pipărat adj. În sintagma *pere pipărate* = varietate de pere de mărime mijlocie, lunguiețe, de culoare maronie, cu miros de cuișoare; p. ext., nume dat tuturor varietăților de pere cu miros deosebit (BORZA, D., 141).

Pișăcioasă s.f. În sintagma *pișăcioasa albă* = varietate de pere rotunde, mari, dulci, apoase, de culoare gălbui (BREZOIANU, A., 338).

Pișcător adj. *Vin pișcător* apare și în H/X, 259^r.

Pitic adj. Apare și în sintagmele: *măr pitic* (și în BREZOIANU, A., 341); *cireș pitic* (PANȚU, PL., 64; DA; BORZA, D., 44, 221); *vișin pitic* (BORZA, D., 44).

Pitricese adj. (cf. *pitricel, pițricică, piatră*). În sintagma *mere pitricești* = varietate de mere mărunte, acrii, cu pielița și miezul tare, de culoare verde-gălbui (BORZA, D., 106).

Pinișor s.m. Varietate de struguri cu boabele mari, rotunde, de culoare albă-gălbui; *pinișori* (BORZA, D., 182).

Pirci s.m., adj. (Varietate de struguri) 1. S.m., și în: H/III, 151^v, 305^v, 324^v, 385^r; H/VI, 325^v.

2. Adj.: *poamă pirci* (BORZA, D., 182); *poamă părce* (*parci*) (H/XIV, 358^v); *poamă pırce* (H/XIII, 486^r).

Pircioasă adj. În sintagma *pere pircioase* = varietate de pere mărunte, gustoase, de culoare verde-gălbui, cu miros pătrunzător (H/XVII, 226^r); vezi și *pere pıcioase* (BORZA, D., 141).

Pırgav, -ă 1. s.m. Varietate de struguri timpurii, cu boabele mărunte, de culoare albă. Sub acest cuvânt-titlu trebuie inserată și varianta **pergav** (H/XVIII, 70^r) care, dintr-o interpretare eronată a grafiei, apare în DLR sub forma unui cuvânt de sine stătător, *pergan* (!) (*v* din manuscrisul Hasdeu a fost interpretat drept *n*).

2. Adj. și în sintagmele: *pere pırgave* (BORZA, D., 141), *prunș pırgave* (*ibidem*, 138).

Pırgaviță adj. Apare și în sintagmele: *pere pırgavițe* = varietate de pere timpurii, rotunde, mărunte, dulci, de culoare verde-gălbui (BORZA, D., 141); *cireasă pergaviță* = varietate de cireșe timpurii, mărunte, de culoare albă-gălbui (ANON. CAR.; DA) (cf. *pergav* = „pırgav”); substantivat, f., denumește o varietate de cireșe (BORZA, D., 44).

Pırghiță adj. În sintagma *pere pırghițe* = pere pırgavițe (BORZA, D., 141).

Pırnău, -aie Varietate de struguri care are boabele alungite, cu „gît”, de culoare neagră. S.f., la JIPESCU, O., 53; adj., *struguri pırnăi*, la SCRIBAN, D.

Plăvai, -aie adj., s.m. și f. (Varietate de struguri) La atestările date de DLR adăugăm și altele, mult mai vechi.

1. Adj.: *poamă plăvaie* (COLUMNNA, 1882, 231; H/VIII₁, 96^v; H/VIII₂, 296^v; H/XII, 169^v; H/XIII, 2^v, 23^v, 114^v, 324^r; H/XVI, 172^r, 207^r; BORZA, D., 182); *poamă plavaie* (H/VIII₁, 236^v, 242^v; H/VIII₂, 31^r; H/XVI, 150^v, 159^v, 195^v, 232^v); *struguri plāvāi* (H/XIII, 9^r, 78^v); *strugure de poamă plavaie* (H/VIII₁, 69^v); *struguri de poamă plavaie*, (H/I, 55^r); *strugure de viță plăvaie* (H/VIII₂, 266^v); *viță de poamă plăvaie* (H/XVI, 258^r).

2. S.m. și f.: *plavai* (H/VIII₁, 282^r; H/VIII₂, 81^r, 114^v); *plăvaie* (H/I, 83^v; H/II, 261^r; H/III, 399^r; H/VIII₁, 5^v, 42^r, 119^v, 141^v, 202^r, 205^r, 213^r, 242^v, 289^r, 296^r, 310^r, 314^r, 354^v; H/VIII₂, 52^r, 89^v, 108^v, 152^r, 165^r, 199^v, 204^v, 218^v, 240^r, 250^r; H/XII, 19^r, 105^r, 114^r, 215^v, 225^v, 475^v; H/XIII, 247^v, 268^v, 468^v, 508^r; H/XV, 60^v, 231^r, 472^r; H/XVI, 112^r, 216^v, 271^r, 309^v, 338^r, 349^r, 444^r; CONV. LIT., 1889—1890, 969; PAMFILE, I. O., 217; BORZA, D., 182); *plavaie* (H/III, 65^r; H/VIII₁, 18^v, 108^v, 165^v, 348^v; H/VIII₂, 66^r, 97^r, 133^r, 234^v, 258^r, 276^v; H/XIII, 335^r, 387^v; H/XVI, 95^v, 171^v, 247^r, 280^r, 294^v, 402^r); *plevaie* (H/XVI, 223^v).

Plăvan, -ă (Varietate de struguri) 1. Adj.: *poamă plăvană* (și la BORZA, D., 182); *poamă plavană* (I. IONESCU, P., 335, 378).

2. S.f. și m.: *plăvană* (și la: H/XII, 132^r; BORZA, D., 182); *plavană* (I. IONESCU, P., 261, 301, 378); *plăvani* (H/VII, 369^r).

Plăvaz s.m. (*plāv* = *plav* + suf. *-az*) Varietate de struguri care are boabele mari, rotunde, de culoare albă (BORZA, D., 182).

Pleoapă s.f. DLR, sub III. 1. (varietate de struguri), reunește atestări pentru *pleoapă* și *ploapă*. Acestea sînt forme substantivate din *viță* (*poamă*) *ploapă* (*pleoapă*), femininul lui *plop* (*pleop*) (varietate de struguri, atestată încă din anul 1893, în *Chestionarul* lui Nicolae Densusianu, întîlnită frecvent în toate tratatele de ampelografie și, recent, în NALR — *Olt.*, IV, 263), și nu au nimic comun cu sensul I. al cuvîntului *pleoapă*. *Ploapă* este atestat de: JIPESCU, O., 54; H/V, 102^r; H/IX, 50^r; H/XVII, 60^v; DENSUSIANU, T. H., 117, 329; *pleoapă* apare în: H/XVIII, 301^v; DDRF; BORZA, D., 182.

Pleşuvă adj. În sintagma *piersică pleşuvă* = varietate de piersici mari, rotunde, cu pielița lucioasă (CL, 1958, 207; sintagma este atestată pentru prima dată, așa cum afirmă aici Borza, în jurul anului 1700, în *Dicționarul* manuscris al lui Corbea).

Pletos, -oasă adj. Apare în sintagmele: *nuc pletos* = varietate de nuc cu ramurile mari, ramificate, aplecate în jos (ENC. AGR., IV, 199); *pere pletose* = varietate de pere mari, alungite, zemoase, de culoare galbuie (BORZA, D., 141); *cireșe pletose* (și substantivat, f.) = varietate de cireșe mărunte, pietroase, de culoare roșiatică, care cresc dese pe ramuri (BORZA, D., 44); *prun pletos* = varietate de prun, de mărime mijlocie, rămuros (H/IX, 374^r).

Plotogene adj. În sintagma *mere plotogene* = mere plotogoase (BORZA, D., 106; vezi și BULET. GRĂD. BOT., I).

Plotogoase adj. În sintagma *mere plotogoase* = varietate de mere mărunte, acre, cu pielița groasă, de culoare vineție (și la BORZA, D., 106).

Plumbușele s.f. pl. Varietate de prune mărunte, tari, rotunde, de culoare vineție (LEXIC REG., 1, 85).

Pogace s.f. Se întîlnește și în sintagma *mere pogace* (BORZA, D., 106).

Pogănese adj. În sintagma *pere pogănești* = varietate de pere mari, alungite, cu pielea și miezul tare, de culoare maronie (și la BIANU, D. S., 5 63; PANȚU, PL., 213).

Pogănice adj. În sintagma *poame* (= prune) *pogănice* = varietate de prune mari, rotunde, cu pielea tare, de culoare roșie (BORZA, D., 138).

Póinic adj. Sintagmele *mere poienici* și *mere poinice* sînt atestate și de BORZA, D., 106. Pentru etimologie ar putea fi admisă părerea din DR, III, 802 (cuvînt românesc, de la *poieni*, cu sensul de „pom cultivat în poieni”), dacă nu acceptăm magh. *pojnic*, *ponyic* „alma”, „Ponikapfel”.

Polistru s.m. (datorită aferezei < *lipolistru* < scr. *lipolist* „varietate de struguri”, RJA, VI, 100; *lipolist* < **lipovlist*, SKOK, II, 305; *lipolistru* se întîlnește frecvent în Oltenia și este atestat de H/V, 97^v, 287^v, 324^v, 433^v). Varietate de struguri timpurii, cu boabele mari, tari, dulci, de culoare albă (H/V, 447^r).

Pomet² Forma de pl., *pometuri*, și la LITINSCHI, M., 106.

Pometărie s.f. (*pomet* + suf. -ărie) Mulțime de fructe; diverse varietăți de fructe; pomet². *Prisosuri de pometărie* (LITINSCHI, M., 106).

Pomice adj. În sintagma *mere pomice* = varietate de mere mărunte, rotunde, dulci, de culoare verzuie (BORZA, D., 106).

Pomogele adj. În sintagma *mere pomogele* = varietate de mere mărunte, rotunde, cărnose, de culoare galbenă-aurie (BORZA, D., 106).

Pomușoară s.f. (de la *pomușoară* „coacăză”). Varietate de struguri cu boabele mărunte, bătute, de culoare roșie-gălbuie, cu gust acru (H/VI, 15^v; BORZA, D., 182).

Popoace s.f. pl. Prune de vară; rodul prunilor numiți popoci (H/XVIII, 267^r).

Popoci s.m. pl. Pruni de vară (H/XVIII, 267^r).

Popesc, -ească 1. adj. Mai este atestat și în sintagmele: *măr popesc* (*călugăresc*) (CONV. LIT., 1889—1890, 887); *mere popești* (PĂCALĂ, M. R., 279; PANȚU, PL., 168); *pară popască* (= popească) (ANON. CAR.); *pere popești* (H/XVII, 226^r; ENC. AGR., IV, 451; BORZA, D., 141); *prune popești* (BIANU, D. S., 610; PANȚU, PL., 238; CADE).

2. S.f. Varietate de struguri cu boabele mărunte, dese, de culoare neagră (H/XII, 105^r; DLR citează greșit această atestare pentru *prună* (sau *poamă*) *popească* = specie de prune).

Porcar s.m. (*porc* „nume de plantă” + suf. -ar). Varietate de struguri cu boabele mari, rare, de culoare albă (BORZA, D., 182).

Porcese adj. În sintagme, ca determinant pe lingă un nume de fruct, indică varietatea: *mere porcești* = varietate de mere de mărime mijlocie, cu pielea subțire și miezul zemos, de culoare verzuie (BORZA, D., 106); *pere porcești* = varietate de pere mărunte, de formă ovală, mălăiețe, de culoare galbenă-verzuie (PĂCALĂ, M. R., 279; BORZA, D., 141).

Porcoi s.m. (de la *porc* „nume de plantă” + suf. -oi). Varietate de struguri cu boabele mari, dese, de culoare albă (H/IX, 4^r); această atestare nu se referă la o caracteristică a strugurilor — mari, cu boabele dese —, așa cum se sugerează în DLR, ci denumește o anumită varietate de struguri.

Porfir adj., s.n. Sintagma *vin profir* (și s.n.) mai apare și la: COSTINESCU; SCRIBAN, D.; ȘĂINEANU, D. U.; la JIPESCU, O. pagina

este 53; în H/I—XVIII se întâlnește de 169 de ori sub formele: *profir*, *prochiu*, *profil*, *prohir*, *proșir*, *procir*, *profin*, *prociu*, *proșer*.

Porfiră. Varietate de struguri care are boabele mărunte, rare, de culoare roșie deschisă, trandafirie.

1. Adj.: *poamă porfiră* (SCRIBAN, D.); *poama proșiră* (BORZA, D., 182).

2. S.f.: *prohiră* (JIPESCU, O., 53; H/VIII₂, 277^r); *proșiră* (H/XVI, 223^v, 224^r). Formele cu *ș* și cele cu *h* redau rostirea dialectală a lui *f*.

Porfiriu adj., s.n. Sintagma *vin profiriu* și s.n. mai sint atestate la: PAMFILE — LUPESCU, CROM., 17, 215; SIMIONESCU, FL., 340. În H apar formele: (*vin*) *profiriu* (H/I, 128^v; H/III, 151^v, 193^v, 360^r, 408^r, 462^v; H/XI, 267^v, 486^v; H/XIII, 134^v, 424^r, 446^r; H/XIV, 374^r; H/XV, 298^v; H/XVI, 412^r) și (*vin*) *prohiriu* (H/III, 306^r, 486^v; H/VI, 55^r; H/XI, 436^r; H/XIII, 125^v; H/XIV, 435^v).

Porgăci adj. (cf. *porghice* „poghircă”). În sintagma *mere porgăci* = varietate de mere mărunte, adesea sălbatice, acre, de culoare verzuie (BORZA, D., 106).

Poroabă, poroabe. La pl. (VICIU, GL., 69) are și sensurile: 1. prune sălbatice; 2. prune grase. În sintagma *poame poroabe* (= prune poroabe) apare la BORZA, D., 138.

Portocaliu. *Vin portocaliu* (H/VIII₁, 137^v); *mere portocalii* (BORZA, 106).

Porumbacă adj., s.f. Varietate de struguri care are boabele mărunte, bătute, de culoare cenușie. *Poamă porumbacă* (BORZA, D., 182); *porumbacă* (H/XV, 359^r).

Porumbiță s.f. (*porumb* „porumbiu” + suf. -iță) = porumbacă (varietate de struguri). La sintagma din H/XIV, 186^r, atestare dată de DLR, se specifică: „măruntă la boabe și deasă, bună pentru vin”.

Porumbriță s.f. Varietate de struguri cu boabele sferice, mărunte, de culoare neagră-vineție, cu gust acru (H/VIII₂, 108^v).

Posap(e) adj. (cf. *pos* „altoi”). În sintagme care denumesc varietăți de pomi altoiți și fructele acestora: *măr posap* (H/XVII, 405^v); *mere posape* (H/XVII, 226^r; PĂCALĂ, M. R., 279; BORZA, D., 106); *măr posat* (BORZA, D., 106); *pere psape* (BORZA, D., 141); *mere posade* (BULET. GRĂD. BOT., I; BORZA, D., 106).

Posapete (*posap* + suf. -ete). Sintagma *mere posapete* apare și în: BULET. GRĂD. BOT., I; BORZA, D., 106. Nume generic pentru mere altoite.

Posmăgel, posmăgele adj. În sintagmele: *mere posmăgele* = varietate de mere lunguiețe, cu pielea și miezul tare, de culoare galbenă-verzuie (H/VIII₁, 273^v: *posmagele*; BORZA, D., 106); *măr posmăgel* (H/VIII₁, 96^v: *posmogel*; H/VIII₂, 276^v; DDRF).

Prăjit adj. În sintagma *poamă prăjită* = varietate de struguri cu boabe ce par veștede, uscate, de culoare albă-ruginie, „tare la pielea și cu fața cam afumată” (H/III, 207^v).

Prăsad, -ă, prăsade 1. Mai apare și în sintagmele: *măr prasad* (H/XIII, 445^v); *păr prasad* (H/XIII, 445^v; H/XVI, 328^r); *peri prăsazi* (H/XIII, 9^r); *pere prāsade* (H/XIII, 20^v); *pere prāsade* (BARONZI, L., 3; BIANU, D. S., 563; PANȚU, PL., 213; BORZA, D., 141).

2. Substantivat, m. și f., denumește varietăți de păr și pere: *prăsad* (H/III, 225^v; PANȚU, PL., 213); *prasad* (H/XIII, 20^r); *presad* (H/VIII₂,

276^v); *prasadă* (H/II, 251^v); *prāsade* (H/VIII₁, 119^v, 127^r; IZV., 1937, 6, 232); *prisade* (H/II, 297^v; BORZA, D., 141).

3. *prasad* = „păr pădureț” (BORZA, D., 140).

Prăsădar s.m. (*prasad* + suf. -ar). Păr pădureț (BORZA, D., 141).

Prăfăcut adj. *Vin prăfăcut* (DRĂGHICI, D., 228).

Premoi s.n. Varietate de vin roșu, obținută din struguri nealtoiți (ȘEZ., 1929, 8—10, 103), *premăn* (IZV., 1935, 11—12, 419), *premău* (*ibidem*, 1938, 6, 227).

Presădire s.f. Răsădire (FILIPESCU, D., II, 71).

Presădit. Răsădit. *Pomi presădiți* (*ibidem*, 74).

Preseurat s.m., adj. Varietate de mere dulci, cu pielea și miezul tare, de culoare albă-gălbuie (BREZOIANU, A., 341); adjectival, în sintagma *mere preseurate* (BORZA, D., 106).

Primai s.m. Specie de viță de vie timpurie (ARH. FOLK., II, 1933, 179).

Primăvară (în loc. adj., ca determinant) *pară de primăvară* = varietate de pere timpurii, mărunte, zemoase, galbene (BREZOIANU, A., 337).

Primăvăratic adj. În sintagma *mere primăvăratic* = varietate de mere timpurii, rotunde, dulci, de culoare verde-gălbuie (BORZA, D., 106).

Procovene adj. (cf. *procovă* „nume de plantă”). În sintagma *mere procovene* = varietate de mere mărunte, rotunde, acre, gălbui (BORZA, D., 106).

Producător, -oare s.m. și f. Varietate de struguri care are ciorchinele și boabele rotunde, de culoare albă sau neagră; p. ext., nume dat, în general, tuturor varietăților de struguri nealtoiți, hibrizi, producători direcți, americani și franco-americani (BORZA, D., 182; GL. OLT., 2).

Pucioase s.f. pl. Varietate de pere mărunte, lunguiețe, foarte zemoase, de culoare verzuie (și la BORZA, D., 141).

Pupăzat adj. În sintagma *mere pupăzate* = varietate de mere de mărime mijlocie, alungite, de culoare roșie-maronie (BORZA, D., 106).

Pureel s.m. (cf. *purcei* „nume de plantă”). Varietate de struguri cu boabele mari, dese, puțin alungite, de culoare albă (H/IX, 17^v).

Puroioasă. (Varietate de struguri) *puruoasă*, și în BORZA, D., 182.

Purpuriu, -ie s.f., adj. În sintagma *purpuria timpurie* = varietate de piersici mari, zemoase, de culoare roșie-închisă (BREZOIANU, A., 323); *vin purpuriu* = vin porfiriu (H/IV, 83^r).

MARTIE 1985

ION NUȚĂ

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, 2

ELEMENTI DI ANTICA CIVILTÀ ROMENA ALLA LUCE DELLA TOPONOMASTICA ROMANZA *

MIRCEA HOMORODEAN

0. Vorremmo rilevare, sulla base di un breve esame dei fatti toponomastici, qualche particolarità della „mentalità geografica popolare” dei Romeni, intesa come elemento proprio dell’antica civiltà di questo popolo. Allo scopo di meglio definire la suddetta concezione, gli elementi toponomastici romeni, cioè termini e toponimi topografici, verranno spesso confrontati con elementi corrispondenti della toponomastica romanza occidentale, soprattutto con quella di alcune regioni dell’Italia e della Francia.

Precisiamo che, in qualche modo, questa comunicazione costituisce un’applicazione dei fatti e dei principi già mostrati (cfr. M. Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980, p. 117—192) ¹.

Vi sottolineavamo che sia i termini comuni, sia i toponimi con valore topografico riflettono, nel loro insieme, la mentalità geografica del popolo che li usa e che li ha creati, e che per essa intendiamo il modo in cui un determinato popolo ha immaginato l’ambiente geografico e, implicitamente, la maniera in cui ha espresso questa immagine nella sua lingua, nella sua toponomastica.

Certo, dato che gli elementi toponomastici con valore topografico sono molto numerosi, la nostra esposizione sarà, comunque, abbastanza sommaria, giacché, di tutti questi elementi, considereremo solo qualche termine e toponimo più rappresentativo concernente il rilievo, e cioè i rilievi e le depressioni.

1. Rilievi

1.1. *Termini generali concernenti il rilievo, indifferentemente dalla forma.* Menzioniamo qui *munte* (< lat. *montem*) „monte, montagna” ed anche „versante di monte; pascolo alpino” (cfr. anche fr. *mont*, nelle Alpi, e ital. sett. *montagar* „menare il bestiame al monte”: D. Olivieri, *Top. veneta*, p. 107); *deal* „collina” e „regione di vigneti” (< sl. *děľü*), il cui primo senso ha sostituito quasi interamente l’autoctono *mal*, e *movilă* „poggio” (< sl. *mogyla*) che ha numerosi sinonimi regionali o popolari, di varia origine (latina, slava ecc.).

1.2. *Rilievi acuti oppure arrotondati in piano verticale.*

Picu, da una base prelatina *picc-*, con numerosi derivati (cfr. *Picuiu*, *Picuiet*, *Piculeu*, *Picuiata*) designa rilievi conici e costituisce un toponimo abbastanza diffuso. Come si sa, i derivati dalla base *picc-* sono diffusi in tutta la Romània occidentale con un significato simile:

„cima aguzza (di monte)”; cfr., fra l'altro, ital., spagn. *pic(c)o*, fr. *pic* (cf. CL, X, 1965, p. 341—343).

Cuca e *Gurguiu* (con derivati: *Gurguleu*, *Gurguiata* ecc.) designano cime distinte, isolate; spesso queste cime non sono che piccoli rialzi (poggi) sui culmini dei monti o delle colline. L'origine di *cuca* è incerta. Forme similari esisterebbero in tutta l'Europa meridionale (cfr., fra le forme romanze, occit. *cuco*, *cuca*; ital. sett. *cucco*, *cuccio*, sicil. *cozzo* ecc.) e avrebbero alla base il pre-indoeuropeo **kuk* „meule”; „somet” (cfr. M. Baudot, in *Montium vocabula*, I, p. 9—10; cfr. anche, per le forme romanze occidentali, Dauzat, NL, p. 109; DNLF, p. 198, 466; Jordan, T., p. 35 ecc.).

Per quanto riguarda *gurgui*, esso è messo in relazione dal DA (cfr. anche REW 3922) con il lat. *gurgulio* „gola; trachea” e, aggiungeremmo noi, per restrizione, „il pomo di Adamo”. Sviluppato dal senso primordiale è invece l'antico occit. *gorgolh* „gouffre” (Nègre, *Top. Rab.*, p. 230)².

Infine, fra i termini di altra origine menzioniamo la forma *cioc*, forse autoctona (cfr. alb. *čok*, con più derivati: *ciocă*, *ciocălie*, *ciocufă* ecc. e con il senso fondamentale di „becco”).

1.3. Rilievi acuti in piano orizzontale. Fra *grui* (< lat. **grūnnium* „grugno”) e *pisc* „becco”, di origine sconosciuta, esiste una notevole sinonimia, spiegabile con la similarità dei sensi fondamentali.

Infatti, tutti i sensi del termine *grui* coincidono con quelli del termine *pisc*, di più ricco contenuto semantico e di più larga diffusione. Come toponimi, tutti e due designano soprattutto terreni a forma di angolo, di diversa altezza, e compresi fra due corsi di acqua che si riuniscono; dunque confluenze. Ricordiamo che il senso letterario del termine *pisc*, cioè quello di „picco”, senza dubbio più recente, è molto raro nella toponomastica (cfr. CL, IV, 1959, p. 105—125).

Altri riflessi del lat. **grūnnium* si ritrovano, con lo stesso significato, nella toponomastica dell'Italia: cfr., ad es., *Grugnu*, tratto di spiaggia presso Bagnara (Reggio Calabria: Rohlf, *Diz. top. Calabr.*, p. 134), *Grugno* (Modigliana: A. Polloni, *Top. rom.*, p. 153), *Grantorto*, cioè „grugno torto” (D. Olivieri, *Top. veneta*, p. 45), oppure nel mezzogiorno della Francia: *Grun de Saint Maurice*, *Grun de Roux* „montagne en forme de groin”, *Mont Grun* ecc. (Mourral, *Glossaire*, p. 70); cfr. pure *Grouin*, penisola presso Cancale (Dauzat, NL, p. 215).

1.4. Rilievi arrotondati (bombati, trapezoidali oppure a forma di calotta). Il vocabolo *căpățină* (< lat. **capitina*), con il senso proprio di „testa (di animale) mozzata”; „(scherzoso) zucca, cocuzza”, designa talvolta, come toponimo, monti o colline di forma bombata. Lo stesso significato ha, fra l'altro, l'occit. *Cap de l'homme* [lu katèlomé], nome di „une hauteur arrondie comme une calotte” (Nègre, *Top. Rab.*, p. 192, 193).

Molto più diffuso è invece il toponimo *Măgura* (*Măgúra*), che designa per eccellenza monti, colline oppure poggi trapezoidali o a forma di calotta, dal termine *măgură* (*măgúra*) di origine autoctona (cfr. alb. *magullë*).

Infine, il sinonimo *glămeie* (*gîlmeie*), meno diffuso come toponimo, è derivato da *gîlmă* „gonfiore” e „collina arrotondata” (cfr. sl. *chlumŭ* DA).

1.5. Rilievi arrotondati e nello stesso tempo acuti in piano orizzontale. Come forma, essi stanno fra i rilievi acuti in piano orizzontale e quelli a forma di calotta. Tipico, per questa categoria intermedia, ci pare il

termine *chiceră*, di origine incerta, che significa „rilievo con tre versanti, arrotondato nella parte più alta, che continua come zona a piè di montagna o di collina”³. Il toponimo è anch'esso molto diffuso.

1.6. Serie di rilievi similari; culmine. I termini con valore generale per la denominazione dei culmini sono, in romeno, *virf* „cima”, „culmine” (< sl. *vrāhū*, *culme* (< lat. *culmen*) e, talvolta, *cap* (< lat. *caput*).

L'aspetto di catena, caratteristico dei rilievi, è espresso, prima di tutto, dai riflessi romanzi del lat. * *monticellus*, ad es. rom. *muncel*, ital. *mon(ti)cello*, fr. *monceau*. Per il significato concreto tanto di „rilievo che fa parte di una catena di alture (monti, colline, poggi) consimili”, quanto di „catena costituita dei rilievi di questo tipo” sono caratteristici, fra l'altro, i toponimi romeni *Muncel* (spesso al plurale, *Muncei*, *Muncele*, come anche *Munceii Înşiraţi* = monticelli disposti in fila), i toponimi francesi *Moncels*, *Monceaux* ed anche il composto *Septmoncel*, nel Giura francese (de *Septem Moncellis* nei documenti del XIV secolo) (DNLF, p. 463).

I riflessi toponomastici del lat. *jugum* „catena di monti o di colline; monte” sono più diffusi nell'Occidente romanzo; cfr. ital. *giogo* „sommità di montagna” e i toponimi *zovo*, *zovello*, *zuello* (D. Olivieri, *Top. veneta*, p. 145), *Giogo* (A. Polloni, *Top. rom.*, p. 145); a. fr. *joug* „sommet”, donde anche toponimi come *Joux* (Rhône), *Asperjoc* (Ardèche) „sommet escarpé”, *Mijoux* „la montagna mediana” ecc. (DNLF). Tuttavia, anche sul territorio romeno incontriamo toponimi come *Jugu*, monte, e *Piscu Jugului*, ramificazione di una collina (in provincia di Hunedoara). Come termine topografico è conservato anche nel dialetto macedo-romeno: *jug* „cima (di monte)”; „salita” (Papahagi, *Dict. ar.*).

Ricordiamo infine, che il rom. *cunună* (< lat. *corona*) „ghirlanda, corona (di fiori, di foglie)” ha anche il senso metaforico di „rilievo oppure catena di monti o di colline a forma di arco” (cf. DA). Come toponimi, menzioniamo: *Cununa*, monte (in Valea Jiului, provincia di Hunedoara), *Cununa Cetăţii* (Sarmizegetusa, in provincia di Hunedoara), *Dealul cu Cununa* (Agi-Ghiol, in provincia Tulcea), *Su Cunună*, frazione del villaggio di Grădiştea Muncelului (in provincia di Hunedoara) dominata da un culmine roccioso semicircolare ecc. Fra altri toponimi romanzi menzioniamo: *Piani della Corona*, zona di colline a sud di Seminara (Rohlf, *Diz. top. Calabr.*, p. 80), *Plan de Coronas* (Val de Mareo: *Ladinia*, p. 12); *La Couronne* (Char.; *Corona* 1149), ricondotto al lat. *corona* „(éminence en forme de) couronne” (DNLF, p. 221).

2. Depressioni

2.1. Fra i termini con valore generale concernenti le depressioni, menzioniamo specialmente l'autoctono *groapă* (cfr. alb. *gropë*: DA) „depressione”⁴; *vale* (< lat. *vallem*) e l'autoctono *pîriu* „borro” (cfr. alb. *përrua*).

2.2. Fra i termini speciali che denominano depressioni di varie dimensioni a forma di una „U”, ne ricordiamo prima alcuni con il significato proprio di „tipo di vaso”⁵.

Così, accanto al diffuso *căldare*, uno dei numerosi riflessi romanzi del lat. *caldaria*, bisogna richiamare il vocabolo *căţin* „piccola depressione rocciosa a forma di scodella” dal lat. *catinum*, conservato anche in italiano:

catino „bacino; piatto largo” e poi „valle bassa e conca”; cfr. pure i toponimi *Catino*, borgata della Sabina; *Campocatino*, in una piccolissima conca delle Alpi Apuane (Gentile, *Term. geomorf.*, p. 46) ecc.

Malgrado il significato un po' diverso e la scarsa diffusione attuale, menzioniamo qui il termine regionale romeno *doaiie* „in provincia di Hunedoara), gorgo”, inteso come „cavità nel letto di un corso d'acqua”. Il suo etimo è il lat. *dolia*, pl. di *dolium* „giara, botte”, conservato anche nell'occit. *doulh* „cuveau, jarre” e „trou d'eau profond; gouffre dans une rivière” (CL, XX, 1975, nr. 2, p. 132-133), nell'antico italiano *doglio* e nella toponomastica italiana: cfr. *Duglia*, affluente del fiume Crati e torrente presso Terranova del Pollino in Lucania (Rohlf, *Diz. top. Calabr.*, p. 100; cfr. Alessio, *Lex. etym.*, p. 114, s.v. *d o l i o l u m*; Gentile, *Term. geomorf.*, p. 46-47).

Più importanti sono invece gli elementi toponomastici riguardanti le depressioni alte che, spesso, sono passi, valichi. Uno dei più diffusi toponimi di questo tipo è *Şea* (artic. *Şeava*): *şa* „depressione tra due montagne vicine”, con il significato proprio di „sella”; cfr. anche *Înşelata*, frazione di villaggio, e *Piatra Înşelăţii* (Nehoiiaşu, in provincia di Buzău). Il suo corrispondente italiano è appunto *Sella*: cfr. *Plan di Sella: sella* „valico largo tra due valli attraverso una dorsale montuosa” (*Corresp.*, p. 87; cfr. C. Battisti, *Diz. top. ates.*, III/2, nr. 461; 545, 603-606, 2918 ecc.), *Valle di Sella, Selle* (D. Olivieri, *Top. veneta*, p. 115), *Sellata* (dialett. *Seđata*), montagna (Rohlf, *Diz. top. Calabr.*, p. 319). Aggiungiamo pure il sinonimo romeno *tarniţă* (< sl. *tarnyca*) „basto, bardella”, con lo stesso significato geografico.

Il senso di „varco, passo” del rom. *culare* (*colare*) si spiega con il significato del suo etimo, lat. *collarem* „collana, cerchio; cintura, strozzatura”, a sua volta, dal lat. *collum* „collo” (CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 85-88). Significati identici o simili hanno, d'altronde, anche i riflessi romanzi: *Culâr*, rilievo boscoso tra monte Cuc e forcella Duron (Craighero, *Ligosullo*, p. 8); cfr. fr. *col* (ricostruito secondo *collum*) „dépression formant passage entre deux sommets montagneux”, molto frequente nella toponomastica dei Pirenei e delle Alpi; ital. *collo* „sommità tondeggiante e facilmente valicabile di un monte”; occit. *kulino* „vale” (cfr. REW 2053) ecc.⁶.

Il paragone fra il varco e la finestra (aperta) ha creato toponimi come *Fereastra Mare* e *Fereastra Mică*, che designano due passi nei Munţii Făgăraşului. Troviamo la stessa metafora nella toponomastica delle Alpi Occidentali e dei Pirenei: cfr. *Col de la Fenêtre, Col de Finestres, Finestret* ecc. (Mourral, *Glossaire*, p. 61; cf. DNLF).

Il toponimo *Scara* e i derivati *Scăricica, Scărişoara, Scăriga, Scăriţa* ecc. designano valichi difficoltosi dall'aspetto di gradini sui pendii pietrosi (cfr. MDGR, V, p. 349). Nello stesso modo sono spiegati i numerosi toponimi che si trovano sul territorio della Francia, dai Pirenei fino a Pas-de-Calais, ad esempio: *L'Échelle, Escala* (DNLF); *Escala*, località nei Pirenei, detta nell'antichità *Scalae Herculis* (Wagner, *Lingua sarda*, p. 111); *Escalette, Pas de l'Escalier, Als Scalos* ecc. (Nègre, *Top. Rab.*, p. 324), toponimi che A. Dauzat (DNLF) non esita a ricondurre addirittura al lat. *scala* „échelle; pente abrupte”. Così si spiegano, d'altronde, anche i toponimi italiani *Scala, Scaletta, Passo Scallele, Passo delle Scaline, Scalleeli* ecc., nei dialetti alpini *scala* avendo il significato di „salita o passaggio angusto delle Alpi”. Similmente, nel sardo (dial. logudorese) *iskala* (< lat.

scala), frequente nella toponomastica, significa „salita scoscesa”. Infine, sempre dal latino deriva il greco moderno σκαλα, alb. *škaṭe*, srb., bg. *skala*, tutti con lo stesso significato (Wagner, *Lingua sarda*, p. 111).

A quanto sembra, nella Romania occidentale i più diffusi significati topografici del lat. *furca* (cfr. ital. *forca*, engad. *furcla*, fr. *fourche* ecc.) sono quelli di „bivio; crocevia”, „crepaccio” e „valico montano”. Per quanto riguarda gli ultimi sensi, in cui l’immagine della forca è considerata in piano verticale, ricordiamo, fra l’altro, i toponimi *Forche*, collina presso Cutro; *Serra Forcilla* „piccola forca, nei dintorni di Luzzi” (Rohlf, *Diz. top. Calabr.*, p. 125); cfr. anche *Fúrčia*, passo (Val de Marò: *Ladinia*, p. 12), *Hourgade*, in realtà *Hourcade* (2966 m.) nei Pirenei Centrali: „la cime fourchue”. Nella toponomastica romena *furcă* ed i suoi derivati (*furcătură*, *furcitură*) designano confluenze, bivii, crocevie, biforcazioni di catene montagnose e anche crepacci (cfr., ad es., *Furca*, roccia alta, la cui cima è biforcuta, nella gola Cheile Turzii).

2.3. Infine, nella denominazione delle depressioni a forma di una „V”, cioè delle gole, un’innovazione romena è costituita dal termine *cheie* (pl. *chei*), dal lat. *clavi* (pl. *clavus* „chiodo”); cfr. *Cheia Draşcovului* (*Țara Haţegului*, in provincia di Hunedoara), *Cheile Turzii* (più frequente *Cheia Turzii*, in provincia di Cluj), *Cheia Întregaldelor*, *Cheile Rîmeşului* (in provincia di Alba ecc.; cfr. CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 81–85).

3. Conclusioni

Malgrado il suo carattere sommario, la nostra esposizione ha, comunque, messo in rilievo qualche fatto importante :

a) come struttura etimologica, la terminologia geografica popolare romena è essenzialmente latina, arricchita, nello stesso tempo, con termini autoctoni, di formazione romena oppure di altra origine, soprattutto slava. I termini di origine latina hanno corrispondenti, identici o simili, nelle altre lingue romanze nel nostro caso, nelle lingue romanze del territorio dell’Italia e della Francia. Nello stesso tempo, questa origine essenzialmente latina dei termini topografici romeni, come anche l’origine romena della maggior parte dei toponimi, contrastano con l’origine straniera (slava, ungherese ecc.) dei numerosi nomi di città (e anche villaggi) e dei fiumi della Romania, e specialmente della Transilvania. Ma questo fatto si spiega con le condizioni storiche in cui hanno vissuto a lungo i Romeni. Aggiungeremmo pure che, spesso, sotto questo strato toponomastico non-romeno, si sono conservati, fino ad oggi, come semplici *lieux-dits*, gli antichi nomi autenticamente romeni;

b) dal punto di vista semantico, questi termini riflettono, nel loro insieme, una tipologia abbastanza precisa. Così, accanto ai termini che esprimono nozioni più generali (quelli che denominano piuttosto una categoria, una specie), c’è tutta una serie, molto più ricca, di termini che esprimono nozioni particolari (quelli che definiscono sottocategorie, sottospecie). Parlando, ad es., dei termini relativi ai rilievi, abbiamo visto che mentre termini come *munte* „montagna”, *deal* „collina” e *movilă* „poggio” definiscono, generalmente, un rialzo più o meno pronunciato del terreno a prescindere dalla sua forma, i termini *pic*, *grui*, *măgură*, *chicără* ecc. individuano le alture in base non alla loro dimensione, bensì alla loro forma. E questa tipologia unitaria è, nello stesso tempo diversa. Diversa perchè essa non esclude la sinonimia e perchè i termini stessi

possono cambiare, in qualche misura, da una regione all'altra. Ma le sottocategorie di cui parlavamo rimangono sempre le stesse e — fatto anch'esso importante — comprendono tutte le possibili forme di rilievo. Infine, come abbiamo già visto, questa tipologia, essenzialmente latina, è stata completata per poter esprimere certe nozioni indispensabili con termini autoctoni oppure di altra origine (cfr. il caso di *măgură* e *chiceră*);

c) l'origine latina della maggior parte dei più frequenti termini geografici popolari romeni, nonché l'identità etimologica fra questi termini ed altri riflessi romanzi, provano non solo l'antichità della mentalità geografica popolare romana da noi presentata, ma anche la grande similarità del modo in cui i Romeni ed altri popoli romanzi (nel nostro caso, gli Italiani, i Francesi e gli Occitani) hanno immaginato l'ambiente geografico. Il fatto che, nella maggior parte, i termini romeni e romanzi discussi rappresentino metafore non intacca ciò che abbiamo sostenuto. L'importante ruolo della metafora nella vita di qualsiasi lingua è ormai ben noto. Il fatto che nella maggior parte i sensi figurati collegati all'aspetto del terreno si ritrovino in più lingue romanze ci determina a considerarli, fino a prova in contrario, come molto antichi, perchè almeno alcuni di essi sono stati trasmessi in eredità dal latino. Infatti, alla domanda: „quanto sono antiche queste metafore?” si può rispondere nello stesso modo con un'altra: „ma fino a che punto esse sono nuove?”. Comunque, non possiamo trovarci d'accordo con quel parere — più che semplicistico — secondo il quale le lingue romanze ereditarono dal latino solo i sensi di base delle parole. Né dobbiamo dimenticare che la somma delle conoscenze intorno all'ambiente geografico è sempre profondamente radicata nella vita di un popolo;

d) per riassumere, possiamo affermare che l'immagine dell'ambiente geografico proprio del popolo romeno rappresenta, come fatto di cultura popolare, un sistema ben ordinato e con profonde radici nella latinità.

NOTE

* Relazione presentata al „Convegno italo-romeno di studi linguistici” (Milano, 23—30 settembre 1980) e al Convegno „Zilele Academice Clujene” (Cluj-Napoca, 20 novembre 1983).

¹ Vedi anche *Corresp.*, p. 63—96.

² Comunque il rom. *gurgui* presenta tutti e due sensi („tubo; cavità” e „punta”), dato che esso significa anche „cou de cruche; tétin”; cfr. anche il macedo-romeno *gurgul'u* „goulout de cruche; tétin; pierre arrondie” (Papahagi, *Dicț. ar.*).

³ Dal punto di vista formale e semantico, il vocabolo *chiceră* sembra sia apparentato con *chici* „banc de sable, pointe d'une île” (DA).

⁴ L'alb. *gropë* è diventato anche cognome in Calabria (cfr. Rohlf's, *Diz. top. Calabr.*, p. 127).

⁵ Per quanto riguarda, in generale, i termini ed i toponimi di questo tipo, cfr. A. Vincent, *Les noms d'objets creux comme noms de lieux*, in *Mélanges offerts à Albert Dauzat*, Paris, p. 385—396.

⁶ Sotto il passo *Culare* c'è un ripiano il cui nome è *Răpaus*. Questa forma è identica con l'occit. *repaus*, vocabolo (termine e toponimo) „quelquefois employé pour désigner un palier dans une côte où l'on fait reposer les attelages” (Nègre, *Top. Rab.*, p. 343). Si direbbe che un occitano — ed anche un italiano — potrebbe orientarsi molto facilmente in una tale situazione geografica!

SIGLE

Alessio, *Lex. etym.* = G. Alessio, *Lexicon etymologicum. Supplemento ai dizionari etimologici latini e romanzi*, Napoli, 1976.

- C. Battisti, *Diz. top. ates.* = C. Battisti (e collaboratori), *Dizionario toponomastico atesino*, I-, Firenze-Roma-Bolzano, 1938 - .
- CL, I sgg. = *Cercetări de lingvistică*, Cluj-Napoca, 1956 sgg.
- Corresp. = G. Giuglea, M. Homorodean, *Correspondances italo-roumaines. Éléments préromains, latins et vieux germaniques*, in *Atti e Memorie del VII-mo Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche*, Firenze, 1963, p. 63-96.
- Craighero, *Ligosullo* = D. Craighero, *I nomi locali del comune di Ligosullo*, Udine, 1973.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913-1949.
- Dauzat, NL = A. Dauzat, *Les noms de lieux. Origine et évolution*, Paris, 1963.
- DLR = Academia Republicii Socialiste România, *Dicționarul limbii române*, București, 1965-1972.
- DNLF = A. Dauzat, Ch. Rostaing, *Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France*, Paris, 1963.
- Gentile, *Term. geomorf.* = A. Gentile, *Termini geomorfici dal latino al romanzo*, Liguori-Napoli, 1967.
- Iordan, T. = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963.
- Ladina = *Ladina. Sfői culturāl dai Ladins dles Dolomites*, Piculin, Val Badia, 1977.
- MDGR = *Marele dicționar geografic al României*, vol. I-V, București, 1898-1902.
- Montium vocabula*, I-II = *Disputationes ad montium vocabula aliorumque nominum significationes pertinentes (10 Internationaler Kongress für Namenforschung)*, I-II, Wien, 1969.
- Mourral, *Glossaire* = D. Mourral, *Glossaire des noms topographiques les plus usités dans le Sud-Est de la France et les Alpes Occidentales*, Grenoble, [s. a.].
- Nègre, *Top. Rab.* = E. Nègre, *Toponymie du canton de Rabastens (Tarn)*, Paris, 1959.
- D. Olivieri, *Top. veneta* = D. Olivieri, *Toponomastica veneta*, Venezia, 1961.
- Papahagi, *Dicț. ar.* = T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1963.
- A. Polloni, *Top. rom.* = A. Polloni, *Toponomastica romagnola*, Firenze, 1966.
- REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1930.
- Rohlf, *Diz. top. Calabr.* = G. Rohlf, *Dizionario toponomastico e onomastico della Calabria*, Ravenna, 1974.
- Wagner, *Lingua sarda* = M.-L. Wagner, *La lingua sarda. Storia, spirito e forma*, Berna, [s. a.].

ELEMENTE DE VECHĂ CULTURĂ ROMÂNEASCĂ ÎN LUMINA TOPONIMIEI ROMANICE

(Rezumat)

Autorul își propune ca, printr-un studiu comparativ al mai multor termeni topografici și toponime romanice, să definească mai pregnant viziunea românilor asupra mediului geografic, ca element al străvechii culturi a acestui popor.

Originea latină a majorității termenilor geografici populari românești, faptul că în totalitatea lor ei constituie un sistem semantic bine încheiat, ca și constatarea că, în mare parte, acești termeni se regăsesc și în alte limbi romanice (ca italiana, franceza, occitana etc.) probează că viziunea românilor asupra mediului geografic, ca fapt de cultură populară, are adinci rădăcini în latinitate și importante asemănări cu cultura altor popoare romanice.

Septembrie 1980 — noiembrie 1983

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

NUME PROPRII ÎN PRIMELE TRADUCERI ROMÂNEȘTI ALE CÎNTĂRII CÎNTĂRILOR

FELICIA ȘERBAN și ELENA POPESCU

Cercetările asupra controversatei geneze a *Cîntării cîntărilor* au implicat numele de locuri și de persoane existente în text ca repere geografice și temporale¹, astfel încît acest aspect este bine cunoscut. În cele ce urmează, ne vom opri la modul de receptare a numelor proprii în mediul cultural românesc al secolului al XVII-lea pe parcursul realizării primelor traduceri². Ne referim aici la cea mai veche versiune după un text grecesc, cunoscută pînă acum, cea conservată în ms. 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei R. S. România (avînd la bază Septuaginta în ediția de la Frankfurt pe Main, 1597³), la traducerea din slavonă păstrată în ms. 4389 de la Biblioteca Academiei R. S. România (anterioară textului revăzut a cărui copie este ms. 45) și la *Biblia de la București*, tipărită în anul 1688; în aceasta din urmă, *Cîntarea cîntărilor*, ca și alte cărți din *Vechiul testament*, reprezintă o variantă revizuită a traducerii existente în ms. 45, textul grec la care se raportează fiind, după cum s-a constatat, aceeași ediție din Septuaginta. Pe măsura necesităților, vom face referiri și la alte traduceri românești ulterioare⁴.

Numele proprii se prezintă diferit în cele trei versiuni. În ms. 45 și în B 1688, ca și în Septuaginta ediția din 1597, ele sînt scrise cu literă mică. Tot ca Septuaginta, ms. 45 nu flexionează decît rar numele proprii: *Neagră sînt eu, și frumoasă, fetele ier[u]s[a]l[i]m, ca sălașele chidar*⁵, *ca gherdanele solomon* [1.4]; după forma numelui, nu se poate face distincție între toponime și antroponime. În B 1688 numele proprii sînt flexionate: *Neagră sînt eu și frumoasă, fetele ierusalimului, ca sălașele chidarului, ca corturile lui solomon*; cei care au revizuit ms. 45 în vederea tipăririi au avut de stabilit care dintre substantive sînt nume de persoană. În ms. 4389, numele proprii sînt flexionate și scrise cu majusculă: *Neagră sînt, ce sînt frumoasă, fetele Ierusalimului, ca corturile Chidarului, ca pieile lui Solomon*.

Pentru cititorul de azi al acestor traduceri, aspectele dificile sînt:

I. Stabilirea regimului de nume propriu, atunci cînd cuvîntul respectiv există în limba română și ca substantiv comun; de asemenea, distingerea toponimelor de antroponime.

II. Substantivele comune sau imbinările de cuvinte din text rezultate prin traducere din ebraică în greacă și din greacă în română a unor nume proprii, care obscurizează textul, dar sînt, uneori, și o sursă a poeticității.

III. Numele proprii create din substantive comune în procesul traducerii în greacă și cărora, în consecință, nu le corespunde un referent.

Ne vom opri, în cele ce urmează, la exemple pentru fiecare categorie.

I. Suprapunerile nume proprii/nume comune și toponime/antroponime sînt cele mai numeroase.

1. Chipru în următorul context: *Strugur al chiprului fratele mieu mie, întru vie* [1.13] (ms. 45; gr. βότρυς τῆς κύπρου ἀδελφίδος μου ἐμοὶ ἐν ἀμπελῶνι) nu este un nume propriu și trebuie înțeles ca „ciorchine

al plantei numite chipru"; gr. (ἡ) βότρυς înseamnă atît „strugure” cît și „ciorchine”, iar rom. *strugure* are, de asemenea, ambele sensuri, cel de „ciorchine” existînd în limba veche, dar și astăzi, regional ⁶. Altă interpretare posibilă este „strugure de felul celor din Cipru”, pe care o îngăduie pentru limba română determinarea genitivală din ms. 45, precum și cea prepozițională din B 1688: *strugur de chipru*, deși această din urmă traducere este cea mai corectă pentru „fruct de plantă”. Traducerea din ms. 4389 ne duce spre un nume propriu (*strugur de la Chipr*), nu numai datorită majusculei, care nu este hotărîtoare, întrucît nume de plante exotice, de pietre prețioase etc. sînt scrise de asemenea cu litere mari, cît datorită prepoziției compuse. În versiunea lui Samuil Micu, apare de asemenea o prepoziție cu sens local: *strugur din chipru*, rămasă aceeași și în edițiile ulterioare din greacă.

În ceea ce privește substantivul *chipru*, sensul corespunzător gr. (ἡ) κύπρος (*Lawsonia inermis*) nu este înregistrat în dicționarele limbii române (ebr. *côpher*, arab. *henna* ⁷): „arbust originar din Arabia, cu flori albe, parfumate suav, dispuse în ciorchine, ale cărei frunze se utilizează în Orient și în Africa drept colorant roșu sau galben pentru păr, palme etc.”. După cum am văzut, S. Micu îl păstrează în traducere, dar nu-l introduce în dicționarul său ⁸. Nici Tiktin nu redactează cuvîntul ⁹; în fișierul dicționarului german-român există următorul citat din I. Barac: *S-au sculat și au ieșit la aerul chiprilor a sî răcori* ¹⁰, în legătură cu care Tiktin se întreba dacă substantivul *chipru* nu înseamnă „chiparos”. Un citat din Barac se află și în DA, s.v. *chipru*, despre care se presupune că ar fi „iarbă-neagră”; reproducem citatul cu un context mai larg: *Aici crinul să albeaște, Colea nardul frumos creaste, Chedrul ramurile-ș tînde, Care mult văzduh cuprinde, Chiprul frunze înverzeaste și văzduhul le clăteaste* ¹¹. Regăsim în aceste versuri flora exotică a *Cîntării cîntărilor*: *crin* [I 1, 2, II 16, IV 5, V 14, VII 2], *nard* [IV 13], *chedru* [I 16, V 17, VIII 9]; cuvintele respective provin în română din greacă (în același pasaj din basmul lui Barac mai apar *trandafir* și *guroafă*). Deducem că și *chipru* ar putea avea aceeași origine, denumind o plantă exotică și nu una autohtonă, precum iarba-neagră, și anume tot *Lawsonia inermis*, ca și în limba greacă. Totuși, în traducerea *Cîntării cîntărilor*, două construcții aflate în versete succesive, similare ca formă și ca sens în greacă, ἀπόδεσμος τῆς στάκτης și βότρυς τῆς κύπρου sînt tratate în mod diferit: cea dintîi, cu determinantul în genitiv în ms. 45 și în versiunea din 1688 (la fel în ms. 4389), *legătura stactiei* [1.13], devine *mănunchi de stactie* la Samuil Micu, pe cînd prepozițiile prin care este legat cuvîntul *chipru* sînt nepotrivite pentru un nume de plantă, cu excepția variantei de la 1688. Explicația ar fi echivocul: renumiții struguri din insula Cipru erau mai sugestivi într-o metaforă a frumuseții iubitelui (sau a iubitei — în ms. 4389), decît inflorescența unei plante necunoscute la noi, al cărei nume ne-a parvenit numai prin poezia și basmele Orientului.

2. Livan apare în *Cîntarea cîntărilor* atît ca oronim, cît și ca substantiv comun. Cuvîntul ar trebui să fie nume propriu în contextele:

a) *Vino de la livan, mireasă, vino de la livan* [4. 8] (ms. 45; gr. δεῦρο ἀπὸ λιβάνου [...]: în greacă substantivul este flexionat, dar nu are articol), *Vino din Livan* (ms. 4383), *Vino din livan* (la S. Micu și în edițiile ulterioare, scris, totuși, cu literă mică);

b) *Izvor a grădinei și fîntînă apei vie și duduind de la Livan* [4.15] (ms. 45 și B 1688; gr. [...] ροιζοῦντος ἀπὸ τοῦ λιβάνου), *Izvorul*

grădinilor și puț de apă vie, care se pornește den Livan (ms. 4389). Izvor de grădină și fântână de apă vie, carea cu răsuneț curge din livan (B 1795, scris cu literă mică și în B 1856/58, dar cu majusculă în B 1855 și în B 1914);

c) *narea ta ca turnul Livanului socotind fața Damascului* [7.4] (ms. 45 și B 1688; gr. [...] ὡς πύργος τοῦ λιβάνου [...]) — cuvîntul este scris la Micu și în edițiile ulterioare cu literă mică, exceptînd B 1914.

În exemplele *b* și *c* substantivul grecesc este articulat și flexionat.

Discutabilă rămîne valoarea numelui în contextul: *Năsîlie ș-au făcut șie împăratul Solomon de lemnele livanului* [3.9] (ms. 45; gr. [...] ἀπὸ ξύλων τοῦ λιβάνου). Exprimarea din Septuaginta s-ar traduce exact: *de* (sau *din*) *lemne de liban* (în ms. 4389 — *lemne de livan*) —, în care cuvîntul *liban* ar părea nume de arbore; denumirea esenței lemnului se face în greacă prin forma de genitiv, de cele mai multe ori nearticulat, iar în română este reproduș, în textele avute în vedere, tot printr-un genitiv. Menționăm că, dacă s-ar fi referit la un nume propriu, construcția în greacă ar fi fost: ἀπὸ τοῦ λιβάνου. Dar gr. (ὁ) λίβανος denumește copacul care produce tămîia și nu un lemn de construcție¹²; în consecință, ar trebui interpretat ca un nume propriu. În ms. 4389 traducerea indică totuși esența lemnului: *Pat de purtat ș-au făcut împăratul Solomon din lemne de livan*. În B 1795 și B 1855 cuvîntul este scris cu literă mică, pe cînd în B 1856/8 și B 1914 este scris cu majusculă. La J. F. Ostervald¹³ și în traduceri după ebraică apare numele propriu¹⁴.

Indubitabil ca nume de plantă găsim *livanul* în ms. 4389: *Chipul lui, ca livanul cel ales și ca chedrii* [5.17]; determinarea „cel ales” nu permite interpretarea cuvîntului drept oronim. În ms. 45: *chipul lui ca livanul, ales ca chedri* (virgula este pusă astfel și în textul grecesc); interpretarea în acest caz poate fi dublă, dar toate edițiile românești menționate, pînă la 1914, scriu cuvîntul cu literă mică; înțelegerea *livanului* ca „arbore de tămîie” este firească, întrucît urmează o comparație tot cu un arbore deosebit prin calitatea lui. La Ostervald, ca și în traduceri după ebraică, în acest pasaj apare oronimul.

Ambiguitatea oronim/„tămîie” se întîlnește în 4.11: *mirosul hainelor tale, ca mirosul livanului* (ms. 45, B 1688, B 1795 și B 1856/8; gr. [...] ὡς ὀσμὴ λιβάνου), *mirosul cel frumos al hainelor tale ca miroseala cea bună a livanului* [text marginal: *tămîiei*] (ms. 4389); în B 1855 și B 1914 cuvîntul este scris, totuși, cu majusculă, de asemenea ca nume propriu la Ostervald și în traduceri după ebraică; „Der Libanon bezeichnet den Standort zahlreichen aromatischer Bäume und duftender Kräuter”¹⁵. Textul marginal din ms. 4389 reprezintă, probabil, un echivalent preluat din Vulgata¹⁶ (*sicut odor thuris*). Pe temeiul acesta, credem că *tămîie*, în pasajul respectiv, a fost înțeles de autorii vechilor traduceri românești ca nume de aromă și nu de plantă¹⁷.

Aceeași ambiguitate în versetul 4.14: *Nardu și sofran, trestie și scortîșoară de toate lemnele livanului, aloi, cu toate de frunte mirosuri* (ms. 45 și B 1688; gr. [...] κινάμων ἀπὸ πάντων ξύλων τοῦ λιβάνου; B 1795 și B 1856/8: *cu toate lemnele livanului*); B 1855 și B 1914: *cu toate lemnele Livanului*; ms. 4389: *cu toți copacii Livanului*. Sensul pasajului, după aceste traduceri este, pentru unii, „toți arborii muntelui Liban” (în ediții mai noi ale Septuagintei¹⁸ cuvîntul este scris cu majusculă), pentru alții, „toți arborii de tămîie” (la J. F. Ostervald: *avec toutes sortes d'arbres d'encens*; tot astfel sînt și traduceri după ebraică, de exemplu: *Narde und Safran, Würzrohr und Zimt samt allen Weinrauchbäumen*¹⁹).

Din punctul de vedere al complexităților poetice realizate de comparație, ordinea sensurilor ei, începînd de la maximum, este: 1) oronim (munții în care cresc tot felul de arbori și plante aromate); 2) nume de plantă; 3) „tămîie”. Din punctul de vedere al receptorului român, ordinea posibilității de percepere a imaginii pe baza experienței este inversă.

Enumerarea de plante exotice, necunoscute la noi, din 4.14, pune probleme de traducere. Ms. 4389 adoptă, de exemplu, cuvîntul *nard*, comentînd însă, într-un text marginal: *nardul acesta poate fi ghimbiriul*.

Livanul ca substanță aromatică intră în componența unor nume de locuri simbolice: *Pînă unde va sufla dzua și să vor porni umbrele merge-m-voi mie cătră măgura zmirnei și cătră dealul livanului* [4.6] (ms. 45; gr. [...] πρὸς βουνὸν τοῦ λιβάνου, la dealul livanului ms. 4389, B 1795, B 1855 și B 1856/8, la piscul livanului B 1914); în alte capitole, se vorbește de *munții miroșiturilor* [8.14] (ms. 45, B 1688, B 1795 și B 1856/8; gr. ἐπὶ τὰ ὄρη ἀρωμάτων, în ediția citată, din 1730, ἐπὶ ὄρη τῶν ἀρωμάτων (dintre care forma nearticulată a genitivului, mai adecvată, ar reprezenta o determinare calificativă a termenului regent — „munți de arome”), *munții miroșelelor* ms. 4389, *miroșiturile munților* B 1855, *munții cei miroșitori* B 1914); se vorbește, de asemenea, despre *munții încungiurării* [2.17] (ms. 45; gr. ἐπὶ ὄρη κυκλωμάτων, în alte ediții ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων²⁰, ceea ce explică traduceri ulterioare diferite, *munții văilor* B 1795 și B 1856/8, *văile munților* B 1855 și B 1914): *Fugi, frățiorul meu, și te asemănă cu căprioara sau cu puil cerbilor preste munții miroșiturilor!* [8.17] (B 1688); *te închipuiește căprioarei, fratele meu, sau cerbului celui mic, în munții cei denprejur* [text marginal: *Vethūlia*] (ms. 4389; în Vulgata: *super montes Bether*). Acești munți „ai înconjurării” sînt denumiți, în traduceri după ebraică, munții Beter; cuvîntul ebraic respectiv este nesigur, considerîndu-se îndeobște că e un nume propriu, poate Bettir lângă Ierusalim²¹. Se face și legătura cu muntele *baetaer*, unde Abraham a încheiat legămîntul cu Iahwe²². După alți exegeți, *beter* este numele unei plante aromatice originare din India, pasajul fiind asociat cu un cîtec de dragoste indian, în care mirtul și balsamul sînt produsele unei țări de basm²³. Această idee a împlinirii dragostei pe un tărîm imaginar unde cresc plante aromatice o întîlnim și în poezia populară românească: *Și ne-om sui în căruț / Ș-om trece peste dialuț. / Unde-nflorie(ște) piperiul / Și se ostoiaie dorul / [...] Unde-nflorie(ște) tămîia / Și se-ostoiaie dragostea*²⁴.

3. Numele propriu *Vethil* apare în traduceri românești după greacă ale *Cîntării cîntărilor* într-un alt verset decît cel din traduceri după ebraică — un adaos care există în ediția din 1597 a Septuagintei: *De-ase-menea este frățiorul meu cu căprioara sau cu puil de cerbi (preste munții Vethil)* [2.9] (ms. 45; gr. [...] ἐπὶ τὰ ὄρη βαιθήλ). În toate pasajele citate, acești munți apar asociați cu imaginea iubitului venind asemenea unui căprior, deci într-un refren cu ușoare variații, în care numele muntelui este redat în mod diferit. În B 1688 substantivul a fost articulat cu articol hotărît proclitic, ca un nume de persoană: *preste munții lui Vethil*²⁵; la fel s-a procedat în B 1688 și în alte cazuri, de exemplu *capul Saniir* (gr. ἀπὸ κεφαλῆς σανειρ) a devenit *capul lui Saniir*²⁶ [4.8]. În B 1795 substantivul respectiv este articulat în același fel, diferind însă accentul: *lui Véthil*; în B 1856/8 se renunță la accent; B 1855 — *Vetil*; B 1914 — *Vetel*.

În ms. 4389 apare o formă feminină a substantivului propriu (în munții *Vethuliei*), aceeași ca și în textul marginal de la 2.17, formație care sugerează că ar fi numele unei țări.

4. **Faraon**, nume generic al unei dinastii regale egiptene, apare în *Cîntarea cîntărilor* ca substantiv propriu: *Cu căl[ă]rimea mea întru carăle lui faraó asămănatu-te-am, ceea ce-i aproape de mine* [1.8] (ms. 45; gr. [...] ἐν ἄρμασι φαραώ [...]); de altfel și forma cuvîntului (terminat în -o), preluată aidoma din greacă, obliga la articularea proclitică. În B 1688 substantivul este adaptat după forma slavonă (*lui Faraon*), de asemenea în celelalte ediții și în ms. 4389, care îl scriu cu majusculă.

5. **Chidar** [1.4]: *neagră* [...] *ca sălașele chidar* (ms. 45; gr. μέλαινα [...] ὡς σκηνώματα κηδάρ) — forma neflexionată ne atrage atenția că numele este socotit propriu. De fapt este numele unui trib nomad din deșertul Siriei²⁷. *Sălașele chidarului* din B 1688 este ambiguu, *chidar* poate fi interpretat ca nume de localitate sau de trib, deși, probabil, a fost socotit localitate; așa îl găsim și în alte texte: *Căutați în Chidar*²⁸. În B 1795 a fost articulat ca un nume de persoană: *sălașele lui chidar*, dar scris totuși cu literă mică (la fel în B 1856/8); în B 1855 și B 1914 se păstrează articolul proclitic și se scrie cu majusculă (vezi și *Isaia* [21.16]: *lipsi-va mărirea fiilor lui chidar și rămășița săgetăturilor celor tari fii ai lui chidar*. B 1688).

6. **Solomon** [1.4] din primul capitol al *Cîntării cîntărilor* este, la origine, tot un nume de trib, *Salma*; se știe că, din cauza consoanelor identice, cuvîntul a fost confundat cu numele împăratului Solomon²⁹ (gr. σαλομων). Forma greacă ne spune doar că e un nume propriu. *Gherdanele Solomon* din ms. 45, după sensul lui *gherdan* „șir de mărgel” (vezi DA), ne-ar sugera că este vorba de o persoană; dar *gherdane* nu este echivalent cu gr. δερμαίς „piei” sau „cuverturi de piele”, ceea ce este nefiresc pentru o traducere atît de fidelă precum cea practică în ms. 45 (ms. 4389: *pieile lui Solomon*, precizîndu-se că este un nume de persoană, deși sensul întregului rămîne destul de neclar). Presupunem, după grafia din ms. 45, în care *r*, *n* și *e* sînt litere suprascrise, că în textul după care a fost copiat ms. 45³⁰ era scris *נפאסאס* (din care *n* putea fi ușor confundat cu *r*). Cuvîntul *gherdane* ar fi rezultat, prin urmare, dintr-o greșeală de descifrare sau de copiere (precum *stingînd* în loc de *stricînd* [2.15] pentru gr. ἀφανίζοντας³¹).

Numai în acest verset din Septuaginta 1597 „numele” este scris σαλομων, iar traducerea românească, alteleori atît de fidelă în redarea formei, l-a reproduș prin *solomon*. În celelalte capitole ale *Cîntării cîntărilor* [3.7, 9, 11 și 8.11, 12], *Solomon* este nume de persoană (gr. σολομων — accentul lipsește în ediția din 1597).

II. Din categoria numelor proprii în originalul ebraic, transformate în nume comune prin traducerea în greacă, cităm:

1. **Ochii tăi, ca iazere în Esevon, în porțile a fetei a mulți** [7.4] (ms. 45); gr. [...] ἐν πύλαις θυγατρὸς πολλῶν corespunde ebr. *Bat-Rabbim*³², necunoscut ca nume de loc, probabil un nume simbolic³³. Forma nearticulată a substantivelor obscurizează și mai mult textul. Oricum, traducerea din ebraică în greacă este greșită, generînd — sau justificînd doar — sintagma dificilă, chiar absurdă, a unora dintre versiunile românești. În ms. 4389 este tradus: *în porțile fetei a mulți*. B 1688 formulează construcția în spiritul limbii române: *în porți de mulțime*

de fete, punînd ultimul substantiv la plural, pe cînd în manuscrise este la singular. Traducerea din celelalte ediții românești de care ne-am ocupat este identică cu cea de la 1688.

2. *Frumoasă ești, cea de aproapele meu ca o bună părere, frumoasă ca Ier* [u]s [a]l [i]mul [6.4] (ms. 45) este un text în care ambele comparații aveau inițial drept termen-etalon două orașe: *Tirța* și *Ierusalimul*. În Septuaginta se păstrează *Ierusalimul* ca termen de comparație, pe cită vreme numele *Tirței*, care-și pierduse deja importanța de mare oraș³⁴, a fost tradus (ὡς εὐδοκία) prin asemănarea formală cu rădăcina unui verb³⁵. Versiunea românească din ms. 45 redă gr. (ἡ) εὐδοκία prin *bună părere*, sens cu care cuvîntul grecesc era folosit în limba clasică din perioada precreștină. B 1688 îl traduce prin *bună-vrere*, sens al lui (ἡ) εὐδοκία care se găsește în *Vechiul și Noul testament (Psalmi, Evanghelia după Luca, A doua epistolă a lui Pavel către corinteni)*. În B 1795: ca *bună-voința*, făcîndu-se și o distincție între adjectivele καλή și ὡραία³⁶, care mijlocesc cele două comparații: *Frumoasă ești, iubita mea, ca bună-voința, mîndră ca Ierusalimul* (la fel în B 1856/8); în B 1855: ca *buna voință*; în ms. 4389: *Frumoasă ești, vecina mea, ca o voitoare de bine, și ghizdăvă ca Ierusalimul*. În B 1914: *frumoasă [...] ca un loc desfătăt*, ceea ce scoate comparația din sfera abstractului (cum a rezultat în celelalte traduceri din greacă), fără a reveni însă la numele propriu din textul ebraic³⁷.

3. *Începutul credinței* din versetul: *Vino de la Livan, mireasă, vino de la Livan, veni-vei și vei trece de-nceputul credinței, de la capul lui Sanitir și Aermon, de la stînilor leilor, de la munții pardoșilor* [4.8] (B 1688) traduce gr. ἀπαρχῆς πίστεως; în originalul ebraic este, de fapt, un nume propriu designînd, probabil, Antilibanul³⁸. În ms. 45 și 4389: *de-ncepătura credinței*. Traducerea sintagmei este identică în toate edițiile examinate, pînă la B 1914, care se întoarce la numele propriu: *culmea Amona*.

4. A fost mult discutat în literatura de specialitate cuvîntul care numește personajul feminin în 6.12 și 7.1: era în ebraică, la origine, un derivat de la n. pr. *Sunem* (fiînd vorba fie de adevărata Abisag din Sunem, fie de o frumusețe comparabilă cu a ei), sau o formă feminină, corespondentul în nume a lui Solomon, adică mireasa lui³⁹? În traduceri românești discutate, este un substantiv format cu suf. -ean, deci indică apartenența la un loc sau la o colectivitate, sens nejustificat de forma cuvîntului din textul grecesc (ἡ σουλαμίτις: *Întoarce-te, întoarce-te, sulamiteanco* [6.12] (ms. 45 și B 1688). În B 1795, B 1855 și B 1914: *Sunamiteancă*, cu majusculă; în B 1856/8: *Sulamiteancă*. În ms. 4389: *Solamiteană* [7.1]. După normele ortografice actuale ale limbii române, cuvîntul se scrie cu literă mică.

5. *Tharsis* este un cuvînt a cărui origine și al cărui sens au rămas neexplicate definitiv: *Mînilor lui, oable de aur, pline de tharsis, pîntecele lui, tablă de elefant preste piatră de zamfir* [5.15]. Simetria metaforei ar duce la concluzia că este numele unei pietre prețioase: aur + [piatră prețioasă] — fildeș + safir; după unele păreri ar fi o denumire pentru „lapislazuli”. Similitudinea de formă pare să indice că originea acestui cuvînt este numele orașului Tars, ca loc de unde proveneau aceste pietre⁴⁰ (vezi și B 1914). În Septuaginta 1597 este scris: θαρσεῖς, pe cînd orașul se numește Θαρσοῦς. În B 1795: *Mînilor lui, verigi de aur pline de Tharsis*; numele nu este accentuat în B 1856/8; B 1855: Tarsis; B 1814: *pietre de Tarsis*. În ms. 4389: *pline de îndrăznire*.

6. Tot la acest capitol înregistrăm traducerea parțială a numelui propriu En-Gedi („Izvorul Caprelor”) ⁴¹, devenit în Septuaginta 1597 ἐν γὰδδῖ, acest ἐν, înțeles ca prepoziție ⁴², fiind tradus în română ca atare : *întru vie în gaddî* [1.13] (ms. 45), *în vie în gádi* (B 1688, cu accentul modificat); în *viia lui Gadd* (ms. 4389, articulat ca nume de persoană). În B 1795 forma nu mai este semicalchiată : *Engadî* (scris *Engaddi* în B 1856/8, forma *Engad* în B 1855, iar în B 1914 *Engadi*).

III.1. Un exemplu de evoluție de la substantive comune din ebraică la nume proprii în Septuaginta, luate ca nume proprii și de traduceri românești, este *Nadar* : *Ce s-au înfrîmșetat pașii tăi cu încălțămintele (tale), fetele* [text marginal : *fată*] *Nadar?* [7.1] (ms. 45). În Septuaginta ediția Frankfurt 1597 : ὄγασερ ναβὰδ. În ebraică nu apare un nume propriu, iar traduceri din ebraică redau imbinarea de cuvinte prin „fiică de prinț” (vezi și Vulgata : *filia principis*) sau „fiică nobilă” ⁴³. Interesant este faptul că forma dată numelui în ms. 45 nu este identică cu cea din Septuaginta 1597, ci apare mai apropiată de manuscrisele din seria B ⁴⁴, ceea ce ar presupune că traducerea ms. 45 ar fi utilizat și alte surse. Forma *Nadar* poate fi explicată prin consultarea unui text ușor corupt, în care litera β din finala lui Ναδαβ poate fi luată drept ρ, dacă bucla superioară ar fi ștearsă. În B 1688 se spune *fiica lui Navad*, deci forma numelui este redată după Septuaginta 1597, substantivul fiind articulat ca un nume de persoană. În B 1795 : *fiica lui Nadav* (la fel în B 1855, B 1856/8 și B 1914). În ms. 4389 : *fata lui Aminadav*.

Deviind discuția în acest punct, vom aminti că numele respectiv apare în celelalte traduceri ale *Cîntării cîntărilor* în enigmaticul verset : *N-au cunoscut sufletul meu, pusu-m-au carăle Aminadav* ⁴⁵ [6.11] (ms. 45 ; gr. ἔθετό με ἄρματα ἀμινὰδᾶβ). Accentul lipsește în ms. 45, deși există, în textul grecesc, dar este pus în B 1688, care schimbă și traducerea foarte fidelă a substantivului *carăle* în nominativ, deci agent al acțiunii, acest personaj cu echipajul lui fiind cel care provoacă o stare de spirit, o tulburare a sufletului. În B 1688 : *pusu-m-au întru carăle lui Aminadav* ; în B 1795 este schimbată numai prepoziția (*în*) ; din celelalte traduceri după greacă lipsește accentul numelui propriu ; în ms. 4389 : *Sufletul meu nu știe, pusu-m-au în căruța lui Aminadav*.

2. Un nume propriu rezultat prin transcrierea cuvintului ebraic în greacă ⁴⁶ este *Thalpioth* : ms. 45 : *Ca turnul d[a]v[i]d grumazul tău, cel clădit la thalpioth* [4.4] (gr. θαλπιώθ) ; B 1688 : *Ca turnul lui d[a]v[i]d grumazul tău, cel zidit la thalpióth* ⁴⁷ ; B 1795 : în *Thalpióth* (scris la fel în B 1856/8, dar fără accent) ; B 1855 : în *Talpiot* ; ms. 4385 : *zidit în Thalpion*. Traducerea din B 1914 : *cel zidit spre întărire*.

★

Receptarea numelor proprii din *Cîntarea cîntărilor* pune, într-un mod specific, problema referentului. Multe toponime denumesc realități geografice (*Galaad* [6.4], *Esevon* [7.4], *Carmil* [7.5], *Veelamon* [8.11]), unele foarte cunoscute, precum *Ierusalim* (5 ocurențe), *Livan*, *Damasc* [7.4] ; antroponimele sînt mai puține, dar se întîlnesc de asemenea nume celebre ale unor personalități istorice : *Solomon* (mai multe ocurențe), *David* [4.4]. Cititorul este tentat să considere toate numele proprii ale ciclului de cîntece drept corespunzătoare unor referenți reali, geografici

sau istorici, conferind acestui poem de dragoste un cadru de autenticitate. Se petrece însă și procesul invers, pornind de la numele proprii simbolice (*stînile leilor, munții pardošilor*⁴⁸ [4.8] B 1688) sau „dizolvate” (*munții mirositurilor* [8.14], *începătura credinței* [4.8] B 1688), și care transpun întreaga poezie în mit.

NOTE

¹ Vezi *Die Bibel und ihre Welt. Eine Enzyklopädie zur Heiligen Schrift. Bilder—Daten—Fakten*. Herausgegeben von Gaalyahn Cornfeld und G. Johannes Botterweck, A—I, Hamburg, 1969, p. 671.

² Pentru problematica acestora (vechime, autori, izvoare etc.), vezi V. Căndea, *Rafiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979, p. 106—153.

³ *Diuinae Scripturae nempe Ueteris ac Noui Testamenti omnia, graece a uiro doctissimo recognita et emendata, uariisque lectionibus aucta et illustrata*, Francofurti ad Moenum, 1597.

⁴ Vom utiliza următoarele abrevieri: B 1688 = *Biblia de la București*; B 1795 = traducerea lui Samuil Micu, Blaj, 1795; B 1855 = varianta tipărită la Buzău, 1855; B 1856/8 = Sibiu, 1856—1858; B 1914 = București, 1914 (după care indicăm capitolele și versetele; ne-am oprit cu comparația textelor românești la această ediție sinodală, fiind ultima care urmează textul grecesc). Punctuația vechilor traduceri este îndreptată în citate.

⁵ Redarea în textul românesc a numelor proprii corespunde, firesc; pronunțării reuchliene din greacă, similară celei din greaca bizantină și din neogreacă: β > v (λιβανος — *Livan*, Βελαμων — *Veelamon*, Έσεβων — *Esevon*); η > i (Κηδαρ — *Chidar*, Ισραήλ — *Israil*; Κάρμηλος — *Carmil*); υ > i (Κύπρος — *Chipru*); α > e (Βαθηλ — *Vethil*); ε > i Σανειρ — *Sanir*) ș.a.

⁶ Cf. O Densusianu, *Rom. strugure și ciorchine*, în „Grai și suflet”, V, 1931, p. 174—177; I. Nuță, *Un cuvînt de origine autohtonă: strugur(e)*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 5, p. 509; Gr. Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983, p. 116—117. Vezi și citatele din DLR, s.v. *strugure* (ms.), în care substantivul este utilizat adverbial. Textul ebraic utilizează de asemenea un cuvînt cu ambele sensuri (cf. Ioan Alexandru, *Cîntarea cîntărilor*. Studiu introductiv de Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Traducere din limba ebraică, note și comentarii de..., București, 1977, p. 51).

⁷ Vezi H. B. Tristram, *The Natural History of the Bible*, London, 1880, p. 340.

⁸ Gáldi László, *Samuelis Klein Dictionarium Valachico-Latinum*, Budapest, 1944.

⁹ H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. I. Band, Bukarest, 1903.

¹⁰ I. Barac, *O mie și una de nopți. Istoria arabești sau halima*, tom. VII, Brașov, 1836, p. 165.

¹¹ I. Barac, ap. M. Gaster, *Chrestomație română*, vol. II, Leipzig — București, 1891, p. 176. În ediția Petre V. Haneș este redat în forma *cipru* (Ion Barac, *Arghir și Elena*, București, [f. a.], p. 46).

¹² Menționăm că în locul gr. πορζών, tradus în română prin *pat de purlat* (ms. 4389) sau *năsălie* (*năsilie* ms. 45, *nesilie* B 1688), *pat* (B 1795 și celelalte), în textul ebraic este un *hapax legomenon*, însemnînd „casă” (cf. G. Gerleman, *Ruth. Das Hohelied*, 2. Auflage, [Neukirchen — Vluyn], 1981, p. 139), deci pasajul s-ar referi la construirea palatului lui Solomon (cf. A. Jeremias, *Das Alte Testament im Lichte des alten Orients*, Leipzig, 1916).

¹³ *La Sainte Bible ou l'Ancien et le Nouveau Testament*, version de J. F. Ostervald. Nouvelle édition revue, Paris, Bruxelles, 1899.

¹⁴ Vezi, de exemplu, *Biblia adică dumnezeiască scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tradusă după textele originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction, București, 1938; *Le cantique des cantiques suivi par Psaumes*. Textes traduits et présentés par André Chouraqui, Presses Universitaires de France, 1970.

¹⁵ H. Ringgren, în *Das Hohe Lied. Klagelieder. Das Buch Esther*, von Helmer Ringgren und Otto Kaiser, Göttingen, 1981, p. 274.

¹⁶ Vezi *Biblia sacra vulgatae editionis iuxta exemplaria ex typographia Apostolica Vaticana, Romae 1592 & 1593*, tomus II, editio octava, Ratisbonae, 1903; în *Biblia hebraica eorundem latina interpretatio Xantis Pagnini Lucensis*, Antverpiae, 1608 (reeditare a ediției din 1571): *sicut odor Lebanon*.

¹⁷ Pentru sensurile cuvîntului *tămii*, vezi DLR, tomul XI, partea a 2-a, litera T, T — TOCĂLIȚĂ, București, 1982.

¹⁸ *Vetus Testamentum Graecum ex versione Septuaginta interpretum* [...], Lipsiae, 1750.

¹⁹ G. Gerleman, *op. cit.*, p. 157.

- ²⁰ În legătură cu diferențele dintre manuscrisele grecești, vezi G. Gerleman, *op. cit.*, p. 126.
- ²¹ Cf. E. Würthwein, *Die fünf Megilloth. Ruth, Das Hohelied, Esther*, 2., völlig neu bearbeitete Auflage, Tübingen, 1969, p. 47.
- ²² Cf. H. Ringgren, *op. cit.*, p. 266.
- ²³ Cf. G. Krinetzki, în W. Dommerhausen, *Esther*, G. Krinetzki, *Hohelied*, [Würzburg], [1980], p. 14.
- ²⁴ *Cințee poporane din Maramureș. Descințee, vrăji, farmece și desfaceri*. Culese de Pr. I. Birlea, București, 1924, p. 112. Legătura dintre această poezie și *Cîntarea cîntărilor* nu este întimplătoare, nici remarcă inedită: Al. I. Amzulescu o făcea însă prin motivul carului alegoric al dragostei, cu referire la pasajul care descrie palanchinul împăratului Solomon [3.5—11] (*Carul de flori. Observațiuni asupra evoluției unei imagini lirice*, în „Revista de folclor”, III, 1958, nr. 1, p. 29 și 39).
- ²⁵ Ceea ce la Ioan Alexandru este transcris *preste munții lui vedzi-l*, substantivul fiind luat drept verb urmat de pronume (*op. cit.*, p. 116).
- ²⁶ În B 1795 este tradus *capul Santrului*, genitivul fiind păstrat în edițiile ulterioare, exceptînd B 1914, în care este tradus *capul Sanir*. În ms. 4389: *den capul lui Sanir și al Aermónului*.
- ²⁷ Cf. G. Krinetzki, *op. cit.*, p. 9.
- ²⁸ Dosoftei, *Parimiile preste an*, 1683, octombrie 7° /24.
- ²⁹ Cf. G. Gerleman, *op. cit.*, p. 99.
- ³⁰ Cf. V. Cîndea, *op. cit.*, p. 111. Scrisul spătarului Milescu (prin confruntare cu *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan Voevod al Moldovei*, ms. rom. 306, Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România) nu putea produce o asemenea confuzie.
- ³¹ În B 1688: *striaînd*. Pentru modificările de lexic operate în B 1688 față de ms. 45 la cartea de care ne ocupăm, vezi Felicia Șerban, *Cuvinte regionale în primele traduceri românești ale Cîntării cîntărilor*, în CL, XXX, 1985, nr. 1, p. 43—49.
- ³² Cf. G. Gerleman, *op. cit.*, p. 49 și 198—199.
- ³³ Cf. G. Krinetzki, *op. cit.*, p. 23.
- ³⁴ Cf. H. Ringgren, *op. cit.*, p. 282.
- ³⁵ Cf. G. Gerleman, *op. cit.*, p. 79; E. Würthwein, *op. cit.*, p. 60.
- ³⁶ Cf. Elena Popescu, *Calcuri din greacă în primele traduceri românești ale „Cîntării cîntărilor”*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series Philologia, Cluj-Napoca, 1985, p. 30.
- ³⁷ La J. F. Ostervald: *tu es belle comme Tirsa, agréable comme Jérusalem*.
- ³⁸ Cf. G. Gerleman, *op. cit.*, p. 79.
- ³⁹ Cf. G. Gerleman, *op. cit.*, p. 192; H. H. Rowley, *The Meaning of „The Sulamite”*, în „American Journal of Semitic Languages and Literatures”, LVI, 1939, p. 84—91.
- ⁴⁰ Cf. G. Gerleman, *op. cit.*, p. 177.
- ⁴¹ *Ibidem*, p. 111.
- ⁴² Cf. Elena Popescu, *art. cit.*, p. 28.
- ⁴³ Cf. G. Gerleman, *op. cit.*, p. 194; E. Würthwein, *op. cit.*, p. 62.
- ⁴⁴ Vezi A. Rahlf, *Septuaginta*, Stuttgart, 1965.
- ⁴⁵ În legătură cu acest personaj rămas neidentificat, vezi G. Gerleman, *op. cit.*, p. 188; E. Würthwein, *op. cit.*, p. 62.
- ⁴⁶ Cf. G. Gerleman, *op. cit.*, p. 79.
- ⁴⁷ La I. Alexandru, *op. cit.*, p. 117, în transcrierea *Bibliiei lui Șerban* cuvîntul este scris cu caractere grecești (Θαλπῶθε), deși în originalul de la 1688 sînt litere chirilice: ΘΑΛΠΩΘΕ.
- ⁴⁸ Cf. A. Bertholet, *Zur Stelle Hohes Lied 4 8*, în „Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft (Beiheft)”, XXXIII, 1918, p. 47—53; G. Gerleman, *op. cit.*, p. 151—153.

NOMS PROPRES DANS LES PREMIÈRES TRADUCTIONS ROUMAINES DU CANTIQUE DES CANTIQUES

(Résumé)

L'étude analyse le mode de réception des noms propres dans le milieu culturel roumain du XVIIe siècle, à savoir quelques aspects difficiles, comme la distinction entre les noms propres et les substantifs communs, entre les anthroponymes et les toponymes.

Noiembrie 1985

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DESPRE SUBSTANTIVAREA ADVERBULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

D. BEJAN

1. Până în prezent, în lingvistica românească s-au scris lucrări speciale doar despre substantivarea adjectivului¹ și a interjecției².

2. Întrucît literatura beletristică ne oferă numeroase exemple, în cele ce urmează încercăm să reliefăm căile de conversiune³ a altei părți de vorbire în substantiv, și anume a adverbului.

Substantivarea acestuia în limba română se face prin prepoziții, articulare (cu articol hotărît și nehotărît), determinare, alte poziții ale adverbului în context și desinențe de plural.

2.1. Deoarece adverbul este o parte de vorbire care apare frecvent precedată de prepoziții⁴ (cea mai frecventă după substantiv și pronume), se impune a fi diferențiate situațiile în care acesta, precedat de prepoziție, rămîne el însuși (adică adverb) de cele în care, avînd în față prepoziții, se substantivează, dobîndind, astfel, caracteristicile morfosintactice ale substantivului.

2.1.1. Cele mai frecvente prepoziții care se combină cu adverbele, fără a le substantiva, sînt :

— cu adverbe de loc : **ca** (*Aici e la fel de bine ca acolo*) ; **de** (*El vine de sus*) ; **decît** (*Sus e mai bine decît jos*) ; **de pe** (*N-ai adus nici o carte de pe acolo de pe unde ai fost*) ; **din** (*Vine din sus*) ; **dintru** (*Vîntul bate dintr-acolo*) ; **în** (*Du-te în sus*) ; **înspre**, (*Geamul e înclinat înspre înăuntru*) ; **întru** (*Vîntul bate într-acolo*) ; **pe** (*Cineva a trecut pe aici*) ; **pe din** (*Pe din jos de noi curge un rîu*) ; **pentru** (*Temele acestea sînt pentru acasă*) ; **pînă** (*Pînă acolo sînt zece kilometri*) ; **spre** (*Ușa este înclinată spre înăuntru*) ;

— cu adverbe de timp : **ca** (*Ca întotdeauna, după ce intră, își pune geanta pe masa din hol*) ; **de** (*De atunci au trecut zece ani*) ; **decît** (*A lucrat azi mai bine decît ieri*) ; **de pe** (*Încă de pe atunci se vedea că va ajunge un mare matematician*) ; **în** (*În curînd va împlini douăzeci de ani*) ; **pe** (*Pe atunci era foarte tînăr*) ; **pentru** (*Pentru azi am terminat*) ; **pînă** (*Pînă miine trebuie să rezolvați problemele*) ;

— cu adverbe de mod : **cu** (*Cu cît crește, cu atîta se face mai frumoasă*) ; **de** (*De-abia a intrat, că s-a și așezat pe scaun*) ; **decît** (*Decît așa, mai bine să nu faci nimic*) ; **după** (*După cît ai muncit, banii sînt suficienți*) ; **pe** (*A mîncat pe gratis*) ; **pentru** (*Pentru cît ai muncit ai fost remunerat*).

Contexte ca cele de mai sus sînt specifice adverbului, intră în caracteristicile lui morfosintactice. Nici una dintre prepozițiile de mai sus nu-i schimbă acestuia valoarea propriu-zisă.

2.1.2. În alte situații, nu întotdeauna firești, uneori chiar căutate și forțate, caracteristice mai ales literaturii beletristice, în special poeziei, cu unele dintre prepozițiile de mai sus, dar și cu altele în față, adverbele

trec în clasa morfologică a substantivului, avînd, prin raportare la un termen regent, funcții sintactice specifice acestuia. De astă dată, adverbul nu are valoare substantivală⁵, ci devine substantiv printr-o contextualizare specifică acestuia. Dacă, în prima ipostază, adverbul nu poate fi substituit cu substantive și nici nu e cazul să încercăm acest lucru, în cea de-a doua, prin prepoziție, el devine substantiv, putînd fi înlocuit peste tot prin cuvinte din clasa acestuia.

Materialul pe care l-am extras mai cu seamă din literatura beletristică⁶ (cu precădere din poezie, parțial și din proză) ne permite să ilustrăm substantivarea celor trei tipuri principale de adverbe :

— adverbe de loc : **cu** — *Copacule, semeni cu Nimeni și Nicăieri / Copac funest al incertitudinii mele* (Botta, S., I, 55); **de** — *În carte nu e vorba de nici un fel de sus* (Cacoveanu, A., 8); **de la și la** — *Se poate face trecerea de la dincolo la aici* (Cronică literară la Radio); **din** — *Pe drumuri care vin din Nicăieri* (A. Philippide, V., 25); **dincolo de** — *Nu se mai fixează nimic / deasupra și dincolo de deasupra / grupuri de stele pregătesc un răsărit antic / de soare și de duhuri* (Stănescu, P., 142); **fără** — *Sau mă veți părăsi în drum, stingher, / Uitat, pierdut în vreun străin ungher / Al coșmarului fără jos și sus* (A. Philippide, V., 286); **în** — *Speriate de năluca, / Năvălind și se afunde, / Aiurite în neunde* (Arghezi, S., III, 59); **între** — *Între mine și trecut / Între aici și între departe / Stă-ntrebarea-n loc de eu* (Beniuc, P., 658); *Se aflau toți desprinși de ceva între dincoace și dincolo* (P. Anghel, T., 198); **spre** — *Mai sus, mai sus / spre ce? Spre unde?* (Arghezi, S., I, 27);

— adverbe de timp : **către** — *Cîntecul ei prin azi către mine / S-a strecurat ca o pîne / Prin gura flămîndă către stomac* (Beniuc, P., 639); **cu** — *Cu mine zilele-ți adaogi / Cu ieri viața ta o scazi* (Eminescu, P., II, 224); **de** — *Mă simt la mine doar aiurea / Și azi îmi pare rău de ieri* (Beniuc, P., 18); *Și-acolo-ncet molcomitor, / Se-adună în suspine / C-un dor de „mîine” sora lor, / C-un dor de mine* (Bacovia, S. A., 159); **din** — *Această piele nevăzută, / Pe care fără voie ființa ta se mută / Din azi tot mai spre mine* (Beniuc, P., 540); **dinspre** — *Un drum e doar : Spre mine, ce duce dinspre azi* (Beniuc, P., 484); **fără** — *Dănuie un suflet în adieri / Fără azi / Fără ieri* (Blaga, P., 106); **în** — *Londra refuză contractele cu noi, a spus Kogălniceanu, deci chestiunea nu se pune în imediat* (P. Anghel, F., 256); *Sădesc în azi un tainic mîine* (Beniuc, P., 95); **înspre** — *Încep să curgă înspre ieri / și oră și clipită* (Stănescu, E. M., 108); **pentru** — *Și ne-am luptat / Neîncetat / Nu număi pentru azi și pîne / Ci fără preget, pentru mîine* (Beniuc, P., 218); **prin** — *Cîntecul ei prin azi către mine / S-a strecurat ca o pîne* (Beniuc, P., 639); **spre** — *Această piele nevăzută, / Pe care fără voie ființa ta se mută / Din azi tot mai spre mine* (Beniuc, P. 540);

— adverbe de mod : **de** — *„Și-ntr-o clipă de oleacă, / Ouă-n cuib strein și pleacă* (Arghezi, S., IV, 641); **De bine cînd mă-ntreabă / Eu cum era să tac (Coșbuc, P., I, 376); *Voi singuri străjuți altarul / Nădejdi noastre de mai bine* (Goga, P., I, 6); **decît** — *I-a făcut mai mult rău decît bine*; **de la** — *Lucrurile au evoluat de la bine la rău*; **între** — *Și neînterupt te clătinași între „ba da” și „nu”* (Arghezi, S., III, 89); **la** — *A fost alături de el și la bine și la rău / Spune Nu doar acela / care-l știe pe Da / Jură el, care știe totul / la Nu și la DA are foile rupte* (Stănescu, P., 64); **pe** — *Pe vreme bună și rea / Erai tot în calea mea, / Și pe bine și pe rău / Erai tot în drumul meu* (ANTOLOGIE, 144); **pentru** — *Visai pe-vingătorul***

încununat cu lauri, / În lupta pentru bine de-o lume admirat (Iosif, O. A., I, 351); peste — Și împreună cu portarul mai încercară încă o dată să-l facă a nu rămînea. Dară fu peste poate (A.L.P., II, 306); spre — Pentru ce n-ai vrut să fii și eu / Înclinat mai mult spre bine (Minulescu, R., 208).

2.2. Numeroase sînt cazurile în care adverbele se substantivează prin articulare cu articol hotărît și nehotărît, articolul fiind considerat aici (și în cazul altor părți de vorbire), indice al fenomenului respectiv ⁷ ori morfem al acestuia ⁸.

2.2.1. Urmate de articol hotărît :

— adverbe de loc : *Judecata de apoi este judecata celui mai de pe urmă chip al omului. Nu este înapoia lui, ci apoia lui* (Stănescu, R., 75); *Eram mic / și socoteam : ea mi-e aproapele / și o iubeam* (Blaga, P., 58); *Plictisul năpădește ca pirul împrejurul / Putregăind lumina sub cerul de gudron* (Labiș, P.I., 277); *Spală-te pe dinți / ei sînt poarta lăuntrului* (Stănescu, R., 296) etc.;

— adverbe de timp : *Din sînul vecinicii ieri / Trăiește azi ce moare* (Eminescu, P., III, 115); *Port urmele luptei pierdută-n palatul / Eternului miine și fostului ieri* (Minulescu, R., 125);

— adverbe de mod : *N-am să uit binele pe care mi l-ai făcut ; Și-i rog frumos să-nvie pe defunctul „Da”* (Minulescu, R., 235); *Încerc să duc mai departe felul lui de a fi altul, dar nu cu tot dinadinsul, ci cu tot altfelul* (Stănescu, R., 344) etc.

Principiile articulării adverbului cu articol hotărît, așa cum rezultă ele din materialul ilustrativ, sînt următoarele :

— adverbul substantivat este la cazul genitiv, deci trebuie să fie însoțit de articol hotărît : *Spală-te pe dinți / Ei sînt poarta lăuntrului* (Stănescu, R., 296); *Și eram Nimeni / al Nimănu și al Nicăierului* (Botta, S., II, 234); *Sînt tentați de a cădea în capcana lui „viceversa”* (Fanache, C., 65); *Port urmele luptei pierdută-n palatul / eternului Miine și fostului Ieri* (Minulescu, R., 125 ⁹);

— adverbul este determinat : *Să poți să o numești și pe ea acasa ta* (Emisiune la Radio); *Judecata de apoi e judecata celui din urmă chip al omului. Nu este înapoia lui, ci apoia lui* (Stănescu, R., 75); *Dar pierdută, cu ochi bolnavi, / Furi, ironic, împrejurul din salonul parfumat* (Bacovia, S. A., 54); *Ciobanii au dus cîntecul „Mioriței” prin munți pînă la Intorsura Buzăului și de-aici, din gură în gură, ca sărutul, în pretutindenea țării* (Stănescu, R., 20);

— cînd articularea cu articol hotărît nu este cauzată de determinanți, este vorba de adverbe care denumesc stări de lucruri general cunoscute : *Eram mic / și socoteam : ea mi-e aproapele / și o iubeam* (Blaga, P., 58); *Plictisul năpădește ca pirul împrejurul / Putregăind lumina sub cerul de gudron* (Labiș, P. I., 277); *Mamă, limpede rostire, către cel care-ți este fiul, / sunete fără de odihnă care-mprăstie tîrziul („Familia”, XVIII, 1982, nr. 11, p. 3);*

— articularea se face prin introducere ¹⁰ (anticipare) : *Între timp broasca l-a întrecut pe Ahile / Între timp a fost întretimpul și prin fisură s-au scurs înspre noi etruscii, varegii... („România literară”, XVI, 1983, nr. 4, p. 6).*

2.2.2. Adverbele însoțite de articol nehotărît, substantivate prin urmare cu ajutorul acestuia, sînt mai puțin numeroase decît cele articulate cu articol hotărît. Cu toate acestea, pot fi ilustrate cu exemple cele trei tipuri principale de adverbe :

— de loc : *E Orhideea, floarea / într-un extaz, / ca întoarsă din moarte / nu te speria / e Orhideea / într-un târziu / dintr-un departe* (Botta, S. II, 203); *Prințul cancelar a trebuit să pună stop acestei căderi prăpăstioase prin secole, într-un înapoi fără fund* (P. Anghel, I., 144); *Ea se arată ca un îngheț / mișcător al durerii / Un sus spre sus încolăcit / rupînd în tăcere dantura serii* (Stănescu, P., 11);

— de timp : *Cînd însă personajul se află în confruntarea nemijlocită cu sfîrșitul său, timpul și spațiul sînt anulate într-o activitate a unui acum și aici* (TIMPUL, 278); *Fixitatea neființelor mereu o clatin / într-un azi etern cu aură de vid* (Stănescu, P., 144); *Visez neconținut un mîine / Ce n-aș vrea să se facă azi* (Beniuc, P., 18); *Tocmai într-un târziu îi veni în minte să se uite pe jos* (A.L.P., II, 91)¹¹;

— de mod : *Zău dacă eram muieratic la o adică* (Georgina Viorica Rogoz, D., 107)¹²; *Eu sînt un ceresc bine / Cînd pot să zic voios...* (Alecsandri, P., II, 403); *Moartea nu se revelă decît prin dispariția unui bineînțeles* (Stănescu, R., 282); *Năzdrăvănia lui de astă dată nu-i folosi la nimic alt decît să-i dea în gînd să facă cercare într-o doară ce o ieși să iasă* (A.L.P., II, 375)¹³.

Din exemplele prezentate mai sus se pot desprinde următoarele :

— unele adverbe însoțite de articol nehotărit sînt precedate de prepoziții : *într-un târziu, dintr-un departe, într-un înapoi, într-un azi, la o adică* ;

— alte adverbe substantivate apar cu articol nehotărit pentru că sînt în cazul genitiv : *o activitate a unui acum și aici, dispariția unui bineînțeles* ;

— adverbele substantivate sînt la acuzativ fără prepoziții : *i-a făcut un bine, visez neconținut un mîine, simt un ceresc bine*.

2.3. Determinate de alte părți de vorbire (decît articolul), adverbele devin substantive :

— adverbe de loc : *Fumegos Departe / urciorule astru, / te cuprind de toarte [...]* (Botta, S., I, 188); *Nu zi vorba asta, că și tu o să suspini după ele. Dincolo. — Care dincolo?* (P. Anghel, I., 321); *Deocamdată calea duce numai în sus [...]. Acest sus ori acest „centru” este imaginat ca un loc în care dispar toate grijile* (Fanache, C., 38);

— adverbe de timp : [...]*ce-a mai făcut de atunci... Care atunci am gîndit eu* (Preda, C.I., 35); [...]*găsise forța să-și înăbușe simțămintele, să le amîne pentru mai târziu. Or, tocmai acest „mai târziu” îl trăia acum* (D. Popescu, P. P., III, 322); *Sădesc în azi un tainic mîine / Alt azi va fi din el poimîine* (Beniuc, P., 95); *Din jugu-atîtor ieri și azi și mîine / Să-mi dezrobesc vreau visul meu cel lung* (A. Philippide, V., 118);

— adverbe de mod : *Nu i-a făcut nici un bine ; Și ce bine, ce bine ucigător* (Botta, S. II, 46); *Că orice fericire, că orice dulce bine / Din ochii tăi de rază, îmi vine de la tine* (Alecsandri, P., I, 149); *Și anul șapte-al vieții mele regăsit / și primul da și primul nu* (Stănescu, P., 58); *Asta în timp ce Căprioara răspunse da cererii mele în căsătorie și fără să-mi scrie și să-mi spună că acel da devenise nu* (Preda, C.I., 162); *Sugestia acestui împreună făcu să crească în mine dorința ca un val înverzit și învinețit de sarea mileniilor* (Preda, C. I., I, 205); *Dar eu strig nu și-aș striga acest nu chiar de-ar fi / Să-mi zbor cu acest nu laolaltă plămîinii* (Labiș, P.I., 286).

De regulă, determinarea adverbelor din contextele de mai sus e unică, dar ea poate fi și dublă : *orice dulce bine*.

Mai toate adverbele sint determinate de adjective pronominale : *acest sus, acest mai târziu, alt azi, care atunci, ce bine, nici un bine, orice bine* etc. Mai rar, ele sint determinate și de alte părți de vorbire : *fumegos departe, primul da și primul nu*.

Legat de determinarea prin adjective pronominale a adverbului substantivat este procedeul introducerii (anunțării, anticipării) acestuia : *Am plecat dincolo. Care dincolo? ; Calea duce numai în sus. Acest sus este imaginat ca un loc...* ;

Ce a mai făcut de atunci? Care atunci? ; Sădesc în azi un tainic mîine / Alt azi va fi din el poimîine ; Găsise forța să-și înăbușe sentimentele, să le amîne pentru mai târziu. Or tocmai acest „mai târziu” îl trăia acum etc.

2.4. Uneori, alte poziții ale adverbului în context decit cele arătate sub 2.1., 2.2. și 2.3. pot fi invocate ca argumente ale substantivării acestuia. Încercăm să definim aceste poziții prin funcțiile sintactice ale respectivelor adverbe substantivate, acestea putînd fi :

— subiect : *Un înger! / Pe neașteptate, / furtună veni / AFARĂ a fost aruncat ÎNĂUNTRU* (Botta, S., II, 45); *Știu tot ce e mai departe de tine / atît de departe, încît nu există aproape* (Stănescu, P., 39); *Nu erau azi, nici mîine, nici ieri, nici totdeauna, / Căci unul erau toate și totul era una* (Eminescu, P., II, 256);

— nume predicativ : *Așa că. ieri e mîine / Și clipele se-ncurcă des-prinse din șirag* (Philippide, V., 333);

— falsă apozitie : *Unde-or fi, călifari, acele primăveri / și fratele Nimeni și vărul Nicăieri?* (Botta, S., I, 72); *Vino, monarhule Timp, cu nobilii tăi / Azi, Ieri, Acum și Atunce* (Botta, S., I, 147);

— complement direct : *Dar nu-mi puteam aminti nimic / Doar atît — că am atins pe Altcineva, pe Aliceva, pe Altunde* (Stănescu, P., 73); *Mamă, dacă-mi vrei tu bine, / Fă-l acum pentru mine* (Coșbuc, P., II, 35); *Dar soarta lui schimba-voi din rău oi face bine* (Eminescu, P., I, 168); *A procedat bine spunînd poate* (P. Anghel, F., 41).

2.5. Citeodată, adverbul se poate substantiva prin desinențe specifice substantivului, mai ales pentru genul neutru : *Tot călătorînd vei pune șesurilor peste țară / Așternuturi vii de salbe, împrejururi de brățară* (Arghezi, S., I, 152); *Aceste probleme au alte dedesubturi*.

2.6. În cîteva contexte, adverbele apar precedate de prepoziție și de un determinant : *Intrînd în corturi, se aflau mai aproape decît niciodată de acel dincolo către care pornise de acasă din primăvară* (P. Anghel, P., 172); *Mai mare mă aflu și nezburat, lipit de acel încotro* (Stănescu, P., 91); *Știam la care adineauri se gîndea* (Preda, C. I., I, 205); *Uneori în plin bine, vine ca un uragan și deloc preparat ceea ce am numit rău* (Preda, C. I., I, 436).

3. Funcțiile sintactice ale adverbului substantivat sint cele ale substantivului. Pe lîngă cele citate sub 2.4. mai amintim : atribut substantival genitival (*Spală-te pe dinți / Ei sint poarta lăuntrului ; Din sînul vecinului ieri / Trăiește azi ce moare*), atribut substantival prepozițional (*Un dor de mîine ; lupta pentru bine*), complement indirect (*Și azi îmi pare rău de ieri ; înclinat spre bine*), complement circumstanțial de timp (*Tocmai într-un târziu îi veni în minte să se uite pe jos*), complement circumstanțial de loc (*Încep să curgă înspre ieri și oră și clipă*), complement circumstanțial de mod (*Precum eu cred în tine / ca în ceresul bine*), complement circumstanțial instrumental (*Cu mîine zilele-ți adaogi / cu*

ieri viața ta o scazi), complement circumstanțial de scop (*Și ne-am luptat / Neîncetat / Nu numai pentru azi și pîine / Ci fără preget, pentru mîine*), element predicativ suplimentar (*Să poți să o numești și pe ea acasa ta*).

4. Se pot substantiva adverbe din toate cele trei mari subdiviziuni: de loc, de timp și de mod.

5. Adverbele substantivate aparțin celor trei genuri: masculin, feminin și neutru.

6. Substantivarea adverbului e un fapt lingvistic destul de răspîndit în limba română. Ea se realizează cu ajutorul prepozițiilor, al articolului (hotărit și nehotărit), al determinării (cu alte părți de vorbire decît articolul), prin alte poziții ale acestuia în context și prin desinențe substantive. Fenomenul lingvistic respectiv e specific mai cu seamă literaturii beletristice, în special poeziei. Avem de-a face cu un fapt de limbă obișnuit, de cele mai multe ori, dar și căutat, emfatic, cîteodată.

N O T E

¹ Ioana Diaconescu, *Substantivizarea adjectivului în limba română*, în SMFC, III, București, 1962, p. 197–279 și I. Coja, *Substantivarea adjectivelor ce denumesc însușiri omenești negative*, în SMFC, IV, București, 1962, p. 280–285.

² Magdalena Popescu-Marin, *Despre substantivarea interjecției în limba română*, în „Limbă și literatură”, 1984, nr. 2, p. 166–173.

³ Transformarea unei părți de vorbire în alta (fenomen lingvistic care include în el și substantivarea) este denumită în diverse feluri în lucrările românești de specialitate: *schimbarea categoriei gramaticale* (*Gramatica limbii române*, ed. I, vol. I, București, 1954, p. 37–38 și Georgeta Marin, *Compunerea și schimbarea categoriei gramaticale în Psaltirea Hurmuzachi*, în SMFC, I, 1959, p. 213–221); *schimbarea valorii morfologice* (Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 264); *schimbarea valorii gramaticale* (*Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, București, 1963, p. 22 și *Introducere în lingvistică*, ed. a II-a revăzută și adăugită, București, 1972, p. 134); *schimbarea clasei morfologice* (Gh. I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, București, 1966, p. 66); *schimbarea categoriei morfologice* (Al. Graur, *Deraieri lexicale, Extras din „Buletin științific”*, C., Științe sociale, istorice, filosofice și economico-juridice, știința limbii, literatură, artă, Tom. I, 1949, nr. 2, p. 5); *conversiune* (Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, 1974, p. 290 și Gh. Constantinescu-Dobridor, *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, București, 1980, s.v. *Conversiune*); *conversiune* – *schimbarea funcției gramaticale* (Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo și Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 66).

⁴ Pentru combinarea prepozițiilor cu adverbele vezi articolul nostru, *Prepoziție + adverb*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 213–219.

⁵ Considerăm că adverbul nu poate avea valoare substantivală, așa cum au pronumele și numeralile. Opoziția trebuie făcută deci între adverbul ca adverb și adverbul substantivat (devenit substantiv).

⁶ Alecsandri, P., I, II = V. Alecsandri, *Poezii*, I, II, București, 1954; P. Anghel, T. = P. Anghel, *Te Deum la Grivița*, București, 1978; P. Anghel, F. = P. Anghel, *Fluviile*, București, 1980; P. Anghel, I. = P. Anghel, *Ieșirea din iornă*, București, 1981; ANTOLOGIE = *Antologie de lirică populară românească*, București, 1980; A.L.P., II = *Antologie de literatură populară*, II, București, 1956; Arghezi, S., I = T. Arghezi, *Scrieri*, I, București, 1962; Arghezi, S., III = T. Arghezi, *Scrieri*, III, București, 1963; Arghezi, S., IV = T. Arghezi, *Scrieri*, IV, București, 1963; Bacovia, S.A. = G. Bacovia, *Scrieri alese*, București, 1961; Beniuc, P. = M. Beniuc, *Poezii (1938–1968)*, București, 1969; Blaga, P. = L. Blaga, *Poezii*, București, 1966; Botta, S., I, II = E. Botta, *Scrieri*, I, II, București, 1980; Cacoveanu, A. = V. Cacoveanu, *Aprobare pentru un tango*, Cluj-Napoca, 1982; Coșbuc, P., I, II = G. Coșbuc, *Poezii*, I, II, București, 1958; Eminescu, P., II, III = M. Eminescu, *Poezii*, II, III, ediție critică de D. Murărașu, București, 1982; Fanache C. = V. Fanache, *Caragiale*, Cluj-Napoca, 1984; Goga, P., I, II = Octavian Goga, *Poezii*, I, II, București, 1967; Iosif, O.A., I = Șt. O. Iosif, *Opere alese*, I, București, 1962; Labiș, P. I. = N. Labiș, *Primele iubiri*, București, 1962; Minulescu, R. = I. Minulescu, *Romanțe pentru mai tîrziu*, București, 1969; Philippide, V. =

A. Philippide, *Visuri în viața mea*, București, 1969; D. Popescu, P.P., III = D. Popescu, *Pumnul și palma*, III (*Marșul cariaticilor*), București, 1982; Preda, C. I., I = M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, I, București, 1980; Georgina Viorica Rogoz, D. = Georgina Viorica Rogoz, *Drăculeștii*, București, 1977; Stănescu, P. = N. Stănescu, *Poezii*, București, 1970; Stănescu, E. M. = N. Stănescu, *Epica Magna*, Iași, 1978; Stănescu, R. = N. Stănescu, *Respirări*, București, 1982; TIMPUL = *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, București, 1981.

⁷ Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 171.

⁸ Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, p. 18-19.

⁹ Articolul aparține de fapt nu adjectivelor *etern* și *fost*, ci adverbilor *miine* și *ieri*. Vezi *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, București, Editura Academiei R. S. România, 1963, p. 98 (în continuare: GA, I).

¹⁰ Vezi, pentru fenomenul similar la substantiv, GA, I, p. 99.

¹¹ Substantivare consemnată și în DEX, s.v. *tirziu*.

¹² Vezi și în DEX, s.v. *adică*.

¹³ Chiar dacă *într-o doară* e considerată expresie (vezi DEX, s.v. *doar*), ea este formată dintr-o prepoziție (*întru*) și un substantiv cu articol nehotărît provenit din adverbul *doar* (*doară*).

SUR LA SUBSTANTIVATION DE L'ADVERBE EN ROUMAIN

(Résumé)

Les marques de la substantivation de l'adverbe sont en roumain les prépositions, l'article (défini ou indéfini), la détermination, la position spéciale dans le contexte et les désinences; les deux premières étant les plus fréquentes. Peuvent être substantivées toutes les trois catégories principales d'adverbes (de lieu, de temps et de manière). Les adverbes substantivés peuvent être, dans le contexte, masculins, féminins et neutres. Ils ont les fonctions syntaxiques du substantif. La transformation de l'adverbe en substantif est assez fréquente en roumain.

Septembrie 1985

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

DOUĂ TIMPURI GRAMATICALIZATE — “MAI PUȚIN CA PERFECTUL” ȘI “MAI PUȚIN CA VIITORUL”

D. D. DRAȘOVEANU

1. Examinăm, pentru început, în cele de mai jos, din punctul de vedere al gramaticalității, structura de tipul *avea să*. . : *Am aflat că fratele meu avea să vie a doua zi*.¹ Dacă structura este gramaticalizată, atunci și timpul exprimat trebuie ratificat ca gramatical. (Cuvântul *gramaticalitate*, îl folosim cu sensul de rezultat al gramaticalizării.)

1.1. Fapt de așteptat, structura a intrat în atenția unor cercetători : B. B. Berceanu o consideră timp², dar — logician fiind³ — nu ia în discuție problema gramaticalității respectivei structuri.

Gramaticienii, dintr-o prudență dictată tocmai de exigențele gramaticalității, nu consideră structura drept timp, ci o denumesc, neangajant, fie prin termenul “construcție”⁴, fie prin termenul “perifrază”⁵.

Remarcă. Semn al aceleiași prudențe este, de exemplu, și dilema formulată de Émile Benveniste în legătură cu o structură, tot temporală : „Comment savoir, par exemple, si *il allait sortir* appartient ou non au paradigme de *sortir*. En vertu de quelle classification temporelle devra-t-on l'accepter ou le rejeter?”⁶

1.2. Problema se reduce la alternativa : elementele constitutive, *avea* și *să vie*, sau sînt disociabile și atunci *avea* este predicativ, iar structura nu este gramatical unitară, sau sînt nedisociabile și atunci *avea* este nepredicativ, iar structura este gramatical unitară ; al doilea termen al alternativei conține, la rîndul său, o alta : *avea* este sau semiauxiliar, sau auxiliar.

1.2.1. În lucrările care tratează structura discutată, alternativa nu-și păstrează acuratețea ; elementele termenilor acestei alternative ne apar scoase din cele două aliniamente, producîndu-se contradicții. Astfel, deși denumirile “perifrază” și “construcție” trimit la un caracter unitar al structurii, componenții ei nu sînt unanim considerați, în consecință, drept nondisociabili, ci și disociabili, sau și una, și alta :

(a) În GA, I, p. 237, nu se ia o decizie : „Perifrazele cu imperfectul de tipul *avea să, trebuia să, urma să*, considerate ca unități [sp. mea], exprimă [...]; imperfectul de aici însă considerat izolat [sp. mea], exprimă [...]”. Adică, două „posibilități” (?!) : în prima, un *avea* nedisociat, subunitate, *nepredicativ* ; în a doua, un (același) *avea* disociat, izolat, *predicativ*. La rîndul său, faptul că discuția se poartă sub titlul *Imperfectul* (p. 236) trimite la un *avea* disociat, *predicativ*.

(b) În alt loc, vol. II, p. 98, GA îl apreciază pe *avea* (împreună cu alte verbe „care exprimă modalitatea”) — nu fără o motivare și, cu prudență, nu în termeni categorici — ca fiind disociabil, *predicativ* :

„De aceea preferăm să analizăm în aceste construcții funcțiunea sintactică a fiecăruia din elementele lor componente: verb predicat + [...]”.

(c) Într-un al treilea loc, structurile cu *a avea* și cu altele (*a trebui*, *a veni*...) sînt taxate drept complexe „cu sens unitar” (GA, I, p. 204).

1.2.2. Valeria Guțu Romalo îl consideră pe *avea* — la un loc cu celelalte „semiauxiliare de mod” — ca nedisociabil, *nepredicativ*: „[...] ajungem la concluzia practică, de interes didactic, că în analiza sintactică semiauxiliarele nu trebuie despărțite [...]” (*art. cit.*, p. 81). În subsidiar notînd, ne permitem să observăm și în formularea citată o anumită rezervă, autoarea ținînd să precizeze caracterul deciziei luate.

2. Dar nu numai în legătură cu *avea* să există deosebiri, oscilații, contradicții. Chiar și *a avea* din structura viitorului, *am să...*, este pus în cauză. (Îl cuprindem în discuție, pentru că va intra în comparație cu *avea să...*)

2.1. Ideea că acest *a avea*, din însăși structura viitorului, nu este auxiliar, ci predicativ, deci necesarmente dissociabil, o întîlnim afirmată de Ion Coteanu: „[...] este predicat cu obiect direct.”⁷ Autorul motivează astfel: „Construcția de viitor cu [*a*] *avea* [...] se desface cu ușurință; de ex. *are* intenția să reia discuția;”⁸. Această interpretare nu poate fi acceptată, din cauză că reduce la una singură două structuri — omonime — categoric diferite: (A) *are* + complement direct + *să reia* și (B) *are să reia*; deosebirea: în (A), complementul direct este c e r u t, cu necesitate, de *are*, predicativ; în (B), un complement direct la dreapta lui *are* este i m p o s i b i l; explicația: numai (B) constituie o realizare a viitorului; ca dovadă, numai structura (B) este sinonimă cu realizarea aceluiași viitor prin *o* (*o să reia*); or, întocmai așa după cum la dreapta lui *o* este imposibil un complement direct (**o intenția*), tot așa, acesta este imposibil și după *are* din (B).

Notă. Prin omisiunea acestei deosebiri, se explică și contradicția: pe de o parte, structura *are intenția să reia* este considerată „construcție de viitor cu [*a*] *avea*”, pe de alta, același *a avea* este socotit predicativ⁹.

Cît privește structura *fratele meu avea să vie*, aceasta se asimilează tipului (B), căci „fratele meu nu avea intenția să vină”, ci „avea să vină”.

3. Predicativ sau nepredicativ? Date fiind cele de mai sus, *ipoteza predicativității* lui *avea (să)*, ca și aceea a lui *am (să)*, nu mai poate fi suspectată de gratuitate, cum ar fi putut părea la prima vedere.

Ca verb predicativ, după cum se știe, *a avea*: (1) înseamnă, ca sens general, „a poseda”, (2) este tranzitiv (asupra obiectului posedat) și (3) este deci, în analiza sintactică, disociat de complementul său direct, pe cînd *a avea* din *avea să vie* și din *am să reiau*:

(1') nu înseamnă „a poseda”; de altfel, în limba română contemporană, o acțiune exprimată printr-un verb la mod personal nu se poate constitui în obiect posedat (subordonată completivă directă) al lui *a avea*;

(2') nu este tranzitiv, dar — am zice — nici intransitiv, ci a tranzitiv, adică neutru în raport cu tranzitivitatea/intransitivitatea, întocmai ca *am* din *am lucrat*.

(3') Consecință a celor de sub (1') și (2'), *avea (să)* și *am (să)* sînt nedisociabile de conjunctivul următor, sînt *nepredicative*.

3.1. Menținându-ne încă la ipoteza predicativității, aceasta ar putea fi invocată pe baza unei echivalențe semantic-lexicale între *avea să* și *urma să*. O atare echivalență nu este probatorie pentru statutul lui *avea* sau *am*, după cum, nici în general, nu este concludentă pentru planul gramatical: termenii unei echivalențe semantic-lexicale au, cel mai adesea, trăsături gramaticale diferite — identitățile sint coincidente —, trăsături care fac substituirea termenilor riscantă, fie în sensul pericolului de a pierde din atenție respectivele trăsături, fie în acela de a atribui substituitului trăsăturile gramaticale ale substituentului; exemplele în acest sens sînt numeroase. Astfel, DEX tratează identic, drept (reflexive și) tranzitive, atît pe *a-și aminti*¹⁰, cît și pe *a-și aduce aminte*¹¹, în ciuda faptului că, în timp ce *a-și aminti* este mult mai frecvent folosit tranzitiv (~ *ceva*), *a-și aduce aminte* este mai frecvent intransitiv (~ *de ceva*). Înseși denumirile de „dativ cu *la*” sau de „genitiv cu *la*, *de*” sînt infidele, căci un „dativ cu *la*” este un *la* + acuzativ (fără să negăm grupului *la* + acuzativ trăsăturile dativale); improprietatea denumirii a rezultat din echivalare: *te spun mamei* [sic!] = *te spun la mama*. În cazul nostru:

(1) chiar și viitorul cu *voi* este semantic-lexical echivalent cu *urmează să*, echivalență pe baza căreia, dacă i-am acorda valoare de argument, ar însemna să punem în discuție însăși gramaticalitatea acestei realizări a viitorului; greșeala ar fi de aceeași mărime cu a susține, viceversa, că viitorul în limba română se formează (și) cu *a urma*.

Notă. Această echivalență are însă valoare de instrument într-o anumită dezambiguizare (vezi infra, 4.1.2.1).

(2) *A urma* este predicativ¹², iar *avea (să)* și *am (să)* sînt nepredicative, nedisociabile în planul sintactic de celelalte elemente constitutive ale structurilor din care fac parte.

Notă. (a) Înțelegem prin verbe nepredicative atît verbele *auxiliare*, cît și verbele *semiauxiliare*. (Verbele așa-numite copulative sînt predicative¹³ și oricum nu intră în discuția de față.)

(b) GA nu adoptă termenul de *semiauxiliare*, numind verbele respective: fie *auxiliare*, nu propriu-zise (I, p. 51), fie *auxiliare de modalitate* (I, p. 204), fie *verbe de modalitate* (II, p. 98). După opinia noastră, în ambele sintagme — *semiauxiliare de mod* și *auxiliare de modalitate* — există cite un termen convenabil: prin *semiauxiliare* verbele respective s-ar separa de cele total gramaticalizate, de auxiliare; în schimb, cum termenul *mod* trimite la modurile ferm constituite, la categorii, mai potrivit ar fi termenul *modalitate*. În consecință, luîndu-ne permisiunea unei propuneri, mai convenabilă ar fi sintagma *semiauxiliare de modalitate*. *Semi*~ sau *cvasi*~? Mai degrabă *cvasi*~, numai că acesta ar putea fi apreciat ca inadecvat pentru limbajul manualelor de gramatică, clasele V—VIII.

4. *Semiauxiliar* sau *auxiliar*? În studiul citat, *Semiauxiliarele...*¹⁴ — studiu căruia îi datorăm însuși conceptul de verbe „semiauxiliare” —, structura *aveam (să)* figurează sub două sensuri modale: (a) „necesitatea”, ex. *Aveam să mă duc pînă în cutare loc [...]*, p. 71 și (b) „ca element constitutiv al unor construcții cu valoare mai curînd temporală decît modală”, ex. [...] *acest turist avea să serie impresiunile lui de călătorie [...]*, p. 71.

După cum vom încerca să arătăm, structura (a) și structura (b) — aceasta din urmă, identică cu cea discutată de noi — sînt doar o m o n i m e, statutul lui *avea* din (b) fiind altul decît al celui din (a). Spre a dovedi acest lucru, vom compara structuri conținînd un *a avea* cert semiauxiliar cu structuri în care *a avea* este, la fel de cert, auxiliar și vom urmări căruia din cei doi termeni comparați i se asimilează structura noastră, *avea să vie*.

Semnificația simbolurilor de mai jos: *A* = structurile cu *a avea* ca auxiliar; *S* = structurile cu *a avea* ca semiauxiliar; 1, 2 și 3 (atașate la *A* sau *S*) înseamnă timpul lui *a avea*: 1 = prezentul, 2 = imperfectul și 3 = viitorul I. Cuvînt spațiat în exemplu înseamnă cuvînt accentuat.

4.1. Deosebiri.

4.1.1. În *S* accentul logic (sintactic) pe *a avea* este posibil, de multe ori realizat și uneori singur suficient pentru separarea omonimelor; în *A* el nu este posibil pe *a avea*. A se compara membrii cuplurilor:

*S*₁ *A m să-ți spun ceva.*

*A*₁ *Am să-ți spun ceva sau Am să-ți s p u n c e v a . ;* tot

*S*₁ *A r e să-mi dea o carte, de aceea îl caut.*

*A*₁ *M-a asigurat că mîine are să-mi dea o carte. ;*

*S*₂ *A v e a să-mi dea o carte, de aceea l-am căutat.*

*A*₂ *M-a asigurat că a doua zi avea să-mi dea o carte. ;*

*S*₃ *După ce-ți va scădea din datorie, tu nu vei mai a v e a să restitui decît . . .*

*A*₃ *Peste un an vei fi în clasa I, iar peste doi vei avea să fii într-a doua. Sau, tot A₃, Se va duce, dar peste doi ani va avea să se întoarcă.*

Diferența de timp a lui *a avea* este, după cum se vede, nesemnificativă, nulă, pentru calitatea de *S* sau de *A*, încît, așa după cum în *A*₁ *a avea* este necontestabil și necontestat (cu excepția de la 2.1.) auxiliar, tot așa este și în *A*₂. Structura *avea să vie* este, și numai pe baza criteriului de aici, o structură *A*, *A*₂, cu *avea* a u x i l i a r.

4.1.2. În *S*, *a avea* are două sensuri lexicele: cel original, “a poseda”, mult slăbit, și cel de “necesitate”, predominant, fundamental¹⁵. În *A*, sensul lexical al lui *a avea*, “a poseda”, este — nici nu atrofiat¹⁶, ci — inexistent, unicul sens lexical al acestor structuri fiind cel dat de verbul la conjunctiv. Cel prin care conținutul lui *A* se plasează pe poziție de posterioritate este, bine-nțeles, *avea*, care, încorporat în structură, încetează să mai arate simultaneitatea proprie imperfectului; această poziționare în timp nefiind o modalitate, structurile *A* sînt e x c l u s i v temporale (nu și modale).

Notă. Neseparabilitatea lui *avea* din *S* — a lui *avea* din *A* este indiscutabilă — este determinată tocmai de cele două sensuri ale lui *a avea*: dacă l-am separa de conjunctiv, acesta din urmă ar fi o completivă directă, ceea ce ar însemna să facem abstracție de celălalt sens, predominant, al semiauxiliarului, “necesitatea”; invers, dacă am considera conjunctivul propoziție subiectivă, pe baza “necesității” presupusului regent, nu numai că ar însemna să neglijăm sensul “a poseda”, dar nici n-ar fi posibil, din cauza caracterului personal al lui *a avea*.

4.1.2.1. Degajăm, din cele de la 4.1.2., un al doilea mijloc al separării lui *S* de *A* — prin apel la sensurile lexicale ale verbelor predicative corespunzătoare : pentru *S*, „a trebui”, iar pentru *A*, „a urma”.

4.1.3. Structurile *S* sînt variabile, *a avea* putînd sta la orice mod și timp, iar verbul următor, nu numai la conjunctiv, ci și la infinitiv și mai ales la supin. (Vezi Valeria Guțu Romalo, *art. cit.*, p. 70 și 72.)

Notă. Dintre aceste varietăți ale structurilor *S*, în discuția de față, le-am reținut numai pe cele omonime cu structurile *A*.

Structurile *A*, au, dimpotrivă, caracter fix toate, A_1, A_2, A_3 .

4.1.3.1. Din deosebirea de aici, obținem un al treilea mijloc de separare a lui *S* de *A* : în *S*, conjunctivul poate fi înlocuit cu supinul, acesta fiind chiar un reliefant al „necesității” din *a avea*, în așa măsură, încît în prezența lui accentul logic de pe *a avea* devine facultativ. În *avea să vie*, conjunctivul nu poate fi substituit prin supin fără ca *avea* să nu exprime „necesitatea”.

4.2. *Concluzie* (la 4.). Trăsăturile de mai sus ale lui *A*, antonimice cu ale lui *S*, aparțin în strict egală măsură tuturor membrilor *A*, ca note comune și esențiale acestora, încît

(a) dacă în A_1 *a avea* este incontestabil și necontestat auxiliar (gramaticalizat, atranzitiv, subunitate a unității A_1), atunci nici în A_2 și nici în A_3 el nu este cu nimic mai puțin auxiliar ; diferența de timp, *are (să) / avea (să) / va avea (să)*, diferență exclusivă, nu are cum schimba sau măcar influența acest statut de auxiliar, după cum nici la un verb predicativ sau la unul semiauxiliar, o asemenea diferență nu li-l poate schimba.

(b) Ca auxiliar, el creează sau participă la crearea de categorii gramaticale, în cazul nostru, timpuri, astfel că, dacă A_1 este timp gramaticalizat absolut¹⁷, atunci și A_2 și A_3 sînt tot timpuri, egal de și (tot) absolut gramaticalizate : trei timpuri cu auxiliarul *a avea* și nu numai unul, A_1 , un sistem triadic al timpurilor cu *a avea* + conjunctivul (și numai conjunctivul).

5. A_2 și A_3 . Trăsăturile lor definatorii sînt evidente, astfel că le vom prezenta succint.

5.1. Notele comune : (a) ca structură, sînt timpuri *perifrastice* ; (b) din punct de vedere relațional, sînt timpuri raportate, relative. (Verbul la timpul căruia se face raportarea poate lipsi.)

5.2. Diferența, în afară de cea intrinsecă, stă în :

(a) situarea pe axa timpurilor și astfel în timpul cu care intră în raport : A_2 — cu perfectul compus, A_3 — cu viitorul I ;

(b) frecvență : A_3 se întîlnește mult mai rar decît A_2 ¹⁸. Explicația : mai greoi în formulare, îi este preferat viitorul I, care, cu ajutorul complementelor de timp, cu al conjuncțiilor temporale (în cazul subordonatelor respective) și cu ajutorul „logicii lucrurilor”, satisface exprimarea posteriorității.

5.2.1. A_2 și *imperfectul*. „Acțiunea redată de un imperfect poate fi în raport de [...] posterioritate față de o acțiune în trecut : *Am prins trenul care pleca peste 5 minute*” (GA, I, p. 237). În situații ca cea de aici, într-adevăr, A_2 este substituibil prin imperfect (*care pleca / avea să plece*), dar numai cînd acesta este însoțit de un complement de timp al posteriorității (*peste 5 minute*) ; ca dovadă, în absența acestuia, imperfectul redevine de simultaneitate : *Am prins trenul care pleca*.

6. *Simetrie*. Opoziții, raportări, corespondențe între A_2 și A_3 și ale acestora cu celelalte timpuri de pe axă își găsesc reflectare în denumirile lor antinomice, mai multe posibile, atingînd jocul de cuvinte, un joc semnificativ pentru completarea simetriilor din sistemul temporal adusă de aceste două timpuri :

(a) prin raportare la timpul absolut, A_2 este un trecut (*perfect*) posterior, iar A_3 — un viitor posterior ; dacă lui A_2 i-am zice, ca în gramatica engleză, *viitor în trecut*, atunci A_3 este un viitor în viitor.

(b) Ca antinom al mai mult ca perfectului, A_2 este mai puțin ca perfectul, iar A_3 , ca antinom al viitorului anterior sau viitorul II, este, ca la (a), tot un viitor posterior, un viitor III.

(c) Prin corespondența cu timpul de pe axa opusă, dacă A_2 este mai puțin ca perfectul, A_3 este mai puțin ca viitorul, după cum viitorul anterior, corespondent al mai mult ca perfectului, este mai mult ca viitorul.

Notă. Cele mai multe denumiri trebuie înțelese ca eliptice de menționarea termenului la care se face raportarea. Altfel, aceste denumiri ne apar fie conținînd pleonasmе (*viitor posterior, perfect anterior*), fie contradicții în termeni (*trecut posterior, viitor anterior, viitor în trecut*). Pentru posterior, B. B. Berceanu se folosește de adjectivul ulterior (*lucr. cit.*, p. 197); acesta este mai puțin contradictoriu aplicat la A_2 , mai puțin pleonastic aplicat la A_3 , dar este și cu ceva mai puțin relațional (decît sinonimul posterior), putînd fi întrebuițat și în absența timpului absolut. *Trecutul posterior* și *viitorul în trecut* au o accepție mai largă, sub această denumire putînd să intre nu numai A_2 , ci și imperfectul (în condițiile arătate la 5.2.1.). Cît privește denumirea mai mult (și mai puțin) ca perfectul, dacă o gîndim cuvînt cu cuvînt, ne apare ca ilogică : o acțiune mai mult decît trecută ?!, mai mult decît încheiată ?!, sau mai puțin decît... ?!

★

Considerații finale. (1) Presupusele piedici care ar sta în calea ratificării ca timpuri gramaticalizate, deci gramaticale, a structurilor A_2 și A_3 ar fi de ordin subiectiv :

(a) caracterul lor analitic ; (dacă ar fi sintetice, evident, acceptarea lor n-ar constitui o problemă) ; cîtă vreme însă ele au același caracter fix ca A_1 , la fel de analitic, impedimentul ne apare ca neîntemeiat.

(b) Existența structurilor A_2 și ales A_3 este „incomodată” de cea a omonimelor S_2 și S_3 din vecinătatea lor, dar însăși recunoașterea omonimiei respective face subiectiv impedimentul, la mijloc nefiînd vorba decît de un neînsemnat efort de separare, în unele cazuri. Admitem că uneori ambiguitățile nu sînt excluse : ex. *Eu îți voi citi bucata, iar tu vei avea să-mi spui ce ai înțeles* („va urma”) / „va trebui să-mi spui”).

(2) Consecință și nu scop, acceptînd cele două timpuri, sistemul temporal românesc, din limitat simetric, devine aproape absolut simetric, nemailipsindu-i decît un timp al simultaneității cu viitorul I.

NOTE

¹ *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, p. 263. (Mai departe, GA.)

² B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, 1971, p. 197.

- ³ *Videm, Cuvint înainte* de Al. Graur.
- ⁴ Valeria Guțu Romalo, *Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, 1956, p. 71.
- ⁵ Valeria Guțu Romalo, *art. cit.*, p. 71, și GA, I, p. 237.
- ⁶ Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, [Paris], 1966, p. 237.
- ⁷ Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, 1982, p. 206.
- ⁸ *Ibidem.*
- ⁹ *Ibidem.*
- ¹⁰ DEX, s. v. *aminti*.
- ¹¹ DEX, s. v. *aduce*.
- ¹² Ca semiauxiliar, după DEX, s. v. *urma*, ar avea sensurile: „a trebui”, „a fi nevoie”, străine de structura noastră. Despre sensul „a trebui” al unui *avea (să)*, vezi 4.1.2.
- ¹³ D. D. Drașoveanu, *Sintagma „verb + adjectiv” — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 268.
- ¹⁴ Vezi nota 4.
- ¹⁵ Valeria Guțu Romalo, *art. cit.*, p. 72 și 71.
- ¹⁶ În GA „foarte abstract” (I, p. 203).
- ¹⁷ Această măsură a gramaticalizării nu o înțelegem ca negând diferența de nuanță dintre viitorul cu *voi* și cel cu *am (să)*.
- ¹⁸ La B. B. Berceanu, structura cu viitorul, în schema de la p. 197, nu apare; autorul și afirmă aici despre „acțiunea ulterioară viitorului principal”: „nu are formă specială (putin-du-se realiza cu ajutorul unui complement: *apoi voi face* etc.)”. La p. 199, această structură apare: „forma cu *am (am să fac, am de făcut)* are un viitor propriu (*ubi avea să fac, voi avea de făcut*)”. Vedem și din acest citat că autorul nu desparte pe *S* (vezi supinul *de făcut*) de *A*.

DEUX TEMPS GRAMMATICALISÉS — LE «MOINS-QUE-PARFAIT» ET LE «MOINS-QUE-FUTUR»

(Résumé)

L'auteur met en question les structures contenant *a avea* (avoir) + le subjonctif: *avea (să)* et *va avea (să)*. Il admet, d'après Valeria Guțu Romalo, que *a avea* dans certaines structures est semi-auxiliaire, mais il montre qu'il y a aussi un auxiliaire *a avea*, homonyme du semi-auxiliaire. Comme auxiliaire, il réclame qu'on les statue comme temps grammaticalisés: « un passé postérieur » (avec *avea*) et un « futur postérieur » (avec *va avea*).

Noiembrie 1985

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

ROMULUS TODORAN, *Contribuții de dialectologie română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, 249 p.

Volumul reprezintă o antologie de autor acoperind o perioadă compactă de un sfert de secol de cercetare în domeniul dialectologiei românești: 1954, anul publicării primei părți a notelor *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal: ă protonic > a*, și 1979, anul apariției ultimei părți a studiului consacrat lui Sever Pop (articolul Moașă „sage-femme” aparține începutului deceniului al cincilea).

Volumul investește cu dreptul reafirmării în fața opiniei de specialitate cercetarea științifică personală din perioada sfertului de secol menționat.

Reunirea și structurarea în actualul volum sînt în măsură să sublinieze confirmarea în timp a pozițiilor autorului, ca și obiectivarea în procesul schimbului de opinii a observațiilor făcute în literatura științifică de profil.

Așa cum este menționat în *Cuvîntul înainte*, citeva studii sînt însoțite de *Note* care aduc completări și precizări ale punctului de vedere personal în problema discutată, precum și delimitări față de opiniile altor autori și reafirmări ale valabilității constructului analitic în contextul științific critic.

Este reconfortant și definitoriu pentru profilul omului de știință și al profesorului că opinii și luări de poziții în anii 1956, 1960, în probleme controversate la acea dată (vezi studiile referitoare la problema delimitării limbii și dialectului: *Cu privire la o problemă de lingvistică în discuție: limbă și dialect, Cîteva observații cu privire la problema delimitării dintre limbă și dialect*, precum și notele însoțitoare), pot fi reafirmate și acum cu deplina validitate a concepției și expresiei inițiale.

Contribuțiile, avîndu-i în vedere „pe specialiștii în studiul limbii române, pe studenții filologi, pe profesorii de limba română [...]” (p. 5), au, pe lângă caracterul antologic, care facilitează consultarea unor studii apărute în diverse reviste de-a lungul anilor și selectează pentru cititor acele cercetări care îl definesc pe omul de știință lingvist (dialectolog), și unul de exemplaritate.

Constructul motivațional introducînd cercetarea personală este esențializat, fără a fi sărac, critic, fără a fi împovăraător.

Secvența dedicată lexicologiei apelează cu imanență la statistică, reținîndu-i acesteia rigoarea și forța demonstrației, realizînd totodată și o deschidere spre istoric și social ca reflectare în limbă și prin limbă. Finalul articolului *Elementul latin în lexicul dialectelor românești* sintetizează: „Marele număr de cuvinte de origine latină păstrat numai în dacoromână: 534 (24,40 %), aproape un sfert din totalul elementelor latine, în raport cu cele de peste două sute, specifice dialectelor românești transdanubiene, nu se poate explica altfel decît admițînd un larg teritoriu de formare a limbii și poporului român, în nordul și sudul Dunării, unde a existat un proces de romanizare, și admițînd continuitatea elementului romanic pe teritoriul vechii Dacii” (p. 139). Un aspect similar, specific de data aceasta însă numai dialectului dacoromân în ansamblul său, ne aduce studiul *Despre influența maghiară în lexicul graiurilor românești din Transilvania*: „1. Elementele maghiare în lexicul graiurilor românești din Transilvania chiar și în acele regiuni în care contactul dintre români și maghiari este mai intens, are o importanță redusă în comparație cu elementele latine și, în parte, cu cele slave [...]”.

3. Influența maghiară în lexicul graiurilor românești din Transilvania este în regres, pe de o parte prin dispariția unor termeni perimați, legați de vechea organizare a vieții sociale [...], iar pe de altă parte prin dispariția cuvintelor dialectale sub impulsul limbii literare naționale [...]” (p. 148–149).

O mențiune specială se cuvine utilizării în studiile volumului a sursei documentare pe care o reprezintă *Atlasul lingvistic român*. ALR-ul este în *Contribuții* nu numai onorat, așa cum se cuvenea, dar și recomandat prin exemplul personal ca o incitantă sursă de informare.

Formularea ipotezei științifice și enunțarea propriei opinii sînt ferme, fără a fi prezumțioase, deschise, dar prudente.

Prima parte a studiului *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal: ă protonic > a* conchide: „Fenomenul analizat mai sus, sub diferite aspecte, apare ca o schimbare fonetică, la nivel dialectal, nefixată îndeajuns și negeneralizată, adesea oscilantă, cu un grad diferit de realizare din punct de vedere diacronic, diatopic și diastratic”.

Și mai ilustrativă este discuția pe marginea demarcării limbii de dialect: „Fără a avea pretenția de a fixa un criteriu general valabil, credem că putem afirma, cel puțin pentru epoca modernă, că un dialect devine limbă independentă cînd preia funcțiile limbii naționale sau

ale limbii literare comune, adică atunci când se întrebuințează în școală, în administrație, în presă, în literatură, știință etc.” (p. 17). „Am recunoscut și subliniat de la început, prin rezervele formulate, limitele acestui criteriu. El, ca și celelalte, nu are o valoare absolută [...]. Realitatea ne arată că sînt numeroase idiomurile care nu au funcție culturală și cu toate acestea ele sînt limbi și nu dialecte. E adevărat însă că în perioada existenței limbilor naționale, la care ne-am raportat, eficacitatea acestui criteriu este mărită, deoarece toate limbile naționale sînt în același timp și limbi literare” (p. 28).

Polemica chiar, decisă și neinsinuantă, are fair-play: „Acest mod de a discuta ocolește rezolvarea problemei și are cusurul că în loc să pornească de la realitate, de la condițiile social-istorice existente în trecut și astăzi, se bazează exclusiv pe ipoteze” (p. 23), pentru ca în *Note* să consemneze: „Lăsăm pe cititor să cumpănească elementele problemei și să găsească singur dreapta judecată a lucrurilor” (p. 31).

Pilduitor ca structură și dezvoltare a expunerii ni se pare și studiul monografic dedicat lui Sever Pop. Reține bogăția informației vehiculate, sistematizarea materialului, evidențierea largului evantai de probleme pe care a mers cercetarea celui comemorat și nu în ultimul rînd căldura expresiei, în pofida unei căutate obiectivări a autorului.

Cititorul specializat sau aparținînd unui public mai larg găsește în *Contribuții de dialectologie română* o carte care se recomandă cu exemplaritate ca o „didahia” în cercetarea științifică din domeniul lingvisticii românești în general, al dialectologiei în special.

Aprilie 1985

Anton Goția
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

I. FISCHER, *Lalina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, 226 p.

Sub acest titlu, reputatul lingvist și clasicist I. Fischer ne oferă o concentrată monografie a unei variante a limbii latine, delimitate spațial la regiunea de la nordul și sudul cursului inferior al Dunării, adică la teritoriul Daciei și Moesiei, și temporal la secolele II—VI e.n. Lucrarea reprezintă „o succintă descriere a graiului latin care stă la baza limbii române” și nu o „gramatică istorică românească din perspectivă latină” (p. 6).

Metoda de investigare a acestei variante a latinei coroborează cercetarea limbii inscripțiilor găsite pe teritoriul menționat cu „reconstrucția latinei dunărene pe baza comparației romanice, pe de o parte, și a descendenței latinei dunărene, cu alte cuvinte a limbii române, pe de alta”, după cum însuși autorul precizează în *Cuvînt înainte* (p. 7—8) și după cum o demonstrează prin întreg demersul analitic.

Primele două capitole, *Latina, limbă a Romei. Răspîndirea ei în lume și Latina „vulgară”, limbă comună a Imperiului Roman*, au un caracter de preambul — teoretic și istoric — la descrierea propriu-zisă a acestui idiom teritorial al latinei, care va constitui obiectul următoarelor patru capitole.

O extrem de succintă schiță de istorie a limbii latine s-a dovedit necesară abordării în continuare a aspectelor esențiale ale *romanizării*, definită ca „proces lent de învățare a limbii latine de către băștinași și de uitare treptată a limbii autohtone” (p. 13). Analiza „dovezilor romanizării” (dintre care „peremptorie” este considerată „existența în trecut sau astăzi a unei limbi romanice pe teritoriul cucerit”) continuă cu expunerea mai detaliată a condițiilor istorice și social-politice ale romanizării spațiului daco-moesian și a factorilor adjuvanți acestui proces, atît economico-sociali, cit și culturali (concretizați în existența, atestată de urme arheologice, cel puțin a primelor trepte de învățămînt „ludi magistri” și „ludi grammatici”) și spirituali (precum: pătrunderea unei multitudini de culte romane sau orientale și, începînd cu a doua jumătate a secolului al III-lea, pătrunderea masivă a creștinismului, „element important al romanizării și menținerii ei la nordul Dunării”) (p. 34). Sînt invocate argumente „literare”, arheologice sau numai logice, care dovedesc nu numai persistența unei populații romanizate și după retragerea aureliană, dar și motivația rezistenței ei față de influențele popoarelor migratoare, mai mult chiar, influențarea unor limbi ca gotica și slava de către latină.

Latina „vulgară”, noțiune prin care se redă, printr-un consens aproape unanim al cercetătorilor, limba latină comună întregii Romanii, este definită ca o limbă vorbită, constituită prin opoziție cu latina scrisă, cu un caracter evolutiv și dispunînd de o „normă”, dar una „paralelă cu norma literară, mai puțin rigidă și mai supusă variațiilor cronologice” (p. 48). Prin ea se explică unitatea latinei pînă la destrămarea unității politice a Imperiului, cînd începe diviziunea ei dialectală, care prefigurează diviziunea romanică. Una din variantele teritoriale ale latinei „vulgare” este și „latina dunăreană”, înglobată ramurii „latinei orientale”.

Din tratarea sistematică a acestei limbi este exclusă „deliberat” sintaxa, autorul considerind că evoluția ei este „în largă măsură dependentă de factorii externi sau de raporturi logice, sustrăgându-se investigației de tip comparatist” (p. 8).

Sistemul fonologic cuprinde descrierea vocalismului și consonantismului în evoluția lor, de la aspectul clasic (prezentat concis) până la faza romanică. Sint identificate și ilustrate convingător cele mai semnificative tendințe, cu urmărirea rezultatelor lor romane. Urmărind manifestarea mai puternică ori mai slabă sau chiar exclusivă în latina dunăreană a acestor tendințe, autorul conturează sistemul ei fonologic. Astfel, ea participă la tendința de simplificare a sistemului vocalic, la cea de eliminare a semivocalelor (lat. *iocus* > rom. dial *gioc*, rom. lit. *joc*), la cea de slăbire a articulației ocluzivelor (lat. *caballus* > rom. *cal*) și la cea de slăbire a consoanelor finale. În privința tendinței de constituire a unei serii de consoane palatalizate autorul opinează că „este posibil ca latina dunăreană să prezinte o situație mai evoluată în raport cu celelalte regiuni ale latinității” (p. 71), cel puțin în anumite aspecte ale acestui fenomen. Citeva observații asupra silabației (fenomen ce antrenează sau favorizează anumite transformări fonetice) și asupra accentului, în special asupra locului acestuia (rămas în esență neschimbat în română, italiană, spaniolă, limbi care păstrează „scheletul” consonantic al cuvintelor latine), întregesc prezentarea fonetismului.

Capitolul rezervat *Morfologiei* se axează pe descrierea celor două sisteme a căror fizionomie distinctă s-a păstrat din indo-europeană până în limbile romane: cel nominal și cel verbal. În prezentarea categoriilor gramaticale ale numelui întâlnim observații importante, care contribuie la soluționarea unor probleme controversate, precum cea a genului neutru. Conservarea acestuia, considerată de dată latină, are la bază un fenomen caracteristic latinității tirzii, numit de autor „reorganizarea” sau „reamenajarea” neutrelui; aceasta constă, în planul conținutului, din „înglobarea inanimatelor” masculine, de declinarea a II-a în latina clasică (ex. lat. *campi* > lat. tirzie *campora* > rom. *cîmpuri*), iar în planul formei, din obținerea a „două noi mărci: terminația *-ora*, devenită specifică, și acordul cu adjectivul feminin” (p. 82). Sistemul cazual este marcat esențial de sincretism, fenomen ce a condus, sub acțiunea tendinței spre un caz unic, la o simplificare progresivă a numărului cazurilor, latina dunăreană situându-se, prin menținerea flexiunii cu patru cazuri, în faza de început a acestui proces. Autorul subliniază și demonstrează conservatismul latinei dunărene și, în consecință, și al românei. Analiza situației adjectivului, pronomului și numeralului oferă autorului atât ocazia unor observații categorice (precum aceea asupra preluării de către demonstrativul *ille* a funcției de pronume personal numai după destrămarea unității latine), cât și ocazia avansării, cu prudență și scrupul științific, a unor ipoteze (precum cele asupra creației independente sau a influenței substratului în cazul reorganizării sistemului de numărare de la 11 la 19 în latina dunăreană). Sistemul verbal se dovedește încă și mai conservativ decît cel nominal, trăsăturile specifice latinei dunărene reducându-se la „cîteva arhaisme și la foarte puține inovații” (p. 128).

Lexicul, domeniul cel mai puțin stabil al unei limbi și cel care acceptă cel mai ușor inovațiile, prezintă dificultăți sporite în reconstituirea lui. Două tipuri de date lingvistice concurează la aceasta: 1) *elementele de unitate* (stabilite pe baza lexicului latinei „vulgare” și prin comparația romanică), în număr de aproximativ 500, ilustrînd integrarea latinei dunărene în unitatea lingvistică romanică, și 2) *elementele specifice* (oferite de dialectele românești), provenite din inovații sau din sporadice supraviețuiri specifice cu rol determinant în conturarea specificității și individualității lexicului latinei dunărene. Un rol important l-au avut aici și *imprumurile* din substrat, din greacă sau din slavă, fără a-i afecta, totuși, esențialitatea. Concluziile la acest capitol enunță ca pe un corolar observația că „elementele de unitate [cu alte arii ale Romaniei] sînt net predominante față de diferențe” (p. 153). Capitolul dedicat *Formării cuvintelor noi* tratează derivarea cu sufixe, compunerea cu prefixe (modalități mai ample și eficiente) și formarea de cuvinte compuse (procedeu nespecific latinei și neproductiv). Prezentarea și analiza tuturor sufixelor productive a condus la concluzia că și în acest domeniu situația „este analogă cu cea din celelalte regiuni ale latinității” (p. 170). Fenomenul prefixării, foarte dezvoltat în latină, deși mai puțin sistematic decît sufixarea, se păstrează și în latina dunăreană (și, ulterior, în română). Dintre contribuțiile speciale, întîlnite și în acest capitol, remarcăm nuanțarea explicării unor prefixe slave, precum *pre-* și *răs-*, pentru pătrunderea cărora terenul ar fi fost pregătit de fondul latin (prin prefixele *per-* și *re-ex-*).

Al șaptelea capitol, *În loc de concluzii*, oferă conturarea unor soluții pentru unele inevitabile întrebări legate de cronologie. În privința *cronologiei relative* autorul consideră că nimic nu se poate afirma categoric, cel mult se poate presupune cu mai multă sau mai puțină șansă de veridicitate. În *cronologia absolută* concluziile par mai sigure. Reținem aici doar periodizarea latinei dunărene, precedată de o periodizare a *romanizării* în două etape: — prima, cea a *implantării* agenților romanizării în Moesia (sec. I) și în Dacia (sec. al II-lea), etapă extinsă pe durata a aproximativ două generații (în care coexistă o *latină a „romanilor”* și o *latină a autohtonilor*) —, a doua, etapa *romanizării propriu-zise*, cînd latina devine limba principală a întregii populații, situație obținută prin *unificarea celor două tipuri de latină*. „În acest moment, cînd autohtonii și romanii vorbeau un idiom unic, începe *istoria latinei dunărene* (s.n.)”.

constind dintr-o : *primă fază* (sec. II—III), caracterizată de tendința generală de unificare, și *a doua fază* (sec. IV—VI), caracterizată de tendința spre diferențiere și individualizare (p. 197). După un secol (al VII-lea) de tranziție, începînd cu secolul al VIII-lea se va putea vorbi despre constituirea limbii române. Amintind doar că ultimul capitol indică o bibliografie riguroso selectată și de cea mai mare autoritate, putem preciza că aici se încheie acest extrem de valoros studiu, indispensabil, credem, oricărui specialist în istoria limbii române și în romanistică.

Noiembrie 1985

Elena Popescu
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

EUGENIO COSERIU, *Más allá del estructuralismo*, tomo I, San Juan, Facultad de filosofía, humanidades y artes, Universidad Nacional de San Juan (R. Argentina), 1982, 83 p.

Lucrarea pe care dorim s-o consemnăm este o carte rară și apărută în circumstanțe dintre cele mai neobișnuite : ea reprezintă „transcrierea evasiliterală” a cursurilor de specializare ținute de autor la Universitatea din San Juan, sub egida celui de-al II-lea Congres Național de Lingvistică din Argentina, și publicată de organizatori exclusiv cu destinație didactică și cu circulație internă¹. Cu toate acestea, nu greșim, credem, dacă afirmăm că — în pofida imperfecțiunilor de editare și a obiectivelor oarecum limitative și provizorii ale expunerii — această carte de aparențe atât de modeste marchează un moment semnificativ în istoria lingvisticii contemporane. După treizeci de ani de la cea dintâi schițare a unei „viziuni coerente și unitare a limbajului ca activitate creatoare” (în studiul, astăzi „clasic”, *Sistema, norma y habla*)², marele lingvist expune aici pentru prima dată în mod sistematic proiectul întregului complex al principiilor și domeniilor de cercetare care constituie, în concepția sa, „lingvistica integrată”. Toate contribuțiile disparate, oferite, în cele trei decenii, în această perspectivă, sînt prezentate, acum, într-o formă condensată, dar accesibilă, limpede și directă, pe scheletul unei construcții teoretice integrate, din care versiunea definitivă (anunțată în două volume la Gredos) nu va schimba, probabil, decît focalizarea exemplificărilor în domeniul spaniol și insistența asupra aspectelor aplicative.

Cartea pornește de la premisa, argumentată rapid, că atât lingvistica structurală cît și gramatica generativă și-au constituit obiectele proprii de studiu prin concentrarea asupra unui „sistem lingvistic unitar și omogen”, ceea ce echivalează, prin consecințe, cu o „reducție a lingvisticii la gramatică” (p. 8—15). Din acest unghi, ambele discipline pot fi înscrise în perspectivă de abordare a „structuralismului”, într-o accepție mai largă (cu mențiunea că această înscriere într-un gen proximal comun nu trebuie confundată, în nici un caz, cu considerarea altă de răspîndită, dar profund eronată, a gramaticii transformazionale ca „formă”, „metodă” sau „fază ultimă” a lingvisticii „structurale” — confuzie denunțată și înlăturată definitiv în splendidele *Lecciones de lingüística general*, 1981, p. 155—161, 251—268). În raport cu această perspectivă de abordare — pentru care termenul de „sistemică” ar fi fost, poate, mai neutru, decît cel de „structuralistă” sau „gramaticală” —, autorul prezintă, apoi, printr-o circumscriere succesivă, domeniile mari ale activității și „cunoașterii” („saber”) lingvistice eliminate prin reducția inițială, formulînd, în același timp, principiile pentru „recuperarea” acestor domenii și pentru întemeierea legitimă a fiecăreia din disciplinele lingvistice corespunzătoare.

Pe baza distincției fundamentale a teoriei sale lingvistice între cele trei planuri ale limbajului, autorul schițează, în primul rînd, premisele constituirii unei „lingvistici a vorbirii sau designației” și, respectiv, a unei „lingvistici a discursului sau textului”. În perspectiva primei discipline, se reia aici schematic teoria „contextelor” (formulată încă în 1956, într-un studiu deschizător de perspective : *Determinación y Entorno*), completată, acum, cu un context ce s-ar putea numi ‘antropologic’ — cf. considerațiile asupra „sintaxei” numelor pentru părțile corpului” (p. 18—19) — și cu menționarea unor „principii universale ale gîndirii” (p. 20—21), ca aspecte ale „competenței elocutionale” universale, ce constituie fundamentul implicit al vorbirii în orice limbă. Recunoaștem, desigur, în aceste elemente premise esențiale pentru o lingvistică a designației, care ar putea valoriza într-o nouă lumină și unele aspecte ale lingvisticii (mai ales semanticii) generative (cf. și p. 33—35, precum și sugestiile anterioare din *El hombre y su lenguaje*, 1977, p. 249—252 ; *Gramática, semántica, universales*, 1978, p. 22 ș.a.) sau unele contribuții mai recente în „analiza discursului”, provenite din „științele cognitive” (cf., de ex., Conceptul mult discutat de “frame of reference”). În definirea „competenței expresive” și a domeniului lingvisticii textului, sinteza de față nu aduce elemente substanțial noi în raport

cu *Textlinguistik. Eine Einführung* (Tübingen, Gunter Narr, 1980), care consfințește, după opinia noastră, deplina întemeiere teoretică a acestei discipline. Unele formulări din cursurile argentinieni par să îl apropie, însă, mai mult, pe autor de modul în care este concepută în general „competența comunicativă” în lingvistica anglo-saxonă (cf. asemănările cu Dell Hymes de la p. 21, unde planul discursiv-textual nu mai este definit prin exigența depășirii, la nivelul sensului, a semnificatului și designației, ci prin cea a adecvării la „situație” sau la „tipuri de circumstanțe”).

Într-un al doilea moment constitutiv al său, lingvistica integrală își propune să recupereze, în planul „competenței idiomatice” sau al „limbii istorice”, toate acele dimensiuni ale activității verbale eliminate din rațiuni metodologice, în acest plan, de lingvistica structurală și cea generativ-transformațională: „cunoașterea istorică” a lucrurilor, a metalimbajului, a discursului repetat, a diacroniei și a varietății limbii (p. 36—64). Prof. Coseriu reia aici, înainte de toate, seria de disocieri pe care le formulase sistematic anterior pentru delimitarea semantică structurală (cf., mai ales, *Principios de semántica estructural*, 1977, și *Trends in Structural Semantics*, 1981, în colaborare cu H. Geckeler), dar într-o perspectivă diferită, integrativă. Deosebit de fecunde ni se par, în primul rând, eforturile pentru recuperarea dimensiunii „asociațiilor culturale” care stau la baza expresiilor metaforice caracteristice diverselor limbi (p. 36—40), domenii pe care autorul îl schițează pornind de la sugestii din tradiția saussureană (Bally, Guiraud, Matoré) valorificate, însă, după înțelegerea noastră, într-o viziune mai congenială cu încercările de constituire a unei „idiomatologii” în tradiția „idealistă” romanică (cf. H. Hatzfeld). În același spirit este preconizată și recuperarea domeniului „discursului repetat”, prin disocierea și atribuirea fenomenelor de această natură la trei discipline diferite ('idiomatologia', *paremiologia* și *lingvistica textului* — p. 44—48). Pentru reintegrarea elementelor diacronice „coprezente în sincronie”, autorul pornește de la unele distincții operate încă în cartea *Sincronia, diacronia e historia* (1958), propunând, acum, o delimitare clară între o „diacronie a vorbitorilor” („dimensiunea diacronică cunoscută de vorbitori înșiși”) și o diacronie a „limbii literare și de cultură” (cunoașterea unor forme din alte stadii de limbă prin literatură — p. 49—51). Delimitarea ar putea fi extinsă, credem, în același spirit, prin operarea unei disocieri și între elementele de diacronie acceptate într-o „normă” a limbii literare (sau 'standard') și cele ale „limbajului poetic” sau „literar”³. Mult mai extinse și mai aprofundate ni se par, însă, considerațiile privind recuperarea „varietății”, ca dimensiune constitutivă a limbii istorice, și întemeierea teoretică a celor trei discipline descriptive și sincronice corespunzătoare acestei dimensiuni: *dialectologia*, *sociolingvistica* și *stilistica limbii*. Autorul corelează, acum, disocierea între „structura” și „arhitectura” limbii cu principiile cardinale ale „alterității” și „creativității” (p. 52—56) și insistă, în această lumină, asupra necesității ca disciplinele menționate să studieze „varietatea ca atare, nu ca o serie de omogenități” (p. 57—58). În acest sens trebuie reținută demonstrația imposibilității de principiu a „dialectologiei structurale” (cf. și p. 13—15), precum și observațiile privind confuzia fundamentală din sociolingvistica actuală (în această privință) sau cele referitoare la inexistența, *de facto*, a unei stilistici a limbii ca studiu al varietății „diafazice” (p. 58—64).

În sfârșit, într-un al treilea moment al realizării proiectului său, lingvistica integrală va trebui să își asume și distincția între sistem, normă și tip lingvistic — ignorată, în diverse moduri, din rațiuni metodologice constitutive, de descrierile structurale și generativ-transformaționale. Autorul insistă asupra fundamentării acestei distincții în cunoașterea intuitivă a vorbitorilor și asupra manifestării ei prin nivele diferite ale creativității și structurării tehnicii lingvistice. Se stabilesc, astfel, și premisele studierii unor fenomene caracteristice la nivelul normei („faptele de frecvență”, „fixarea tradițională în designație” — p. 71—73) și al tipului lingvistic (principiile funcționale manifestate în gramatică, în formarea cuvintelor și în construcția enunțurilor — cu aplicare la limbile romanice, p. 74—79). Printre consecințele teoretice majore ale reintegrării acestor două nivele — asupra cărora prof. E. Coseriu nu revine în această formă a cursurilor (cf., însă, *El Hombre y su lenguaje*, p. 186—207) — dorim să menționăm, doar, refundamentarea teoriei creativității lingvistice și, mai specific, a conceptului de limbaj poetic ca manifestare plenară a potențialului limbilor istorice. Prin aceasta, ca și prin principiile generale puse la baza tuturor domeniilor sale, lingvistica integrală oferă, credem, și premisele reintemeierii poeziei.

Noiembrie 1985

Mircea Borcilă
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

NOTE

¹ Cum ne avertizează editorii, manuscrisul — autorizat de prof. E. Coseriu — nu a mai putut fi revizuit și corectat de autor înaintea publicării, din cauza precipitării unor evenimente istorice deosebit de grave (inclusiv războiul Malvinelor).

² Montevideo, 1952; integrat, apoi, în *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid, Gredos, 1967, p. 11—113. (Ne referim în continuare, în text, cu precădere la edițiile spaniole ale operelor prof. E. Coseriu, publicate de aceeași editură.)

³ Cf. în acest sens, *infra*, precum și încercarea noastră din *Studii de limbă literară și filologie*, II, 1972, p. 98—105.

MILE TOMICI, *Govor sviničana*, Beograd, 1984, 265 p. („Srpski dialektološki zbornik”, kniga XXX)

În 1956 conferențiarul Pavle Ivici de la Universitatea din Novi Sad a întreprins o anchetă dialectală la Carașova pentru a auzi graiul carașovenilor, pe care îl cunoștea numai din lucrarea cu același nume a lui E. Petrovici, la vremea aceea fiind considerat cel mai arhaic dintre graiurile sîrbocroate.

La anchetă a participat și acad. E. Petrovici, însoțit de Ionel Stan și de subsemnatul, ultimii doi avînd sarcina de a înregistra texte și cîntece carașovene pe benzi de magnetofon și de a ancheta graiul românesc vorbit de carașovenii bilingvi, precum și graiul vorbit de carașovenii complet românizați din satul labalcea.

Cu această ocazie le-am atras atenția celor doi slaviști asupra grăului din Svinița, comună învecinată cu comuna mea natală, care diferă prin arhaismele sale de restul graiurilor sîrbești vorbite în Clisura Dunării. Atît E. Petrovici, cit și Pavle Ivici s-au arătat sceptici în privința existenței unui grai mai arhaic decît cel carașovean, de aceea, pentru a-i convinge, am făcut o anchetă completă, în vara aceluiași an, cu chestionarul redus, de cca 2700 de întrebări, cu care E. Petrovici a anchetat, pentru ALR II, punctele minoritare, am înregistrat pe benză o parte a anchetei și numeroase texte.

Materialul cules astfel a fost prezentat acad. E. Petrovici, iar o copie a lui a fost expediată, prin intermediul Academiei R.P.R., lui P. Ivici. (Citeva dintre textele culese de noi au fost transcrise și publicate în Iugoslavia.)

În urma studierii acestor materiale s-a hotărît continuarea anchetei: „... graiurile sîrbocroate vor fi studiate în continuare — e vorba în primul rînd de graiul foarte interesant prin arhaismele lui din comuna Svinița, raionul Orșova, descoperit de P. Neiescu — împreună cu conferențiarul Pavle Ivici de la Universitatea din Novi Sad (R. P. F. Iugoslavia)” (E. Petrovici, *Sarcinile actuale ale dialectologilor din R.P.R.*, în FD, I, 1958, p. 210).

Studierea graiului din Svinița a rămas atunci doar la stadiul de proiect, dar articolul de mai sus, prezentat și sub formă de comunicare la Sesiunea generală a Academiei, în anul 1957, avea să trezească interesul specialiștilor pentru cercetarea lui. Ca urmare au apărut unele studii și articole în care, alături de alte graiuri sîrbești din Clisura, s-au discutat și fenomene specifice graiului svinițean.

Meritul de a ne fi prezentat o lucrare de sinteză asupra graiului din Svinița îi revine lui Mile Tomici, specialist în slavistică, bun cunoscător al limbii sîrbocroate și al graiurilor sîrbești din Clisura Dunării, din care face parte și graiul cîrruinei sale natale, Pelebreșca.

Lucrarea sa, *Govor sviničana*, apărută la Belgrad, în 1984, sub egida Academiei Sîrbești de Știință și Artă și a Institutului de Limba Sîrbocroată, prezintă un material cules sistematic, cu competență, cu ajutorul unui chestionar special întocmit, ca și cu cele existente pentru graiurile românești. Adunarea materialului a durat 110 zile, începînd cu o anchetă preliminară de trei zile, în 1963, și continuînd cu alte cinci deplasări, eșalonate pînă în 1968.

Informatorii care i-au furnizat materialul sînt, în total, 13. Unul, cel mai în vîrstă, de cca 80 de ani, cu care a completat răspunsurile la chestionarul privind meseriile și toate celelalte chestionare, avea unele șovăieli, de aceea s-a repetat ancheta pentru chestionarele de fonetică și morfologie, onomastică, terminologia casei, mobilier, port popular, obiceiuri, agricultură, creșterea vitelor, vinătoare, pescuit, prelucrarea lînei, țesutul, mîncăruri, grădinarit, viticultură, croitorie, creșterea florilor etc. cu alți șapte informatori, fiecare răspunzînd la două sau trei din capitolele de mai sus. Ca urmare, au fost notate peste 25 000 de răspunsuri și s-au înregistrat peste 25 de ore de texte pe benzi de magnetofon, de la încă cinci informatori.

Din totalul de 13 informatori, 3 sînt femei, ceea ce reprezintă 30%. În cadrul informatorilor de bază 57% sînt femei și 43% bărbați. Vîrsta medie a femeilor este de 37 de ani, a bărbaților de 54. Cea a informatorilor de bază, indiferent de sex, este de 48 de ani. Trei informatori din 8 au urmat școala în limba maghiară, unul în maghiară și sîrbă, doi în sîrbă, unul în sîrbă și română și unul numai în română. Ei au absolvit între 3 și 7 clase primare și sînt țărani sau mici meseriași în satul lor.

Din procentele și cifrele de mai sus, calculate de noi pe baza datelor din lista informatorilor, se constată că ei au fost bine aleși, atît în privința vîrstei, cit și a proporției dintre femei și bărbați și a gradului lor de cultură.

Lucrarea conține 5 capitole : *Introducere* (cu lista de abrevieri), p. 11—16, *Fonetica* (vocale, consoane), p. 17—56, *Morfologie* (substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb, prepoziție, conjuncție, interjecție), p. 57—115, *Dicționar*, p. 116—243, *Texte dialectale*, p. 244—261 și se încheie cu un scurt *Rezumat* în limba română, p. 263—265.

În introducere autorul face o clasificare a graiurilor sîrbești și croate din România, arătînd că există șapte tipuri de graiuri, între care cel din Svinîța ocupă un loc aparte, el neputînd fi inclus în nici unul din celelalte. El se apropie ca structură de graiurile carașovene și se deosebește net de cele ștocaviene noi.

După această clasificare, autorul face o scurtă prezentare a localității studiate, indicîndu-i poziția geografică, cele mai vechi atestări (prima datînd din 1443), numărul caselor și al locuitorilor pe naționalități și pe ocupații în diferite perioade. Urmează lista informatorilor, de care ne-am ocupat mai sus, transcrierea fonetică și enumerarea părților din monografie, pe care autorul le-a publicat sub formă de articole în reviste românești sau iugoslave. Unele dintre acestea, ca de pildă *Elemente lexicale românești în graiul sîrbesc din localitatea Svinîța (județul Mehedinți)*, în FD, IX, 1974, p. 165—176, nu au fost incluse și în monografie.

Se fac capoi scurte observații asupra accentului, care la Svinîța este dinamic și expirator și se situează, de obicei, pe finala cuvîntului, neconstatîndu-se diferențe de cantitate și de calitate. Sint și cazuri de cuvinte cu două feluri de accentuare : *dóbro și dobró, jéna și jená* etc. Porecele sint întotdeauna proparoxitone : *Balabánovski, Dúminski* etc., ca în limba macedoneană.

În capitolul de fonetică autorul se ocupă de cele șase vocale *a, e, i, o, u, ă* din sistemul fonetic, distingînd tot aitea forme vocale, care se pot realiza sub diferite variante fonetice. Tot acolo se ocupă de *r* și *l* silabici, vocalele geminate, diftongi și triftongi. La consonantism autorul se ocupă în special de acele foneme consonantice care prezintă anumite trăsături specifice graiului, de accidentele fonetice, de iotacizarea și de palatalizarea consoanelor.

În privința morfologiei se constată simplificarea sistemului, precum și o serie de inovații interne sau sub influență externă.

Sistemul flexionar s-a simplificat, în timp ce sistemul cazual a păstrat numeroase trăsături arhaice.

Se insistă apoi asupra articolului postpus, care a fost notat doar la adjective calificative și la numeralele ordinale de la 1 la 10.

În privința verbului, se evidențiază reducerea numărului conjugărilor, treceri de la o conjugare la alta, dispariția imperfectului, mai mult ca perfectului, gerunziului perfect, reducerea folosirii aoristului.

Urmează 15 texte dialectale, redată într-o transcriere simplificată, avînd la bază ortografia sîrbească. Ele redau însă cu fidelitate particularitățile specifice graiului.

Ultimul capitol al lucrării îl constituie dicționarul graiului. El cuprinde peste 6 000 de cuvinte și peste 1 000 de variante ale acestora, extrase din răspunsurile la chestionare și din texte, întocmirea unui dicționar neconstituind scopul principal al anchetelor. La cuvintele străine nu se dau indicații etimologice pe motiv că cele mai multe sint de origine românească și au fost discutate cu altă ocazie, „iar cele germane, maghiare și turcești sint bine cunoscute specialiștilor” (p. 265). Întrucît lucrarea se adresează în primul rînd specialiștilor în limba sîrbocroată, care în majoritatea lor nu cunosc limba română, indicarea etimonului la aceste cuvinte ar fi fost utilă, mai ales că autorul, bun cunoscător al limbii române, putea să o facă cu ușurință.

În dicționar apar multe cuvinte identice cu cele din limba sîrbă literară, ca : *áko, arápski, austrínski* etc., comune cu ale limbii române : *ajéve, alárma, aldámás, anúme, argát, argásitór* etc., altele care există în ambele limbi : *agronóm, aerodróm, apóstol, automobil* etc. Unele au intrat din graiul românesc învecinat, ca : *firiz* ‘fierăstrău’, *firizána* ‘fabrică de cherestea’, *fort* ‘adesea, neîntrerupt’, *fotografíst* ‘fotograf’, *francúz* (= franțuz) ‘1 francez, 2 cheie franceză’ etc. Așadar în dicționar apar acele cuvinte, din categoriile de mai sus ca și cele specifice numai graiului svinicean, care au avut șansa de a fi atestate.

Totuși autorul a făcut o selecție, fără ca noi să putem deduce criteriile, căci unele cuvinte din texte lipsesc, altele figurează în dicționar. Astfel pe prima jumătate a paginii 245, în care se relatează o întîmplare din timpul războiului, apar cuvinte ca : *marš, rapáos, komendiráti, ltinja, špijón, komédija* și care lipsesc din dicționar, în timp ce altele, din aceeași sferă semantică, au fost date : *frunt, komandánt, civíl*. Lipsesc din dicționar și cuvinte sîrbocroate ca : *porumenít* (*i ka se porumenú, lúga krófne su gotóve* (p. 256) = și cînd se rumenesc, atunci gogoșile sint gata) etc.

Într-un caz, un nume de localitate a fost notat în text cu literă mică, fiind considerat apelativ topic : ... *sam radíl na újbáñe u minu* = am lucrat la Baia Nouă în mină. Localitatea Baia Nouă, de fapt colonie minieră, mai are o denumire maghiară, care o traduce pe cea românească : *Ujbánja*, trecută în dicționar ca substantiv comun, *újbáñe*, și explicată ca : *rudokop za ugal'* = mină de cărbuni.

Micile inconsecvențe și scăpări semnalate nu știrbesc cu nimic valoarea deosebită a monografiei lui Mile Tomici. Ea constituie o importantă contribuție la descrierea celui mai arhaic grai sîrbesc cunoscut pînă în prezent, punînd la dispoziția slavistilor materiale inedite și explicații originale. Cercetătorii limbii române găsesc în materialele lui Mile Tomici faze vechi de evoluție a limbii române, cum e cazul păstrării lui *l'* intervocalic în cuvintele de origine latină (*fil'én*, *fil'éna* = fin, fină), pe care sviniceni le-au păstrat în stadiul în care le-au imprumutat.

Monografia lui Mile Tomici este cea de a doua de acest fel, redactată la noi (prima fiind *Graiul carașovenilor*, București, 1935, de E. Petrovici), și constituie un exemplu de colaborare între două academii prietene. Academia R. S. România, prin Institutul de Lingvistică din București, a pus la îndemina autorului toate mijloacele materiale necesare culegerii, transcrierii și interpretării datelor, iar Academia Sîrbă a asigurat tipărirea acestei lucrări.

Noiembrie 1985

Petru Neiescu
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

JOHN R. SEARLE and DANIEL VANDERVEKEN, *Foundations of Illocutionary Logic*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, XI + 228 p.

Această lucrare reprezintă o continuare a unei direcții de cercetare începută cu *Speech Acts* (Searle, 1969) și continuată cu *Expression and Meaning* (Searle, 1979). Din întreaga concepție se desprinde ideea că filozofia limbii trebuie bazată pe o filozofie a minții (*philosophy of mind*) și în special că anumite trăsături ale actelor de vorbire sînt bazate pe intenționalitatea minții (*intentionality of the mind*). Capitolul despre intenționalitate era menit să apară în lucrarea din 1979, dar Searle, considerînd că acesta este cheia pentru rezolvarea întregii probleme legate de teoria actelor de vorbire, l-a dezvoltat într-aitul încît a devenit o lucrare de sine stătătoare : cea pe care o prezentăm acum. Coautorul, Daniel Vanderveken, a contribuit la un volum anterior editat de John Searle (*Speech Act Theory and Pragmatics*, 1980) cu un articol care prezenta o abordare similară a actelor de vorbire și astfel ultimii ani i-au găsit colaborînd la acest volum.

În lucrările de început, metoda folosită era într-un sens empirică. Autorul contempla limba și remarcă existența unor acte ilocuționare, iar apoi, după examinarea discursului, observa că enunțurile pot fi clasificate ca aparținînd celor cinci acte ilocuționare. Dar, ca orice filozofi, autorii au sesizat că acolo unde există categorii trebuie să existe și o deducție transcendentă a acestor categorii (*transcendental deduction of the categories*), adică trebuie să existe o explicație teoretică a faptului că limbajul ne oferă aceste și numai aceste categorii.

Problema a fost ridicată în 1979, dar justificarea acestor categorii în termenii naturii minții a trebuit să aștepte pînă la publicarea volumului de față. După 1975 tot mai mulți cercetători au fost interesați de problema actelor de vorbire. Totuși studiul acesteia nu a fost corelat cu cercetările recente în logica intensională și au fost puține încercări de a descrie *logica actelor de vorbire*. Este adevărat că au fost făcute studii sistematice de logica unor tipuri de acte de vorbire, dar pînă la lucrarea de față au fost prea firave încercările de a prezenta o logică formalizată a unei teorii generale a actelor de vorbire. Autorii își exprimă deschis intenția de a umple acest gol construind o teorie formalizată precisă a actelor ilocuționare prin folosirea resurselor logicii moderne.

Lucrarea încearcă să răspundă la întrebări ca : Ce este forța ilocuționară ? Poate întregul set de forțe ilocuționare să fie definit recursiv, pornindu-se de la cîteva acte de bază, și dacă poate, cum ? Care sînt condițiile de realizare ale actelor ilocuționare primare care constau dintr-o forță ilocuționară cu conținut propozițional (enunț, ordin, promisiune, cerere etc.) ? Cum pot fi delimitate condițiile de realizare ale actelor ilocuționare complexe (acte de vorbire condiționale, acte de denegare ilocuționară etc.) prin condițiile de realizare ale părților lor componente ? Care este relația dintre forța ilocuționară și sensul propoziției ? Care este forma logică a propozițiilor performative ?

Primele capitole sînt mai generale. Fiecare noțiune fundamentală, definiție sau axiomă este explicată progresiv de la capitol la capitol. Astfel, capitolul I prezintă o introducere generală la teoria actelor de vorbire. Capitolele II și III discută natura componentelor forțelor ilocuționare și structura logică a setului de forțe ilocuționare. Capitolul IV se ocupă de condițiile de realizare a actelor ilocuționare, iar capitolul V explică în detaliu componentele forței ilocuționare. Capitolul VI este capitolul central al cărții, în sensul că aici se prezintă o teorie logică sistematică și completă. Se explică toate definițiile, axiomele și postulatele independente. Capitolele VII și VIII enumeră o serie de 'legi', relevante filozofic și lingvistic, ce privesc forțele

ilocuționare și actele de vorbire ce se deduc din axiome. Capitolul IX oferă definițiile semantice a peste o sută de verbe performative și ilocuționare din engleză.

Studiul le oferă de asemenea autorilor posibilitatea unor generalizări care pun bazele logicii ilocuționare. Astfel, logica ilocuționară — după Searle și Vanderveken — este teoria logicii a actelor ilocuționare. Rolul ei este de a formaliza proprietățile logice ale forțelor ilocuționare care sînt realizate în sintaxa limbilor naturale printr-o varietate de mijloace: mod, punctuație, topică, contur intonațional etc. și este obligația unei lingvistice empirice de a studia astfel de mijloace. Pe de altă parte, sarcina logicii ilocuționare este de a studia întreaga varietate de forțe ilocuționare, așa cum pot fi ele realizate în diferitele limbi naturale. În principiu, logica ilocuționară, așa cum este ea concepută de Searle și Vanderveken în această lucrare, studiază toate forțele ilocuționare posibile ale enunțurilor din toate limbile posibile și nu numai realizarea în fapt a unor posibilități în acte de vorbire concrete în limbile naturale.

Nu interesează atât de mult dacă și cum se concretizează un act ilocuționar, ci faptul că el are o anumită formă logică ce îi determină condițiile de realizare și îl leagă de alte acte de vorbire. Autorii încearcă să caracterizeze această expresie independent de formele variate care pot exista în limbile naturale. Deși rezultatele investigației sînt în general independente de faptele lingvistice empirice, metoda de investigare a cerut ca ei să acorde multă atenție și faptelor din limbi naturale, iar capitolul IX se ocupă în detaliu de verbele ilocuționare din engleză.

Importanța lucrării constă în încercarea de a prezenta o axiomatizare a teoriei actelor de vorbire. Se formulează definiții, axiome independente și postulate care guvernează noțiunile centrale ale logicii ilocuționare. O astfel de axiomatizare are avantajul de a servi ca bază pentru toate 'legile' prezentate în lucrare. Totuși, axiomatizarea nu este completă, pentru că există și 'legi' pentru forțele ilocuționare care nu urmează aceste axiome. Este adevărat că o axiomatizare mai complexă ar necesita un aparat formal mai complicat, precum și o dezvoltare formală a logicii atitudinii propoziționale și a teoriei modale a tipurilor de logică intensională.

Noiembrie 1985

Mihai M. Zdrenghea
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

ION I. RUSSU

(1911—1985)

Ne-a părăsit prea devreme, la începutul acestei toamne molcome și însorite, lingvistul, istoricul și filologul clasic Ion I. Russu, unul dintre cei mai de seamă învățați ai universității clujene. Moartea lui neașteptată a surprins pe toți cei care l-au cunoscut, stimat, prețuit și admirat. Îl știam neobosit truditor la masa sa de lucru de la Institutul de Istorie și Arheologie, suprîncărcată de fișe, manuscrise, hărți, planșe, corecturi, reviste, cărți, dicționare, a căror rînduire numai el o cunoștea. Acolo putea fi găsit oricînd, cufundat în cercetările sale, respectînd riguros un program de muncă intensă, din anii tinereții și pînă în ultima zi a vieții. Cu o rară pasiune și o neobișnuită perseverență în căutarea adevărului științific, pînă în străfunduri, I. I. Russu și-a închinat întreaga viață, devotat total, studiului și științei. Profundul său devotament pentru știință are valoarea unei înalte exemplarități.

Formația științifică a lui I. I. Russu, dobîndită în anii tinereții (ca student al Facultății de Litere și Filozofie, secția clasică, a universității din Cluj-Napoca și ca bursier al Școlii Române din Roma) și consolidată mai apoi, pe parcurs, i-a asigurat atît marea bogăție de cunoștințe, cît și deprinderea unei metodologii, de cea mai bună calitate. Studiul temeinic al limbilor clasice — latina și greaca —, al căror excelent cunoscător a fost, a constituit baza de plecare în activitatea științifică. Cunoașterea acestor limbi i-a mijlocit orientarea spre istorie (epigrafie, istoria antică, arheologie), lingvistică (indo-europenistică) și spre filologia clasică, făcîndu-l să se familiarizeze cu rigoarea metodei și acribia în cercetare. Accesul la o largă documentare i-a fost facilitat de posedarea mai multor limbi moderne (germana, maghiara, italiana, franceza, albaneza, bulgara).

Activitatea științifică a lui I. I. Russu este impresionantă, atît cantitativ (peste 300 de titluri), cît și, mai ales, calitativ. Ea cuprinde monografii, studii, articole (unele de popularizare), comunicări, note și recenzii, publicate în reviste, volume omagiale, lucrări colective, acte ale congreselor, din țară și străinătate. Numeroase și variate sînt domeniile în care își desfășoară cercetările (epigrafie, arheologie, istorie antică, indo-europenistică, antroponimie, toponimie ș.a.), avînd ca scop final principal o mai bună cunoaștere a istoriei poporului român, în începuturile ei, și a limbii române, în general.

Dacă ar fi să-i compartimentăm lucrările în raport de domeniul — istoric sau lingvistic — căruia îi aparțin, ne-am găsi într-o vădită dificultate. În marea majoritate a cercetărilor sale studiul limbii este imbinat cu studiul istoriei (și invers). Opera sa este un exemplu dintre cele mai clare, care evidențiază relația strînsă dintre lingvistică și istorie, una fiind știința auxiliară a celeilalte. I. I. Russu a fost lingvist și istoric deopotrivă, aducînd în ambele domenii contribuții, de mare valoare, în probleme fundamentale pentru istoria popoarelor din sud-estul Europei și pentru limbile lor, inclusiv pentru istoria românilor și a limbii pe care aceștia o vorbesc.

Unele dintre lucrările sale au un caracter predominant istoric: *Religia geto-dacilor* (1949), *Elemente traco-getice în Imperiul Roman și în Byzantium — sec. III—VII* (București, 1976), *Daco-geții în Imperiul Roman — în afara provinciei Dacia* (București, 1980) și *Inscripțiile Daciei Romane* (4 volume, București, 1975—1984), lucrare colectivă, la elaborarea căreia cea mai de seamă contribuție a adus-o învățatul clujean. În altele, în schimb, predomină cel lingvistic: *Limba traco-dacilor*, în două ediții (București, 1959, 1967), cea de a doua și în limba germană, *Illirii. Istoria, limba și onomastica, romanizarea* (București, 1969), *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez* (București, 1970) și *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romană* (București, 1981). În primele două lucrări autorul reconstituie cele două limbi indo-europene nescrise — traco-daca și ilira —, vorbite în nordul și sudul Dunării, analizînd critic tot ce s-a scris pînă atunci asupra lor. În celelalte abordează problema raporturilor limbii române cu albaneza și problema formării limbii române și a poporului român. El susține teza că elementele lexicale comune acestor două limbi sînt cuvinte moștenite din substratul traco-dac în limba noastră, păstrate independent în albaneză din limba tracă. În privința etnogenezei românilor, autorul face o analiză critică a tuturor teoriilor și punctelor de vedere asupra acestei mult discutate probleme, într-o sinteză originală, aducînd noi argumente pentru continuitatea neîntreruptă a poporului român în nordul Dunării, în ținuturile locuite de el astăzi. (Din păcate, această lucrare, unică în felul ei, asupra originii poporului român și a limbii române, nu s-a tipărit și într-o limbă străină, pentru a i se asigura o mai largă circulație.) De reținut este faptul că, în studiul elementului autohton din limba română, autorul apelează la metodele lingvisticii comparate indo-europene.

În numeroase studii și articole, I. I. Russu s-a ocupat de probleme de onomastică. În centrul atenției sale s-au găsit toponimele și antroponimele din Dacia și din Dacia Romană. L-au preocupat de asemenea numeroase nume de persoane și de locuri din Peninsula Balcanică (tracce, ilire, greco-macedonene, grecești). Dar interesul său pentru onomastică nu se limitează numai la epoca străveche. Într-un studiu, publicat cu câțiva ani în urmă, ia în discuție antroponomia veche din Transilvania. În cercetările sale onomastice, acordă importanță originii numelor, pe care încearcă să o lămurească, trăgând apoi toate concluziile istorice și lingvistice ce se impun.

Limba română, în dezvoltarea ei istorică, l-a preocupat nu numai în privința studierii cuvintelor autohtone. Tot în domeniul lexicului, a propus mai multe etimologii pentru cuvinte din fondul străvechi al lexicului românesc (*arăta, curcubeu, rîncaci, șubred*) și, ca bun cunoscător al limbii maghiare, a adus contribuții, demne de luat în seamă, la studiul raporturilor lingvistice româno-maghiare. Apariția lucrărilor aflate sub tipar va implini opera științifică a istoricului și lingvistului clujean.

I. I. Russu a abordat în cercetările sale probleme dintre cele mai dificile, pentru care, adesea, s-au dat explicații diverse, uneori contradictorii. Profunzimea investigațiilor, documentarea complexă, pe cit se poate exhaustivă, dominată de un ascuțit spirit critic, argumentarea bogată, bazată mai ales pe material factual și conjugată cu o remarcabilă intuiție, fac din cercetările, multilaterale și interdisciplinare, ale lui I. I. Russu un tezaur de probleme, cunoștințe și idei. Nota dominantă a întregii sale activități științifice este originalitatea. Toate aceste calități configurează profilul unui savant în înțelesul deplin al cuvintului.

Străduindu-se, prin opera sa, să lămurească științific obârșiile — cum îi plăcea să spună — ale limbii noastre și să dovedească unitatea și continuitatea poporului român în ținuturile în care locuiește, omul de știință I. I. Russu și-a dovedit patriotismul său adevărat.

Meritele sale științifice i-au fost recunoscute cu întârziere și nu întotdeauna la întreaga lor valoare. Opera lăsată ca moștenire științifică se impune prin robustețea ei, care îi va asigura durabilitatea. Avem convingerea că, o dată cu trecerea vremii, numele său va figura printre ale personalităților celor mai de seamă care ilustrează știința românească.

Romulus Todoran
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Reprezentativă în primul rând pentru activitatea lingviștilor clujeni, revista „Cercetări de lingvistică” apare prin grija Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca. Profilul revistei este larg deschis tuturor domeniilor lingvisticii, dar în special problemelor de lingvistică românească : istoria lingvisticii românești, istoria limbii române, dialectologie, onomastică, gramatică, fonetică-fonologie, lexicologie-lexicografie, filologie, lingvistică generală etc. Acestea sînt, de altfel, și rubricile obișnuite ale sumarelor revistei. De asemenea, „Cercetări de lingvistică” are o secțiune cuprinzătoare dedicată recenziilor și prezentărilor de cărți, în care sînt semnalate și discutate numeroase apariții de lingvistică românească și străină. Sumarul numerelor este completat de cronici ale principalelor manifestări științifice interne și internaționale din domeniul lingvistic, precum și de un indice anual (de materii, de autori și de cuvinte). Revista publică studii și cercetări în limbile română, franceză, italiană, engleză, germană etc.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repelarea aceluiași date în text, tabel și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscritele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei : 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

1891-1892
The following table shows the results of the
investigation into the causes of the
epidemic of cholera in the city of
London in 1891-1892. The results
show that the epidemic was caused
by the drinking of water from the
London Waterworks Company's
reservoirs, which were contaminated
by the sewage of the city.

APPENDIX

The following table shows the results of the
investigation into the causes of the
epidemic of cholera in the city of
London in 1891-1892. The results
show that the epidemic was caused
by the drinking of water from the
London Waterworks Company's
reservoirs, which were contaminated
by the sewage of the city.

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI

Sub redacția IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR,
ION COTEANU, *Dicționarul limbii române (DLR)*, Serie
nouă, tom. VIII, partea a 4-a, litera P (pogrijenie — pre-
simțire), 1980, p. 949—1342, 50 lei; tom. XI, partea a 2-a,
litera T (T — tocăliță), 1982, 376 p., 75 lei; tom. XI,
partea a 3-a, litera T (tocăna — twist), 1983, p. 377—764,
77 lei; tom. VIII, partea a 5-a, litera P (presin — puzzo-
lană), 1984, p. 1343—1866, 105 lei.

* * * *Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și
Arte, seria IV, tom. III (1981)*, 1983, 238 p., 19,50 lei;
tom. IV (1982—1983), 1984, 192 p., 16,50 lei; tom V
(1983 — 1984), 1984, 182 p., 15 lei; tom. VI (1984),
1985, 176 p., 15 lei.

* * * *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, 1983,
224 p., 16,50 lei.

AL. PHILIPPIDE, *Opere alese*, 1984, 442 p., 48 lei.

* * * *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Oltenia*,
vol. V, 1984, XXXVI + 202 p., 225 lei.

ION COTEANU, *Stilistica funcțională a limbii române*.
Limbajul poeziei culte, 1985, 174 p., 17 lei.

LUCRĂRI ÎN PREGĂTIRE LA EDITURA ACADEMIEI

Sub redacția IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR
ION COTEANU, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie
nouă, tom. X, partea 1, litera S (S — selabue).

* * * *Dicționar german-român*, ediția a II-a.

CL, ANUL XXXI, NR. 1, P. 1—110, CLUJ-NAPOCA, 1986

